TIGHT BINDING BOOK

THE BOOK WAS DRENCHED

UNIVERSAL
LIBRARY
OU_204051
UNIVERSAL
LIBRARY

OUP—730—28-4-81—10,000

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. [illegible] Accession No [illegible]

Author [illegible]

Title [illegible]

This book should be returned on or before the date last marked below

గాజుల లక్ష్మీనర్సు సెట్టి

[మూడవ భాగము]

గాజుల లక్ష్మీనరుసు శెట్టి

గాజుల లక్ష్మీనరుసు శెట్టి చెన్నపట్టణమందలి పెరియామెట్ట యను పేటలో 1806 వ సంవత్సరమందు జన్మించెను. అతని తండ్రి పేరు సిద్ధులశెట్టి. ఆయన నీలిమందు వర్తకముచేసి సంపన్నుఁడయ్యెను. కావున వానికుమారుని విద్యాభ్యాసమునకు ధనదారిద్ర్యములేదు. కాని యాదినములలో మనదేశస్థు లింగ్లీషు చదువుకొనుటకుఁ దగిన పాఠశాలలేవియుఁ జెన్నపట్టణమునలేవు. స్వదేశస్థులు పాఠశాలలు స్థాపించి విద్య వ్యాపింపఁజేయుటకు స్వల్పముగఁ బ్రయత్నించిరిగాని యాప్రయత్న మొకలెక్కలోనిదిగాదు. అయినను లక్ష్మీనరుసు మొట్టమొదట స్వదేశస్థులు స్థాపించిన యొక చిన్న పాఠశాలకేబోయి చదువుకొనెను. ఆపాఠశాలలో లక్ష్మీనరుసు ఇప్పటివలె శాస్త్రవిద్యలు నేర్చుకొనలేదు. తన నీలిమందు వ్యాపారము సరిగా చేసుకొనుటకు లాభము వచ్చునట్లు బేరమునిచ్చి సరుకు లమ్ముటకు సరిగ లెక్కలు వ్రాయుటకుఁ దగినంత చదువువచ్చినఁ జాలునని సిద్ధులశెట్టి యప్పుడున్న చదువైనఁ గుమారునకు చెప్పింపలేదు. అందుచేత లక్ష్మీనరుసు చదువుట వ్రాయుట లెక్కలువేయుట మాత్రమే నేర్చుకొనెను. లక్ష్మీనరుసు పెద్దవాఁడై గొప్పవాఁడైనప్పుడు వానివద్ద గనఁబడుచువచ్చిన ధైర్యసాహసములు స్వాతంత్ర్యమునందపేక్ష మొదలగు సుగుణములు చిన్ననాడె కనఁబడెనని కొందరు వ్రాసియున్నారు. అతఁడు బాలుఁడైనప్పుడు విద్యార్థులతో

గలసి యానాటి రాజకీయ వ్యవహారములఁగూర్చి చర్చించుచుండు నట. చదువు ముగిసినపిదప లక్ష్మీనరుసు తండ్రిదుకాణమునఁ గొంత కాలము పనినేర్చుకొని వర్తకములోని మర్మములన్నియు నేర్చుకొనిన పిదప 'సిద్ధులశెట్టి కంపెనీ' యను పేరుపెట్టి తండ్రియుఁ దానునుగలసి వాణిజ్య మారంభించిరి. ఆకంపెనీవారు నీలిమందు నమ్ముటయేగాక చెన్నపట్టణపు రుమాళ్ళుగూడ నమ్మి చాలలాభము సంపాదించిరి.

అనంతరము కొంతకాలమునకు సిద్ధులశెట్టి మృతినొంది లక్ష్మీ నరుసు స్వతంత్రుఁడై విరివిగా వ్యాపారమును జేసెను. ఆకాలమున నమెరికా ఖండములోని దేశములుకొన్ని యంతఃకలహములు గలిగి యుండుటచే నచట ముఖ్యముగా పైరగుచుండిన దూదిపంట చెడి పోయెను. ఆకారణమున హిందూదేశమునందు నీజిప్తుదేశమునందు ననేకులు దూది వర్తకము మీఁదబడిరి. లక్ష్మీనరుసు శెట్టియు దాని మెద నెరిగి విశేషముగా దూదివర్తకము చేసెను. అతని యదృష్టము బాగుండుటచేఁ జేసిన బేరమెల్ల లాభకర మయ్యెను. అందుచే నతఁడు స్వల్పకాలములోనే లక్షలకొలఁది ధనము సంపాదించెను. కావలసినంత ధనమున్నది గదాయని సంతుష్టుఁడై యతఁడు మునుపటివలె వ్యాపారముమీఁద నంతశ్రద్ధ నిలుపక తనదేశస్థులకు రాజకీయ వ్యవహారములలో నెక్కుడు స్వాతంత్ర్యమును గలుగ జేయవలెనని దృష్టియంతయు దానియందే నిలిపెను. ఆనాటి హిందువులు బొత్తుగా నింగ్లీషు తెలియనివారగుటఁ దమ ప్రభుత్వ మెట్టిదియో బొత్తిగ నెఱుంగని మూఢులై యుండి చెన్నపట్టణములోనున్న యధికారులే సర్వస్వతంత్రాధికారులని భావించి సీమలో వారిపై యధికారులున్నారనియు వీరన్యాయములు చేసినప్పుడు వారికప్పీళ్ళు పంపుకొనవచ్చుననియు నెఱుంగక యిక్కడి యధికారులచేత ననేక బాధలు పడుచుండిరి. లక్ష్మీనరుసుసెట్టి మాత్రమే యాదొరల యన్యాయము లెఱిఁగినవాఁడగుటచే "చెన్నపట్టణ స్వదేశసంఘ" మనుపేర

నొక సంఘము స్థాపించెను. దాని ముఖ్యోద్దేశము జనులందఱికి నప్పటి దేశస్థితిగతులు తెలిపి ప్రజలకష్టసుఖములు దొరతనమువారికి వినయపూర్వకముగా దెలుపుకొనుటయే ధనవంతులగు వర్తకులు దొరతనము వారిక్రింద నుద్యోగములు చేయని పెద్దమనుష్యులు పలువు రాసంఘములో జేరి పనిచేసిరి. ఆసంఘమువారు పలుమారు సభలుచేసి ప్రజలు పడియెడు కష్టముల జర్చించి తన్నివారణార్థము సీమలోనున్న యధికారులకు మహజరుల నంపిరి.

ఈ సెట్టిగారి మొదటి పోరాటము క్రైస్తవమత బోధకులతో సంభవించెను. అప్పటికి గ్రీస్తుమత బోధకులు కొందఱు మనదేశము నకు వచ్చి పాఠశాలలుపెట్టి యింగ్లీషులోని శాస్త్రవిద్యలు మనవారికి నేర్పి యుపకారము చేయుచువచ్చినను పాఠశాలలోని బాలకులను దమ మతములో గలుపుకొనుచు వచ్చిరి. ఆకాలమున మనవారిలో ననేకుల కింగ్లీషు రాకపోవుటచేతను రాజభాషయగు నింగ్లీషు వచ్చిన గాని యుద్యోగములు దొరకకపోవుటచేతను మనవా రుద్యోగముల మీఁది యాశచేత తమబిడ్డలను క్రైస్తవుల పాఠశాలలకే బంపవలసిన వారైరి. ఆ మతబోధకులు తమబడికి వచ్చిన విద్యార్థులలో మిగుల లేఁబ్రాయము గలవారిని సయితము స్వమతమునం గలుపుకొనిరి. గొప్ప యుద్యోగములలోనున్న తెల్లదొరలందరు క్రైస్తవమతబోధకుల కీకార్యమునందు దగిన సహాయము జేసిరి. అందు ముఖ్యములగువారి గొందర నిందు బేర్కొనుచున్నారము. తిరువళ్ళూరి జిల్లాకలక్టరగు థామసుదొరగారు క్రైస్తవ మతబోధకులు తమమత వ్యాప్తికి జేయు పనులకు బహిరంగముగ జాల సహాయము చేసిరి. అందు చెన్నపట్ట ణము సాదరుకోర్టులో జడ్జియగు సర్ విలియంబర్టను దొరగారు మతబోధకులమీఁద తనకుఁగల యభిమానమును స్పష్టముగ దెలుపు టయేగాక కోర్టులో ధర్మపీఠమున గూర్చున్నప్పుడు సయితము తానే హిందువుల కప్పుడు క్రైస్తవమతము బోధింపజొచ్చెను. అప్పుడు

గవర్నమెంటు సెక్రటరిగారగు మరియొక థామసుదొరగారు హిందువుల కుద్యోగములీయక క్రైస్తవమతములో గలసినవారికే విశేషముగా నుద్యోగము లీయజొచ్చెను. చెంగల్పట్టు జిల్లాజడ్జీగా నొకనాడు వ్యాజ్యములో విచారణ చేయుటమాని తన కచేరీయొక మతబోధకుని యుపన్యాసము నిమిత్త మెరువిచ్చెను. క్రింది యధికారు లిట్లధర్మముగా ప్రవర్తించుచుండ దొరతనమువారేమయిన వారి నదపులో నుంచిరో యనునదియు లేదు. మీదుమిక్కిలి వారు మతబోధకులకు వ్యతిరేకముగా బనిచేసిన నెల్లవారి కపకారములు చేయసాగిరి. చెన్నపట్టణపు సాదరు కోర్టులో నొకజడ్జి దొరతనమువారు చెప్పినట్లు వినక న్యాయదృష్టి గలిగి మతబోధకులకు వ్యతిరేకముగా బనిచేసినందున వారు వాని యుద్యోగమును దీసివేసిరి. ఆజడ్జీగారిని హిందువులు గౌరవించి వారికి దమకృతజ్ఞతను దెలిపినప్పు డాదొరగా రీక్రిందివిధముగ దెలిపిరి.

"సాదరుకోర్టు జడ్జీల కిష్టములేని కార్యములు దొరతనము వారు చేయుమని వారినడిగినప్పుడు జడ్జీలు నోరు మూసుకొని యూరకొన్నపక్షమున దొరతనమువారికముందు స్పష్టముగా హిందువులందరు క్రైస్తవులలో గలియవలయునని యాజ్ఞాపింతురు. చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగారు తమకట్టి యభిప్రాయము లేదని తెలిపినను గవర్నమెంటు సంబంధముగల కొందఱు పెద్దమనుష్యులకిట్టి సంబంధములు గలవనియు వారు తలంచుకొన్నంత పని చేయగలరనియు ననుభవములవలన దెలియవచ్చుచున్నది. గవర్నమెంటు వారి ప్రవర్తనంబట్టి సాదరుకోర్టు జడ్జీలు వారి యుత్తరువులం గొన్నింటిని మన్నించుటకు వీలు లేకపోయినది. అట్టి యుత్తరువులను న్యాయదృష్టిగల యేజడ్జియు మన్నింపడు. న్యాయస్థానము యొక్క గౌరవమును ధర్మమును నిలువబెట్టుటకు గృతనిశ్చయుండై నందునకె దొరతనమువారు నన్నుతీసివేసిరి. క్రైస్తవమతబోధ

కుల నీతినియమములు లేక బాలురను గలుపుకొనుటయు వారికి రహస్యముగ దొరతనమువారు తోడ్పడుటయు నెఱిఁగి హిందువులందఱు విశేషముగ మనస్తాపము నొందుటచేత లక్ష్మీనరుసుశెట్టి, స్వదేశస్థుల మతవిషయములలో నింగ్లీషువారు సంబంధము కలుగఁజేసికొనమని మొదట ప్రతిజ్ఞచేసి పిదప జేయరాని పనులు చేయుచుండినందున వాని నివారించుటకుఁ తనసర్వశక్తిని వినియోగించి పని చేయవలయునని కృతనిశ్చయుండయ్యెను. ఆకాలమునఁ జెన్నపురియందు నేటిబు సర్క్యులేటరను నొక పత్రిక యింగ్లీషులో ప్రకటింపఁబడుచుండెను. వానికి నారాయణస్వామి నాయుఁడను నతఁడు పత్రికాధిపతి, లక్ష్మీనరుసు వానియొద్ద నాపత్రికను ముద్రాయంత్రమును వెలకుఁ గొని "క్రెసెం"టను క్రొత్తపత్రికను ప్రచురింపఁదలఁచి దానికి హార్లేయను నొక దొరగారి నధిపతిగా నేర్పరచెను. క్రెసెంటు శబ్దమునకుఁ జందమామయని యర్థము. హార్లేదొర యంతకుమున్ను సైన్యములో బని చేసినవాఁడు గావున నతఁడు పత్రికను నడపునప్పుడు సయితము వెనుకటి వీరరౌద్రరసములు చూపుచు నందరకు భయంకరుఁడై యుండెను ఆపత్రికయొక్క మొదటి సంచిక 181 - వ సంవత్సరము 2 వ యక్టోబరు తారీఖున బయలు వెడలెను. అప్పటికి మన సెట్టికి ముప్పది యెనిమిదేండ్ల వయస్సు హిందూదేశస్థులను సమున్నతస్థితికిఁ దెచ్చుటయే యాపత్రికయొక్క ముఖ్యోద్దేశమని యందు వ్రాయబడెను. ఆదినములలో రికార్డు అనునొక పత్రికను బ్రకటింపుచు వచ్చిరి. క్రెసెంటు పత్రిక రికార్డు పత్రికలోని తప్పులను జూపుచు క్రైస్తవ మత బోధకుల దురాచారములను ఖండించుచు వారి యవకతవకలను వెలి పుచ్చుచువచ్చెను. మొట్టమొదట క్రెసెంటుపత్రికమీఁద ననేకులకుఁ గోపమువచ్చెనుగాని యెవరికి గోపమువచ్చినను లెక్కసేయక యది తన పనిచేయుచు కాలూఁది నిలచెను. దొరతనమువారి గొప్పయుద్యోగస్థులు వారి యాజ్ఞావర్తులగు జడ్జీలు క్రెసెంటు పత్రికలోని సూది

పోటులవంటి మాటల కుడికి బహిరంగముగ దానినేమియు జేయఁజా లక బోలోపల మతబోధకులకు దొంటికంటె నెక్కుడు సహాయము ప్రోత్సాహము చేయసాగిరి. ఆకాలమున నున్న యితరపత్రికలకు జూపిన యాదరమును దొరతనమువారు క్రెసెంటుపత్రికకు జూపరైరి. దీనికొక్క తార్కాణముగలదు. క్రెసెంటను పేరుతో నొక పత్రికాధిపతి గవర్నమెంటువారికి విజ్ఞాపనముచేయ దక్కిన పత్రిక లన్నిటికి నట్టి యాదరముచూపిన గవర్నమెంటువారు దీనిపేరు తమ గెజిటులో వేయుటకు వీలులేదని తెలియజేసిరి.

ఈనడుమ దొరతనమువారు క్రైస్తవులలో గలసిన హిందువులకు కష్టములు లేకుండుటకు నొకచట్టము నిర్మింపఁదలంచిరి. ఆచట్టము నుబట్టి క్రైస్తవమతములో గలసిన హిందువులకు స్వమతములో నున్నప్పుడు వచ్చునట్టి పిత్రార్జితమగు నాస్తిలో దమవంతు భాగము నిరాటంకముగ వచ్చును. ఈచట్టము ధర్మవిరుద్ధమనియుఁ బ్రజలకు హానికరమనియుదలంచి లక్ష్మీనరుసుసెట్టి 1845 వ సంవత్సరం 9 వ మేప్రియల్ తారీఖునఁ జెన్నపురములో మహాజనుల నందఱిని బిలిచి సభచేసి సీమలోని యధికారులకు మహాజరు బంపుట కందఱ నొప్పించెను. ఆసభకు సమస్తజనులు వచ్చి దొరతనమువారు చేయఁదలంచు కొన్న చట్టము హిందువుల యాచార వ్యవహారములకు విరుద్ధమనియు దానిని నిర్మింపనీయవద్దనియుఁ బ్రార్థించుచు గొప్ప మహాజరువ్రాసి యింగ్లాండునకు బంపిరి. చెన్నపురి దొరతనమువారికి సీమలోని యధికారులకు గొంతకాల ముత్తర ప్రత్యుత్తరము జరిగిన పిదప నట్టిచట్టము నిర్మించుట లేదని యింగ్లాండులోని యధికారు లభయమిచ్చిరి. ఈకార్యమున విఫలప్రయత్నులై క్రైస్తవమత బోధకులు తమ మత వ్యాప్తికి మరియొక దారి వెదకికొనఁ దలంచి దృష్టి పాఠశాలలవంకఁ ద్రిప్పిరి. అదివఱకు దొరతనము వారి పాఠశాలలలో శాస్త్రాది విద్యలేగాని మతము చెప్పుటలేదు.

మతబోధలు వారి ప్రోత్సాహకులగు దొరలు బాలురను బరీక్షిం చునప్పుడు వారు నేర్చిన శాస్త్రవిద్యలలోఁ బ్రశ్నలు వేయుటకు మారుగ మున్నెప్పుడు వారు చదివి యెఱుఁగని క్రైస్తవమత గ్రంథ ములలోను తత్వశాస్త్రములలోనుగల విషయములంగూర్చి ప్రశ్నలు వేసి యవి చెప్ప లేనివారు గవర్నమెంటువారి యుద్యోగమున కనర్హు లని త్రోసివేయుచు వచ్చిరి. అట్లుచేయుట న్యాయమా యని హిందు వులు పాఠశాలాధికారుల నడుగ బైబిలుగ్రంథము బాలురచే పాఠ శాలలలో జదివించిన పక్షమున నిట్టిచిక్కులు రావనియు నట్లుచేయు టకు సమ్మతింపవలసిన దనియు వారు చెప్పిరి.

లక్ష్మీనరుసుశెట్టి యీదుర్న్యయము నడంపదలచి 1846 వ సం వత్సర మక్టోబరు నెల 7 వ తారీఖున గొప్ప సభచేసి యింగ్లాండు లోనున్న డైరక్టర్లకు గొప్ప మహాజరు వ్రాసి తమకు గలిగిన యీ యుపద్రవము నివారింపుమని ప్రార్థించుచు చాలమందిచే వ్రాళ్ళు చేయించి యీ మహాజరును బంపెను. ఆమహాజరునందున్న ముఖ్యాం శము లివి 1 మొదట హిందువుల మతవిషయముల జోలికిరామని గవర్నమెంటువారు వాగ్దానముచేసినను వెనుకటి గవర్నరుగారు తద్విషయమున విరుద్ధముగఁ బ్రవర్తించిరి. 2 మతబోధకులు హిందు వుల బిడ్డలను స్వేచ్ఛగా స్వమతములో గలుపుకొనుచున్నారు. దొర తనమువారి యుద్యోగస్థులు వారిం బురికొల్పుచున్నారు. 3 మతబోధ కులు హిందూబాలకుల పరీక్షలలో కృతార్థులై యుద్యోగమును సం పాదించుకొనకుండ ప్రయత్నించుచున్నారు. 4 చెన్నపురి రాజధాని లోని జిల్లాలలో పాఠశాలలు పెట్టించి గవర్నరుగారు జనుల కింగ్లీషు చెప్పింపకున్నారు. 5 గవర్నమెంటువారు తమ కచేరీలలో హిందువు లకు విశేషముగా బనులిచ్చుట లేదు. 6 న్యాయస్థానములగు కోర్టు లలోఁ దయచుగ నన్యాయమే జరుగుచున్నది. 7 ఇదిగాక యీనాటివా రనుభవించెడు ననేక కష్టములనుగూర్చియు వ్రాయబడియున్నది. ఆ

సభకు లక్ష్మీనర్సుశెట్టి యగ్రాసనాధిపతి యయ్యెను. సభ మొదటి నుండి చివరవఱకు నిశ్శబ్దముగ క్రమముగ రాజభక్తికి లోపము లేనట్లుగా జరిగినను గొందఱు దొరలు సభలో నల్లరిజరిగె ననియు నగ్రాసనాధిపతి రాజద్రోహగర్భితములగు మాటల నుపన్యసించె ననియు వానిమూలమున జనులు పితూరీ చేయుదురనియు జాట జొచ్చిరి. ఆసభలో సెట్టి "మనకష్టములను బైయధికారులకు వినయ పూర్వకముగా విన్నవించుకొందుమేని వారు మన యాపదలను నివారింపకపో"రని చెప్పెనేకాని చెప్పకూడదని నేమియు నుపన్యసింప లేదు. ఆ మహజరులో వ్రాలుచేయవలదని దొరతనమువారి పక్షము వారు కొందఱు జనులను భయపెట్టిరి. గాని యెందఱు బెదిరించినను దానిలో బండ్రెండువేలజనులు వ్రాళ్ళుచేసిరి. అతడా మహజరు గవర్నరుగారి ద్వారా సీమకు బంపెను. గవర్నరా మహజరు తన వద్దకు వచ్చినప్పుడు దానిమీద "జనులు గవర్నమెంటువారు చేయు కార్యములు నెఱుగక మిడిమిడిజ్ఞానముగలవారి ప్రేరణమున నిట్టి పనులు చేయుచున్నా" రని వ్రాసి యింగ్లాండునకు బంపిరి. గవర్నరు గారు వ్రాసిన వ్రాతలనుబట్టి యామహజరు సీమలో బుట్టదాఖ లయ్యెను. జనులు మహజర్లంపుచున్నారని సందేహించి దొరతనము వారు పాఠశాలలో బైబిలు చదివించుట కొంతకాలము మాని 1853 వ సంవత్సరమున వెండియు దద్విషయమున బ్రయత్నించిరి. కాని నార్టనుదొరగారు లక్ష్మీనర్సుసెట్టిగారు, కలసి పాటుపడి యాపని సాగనియ్యరైరి.

ఆకాలమందే యింగ్లాండు పార్లమెంటుమహాసభలో నొకసభికు డగు డాంబిసేమరుదొరగారు హిందూదేశమును జూడవచ్చిరి. సెట్టిపం పినమహజర్లవల్ల నతనిపే రింగ్లాండులో నిదివఱకే పార్లమెంటుసభికులకు బరిచితమైనందున సేమరుదొరగారు నావదిగినతోడనే లక్ష్మీనర్సుసెట్టి బాగున్నవాడాయని యడిగెను. సెట్టియు వానిదర్శనముచేయ వారిరు

వురకు నొండొరులపై గౌరవము ననురాగము జనియించెను. సెట్టి దొరగారిని దనయింట గొంతకాలము విడియించి సమయము దొరకినప్పుడెల్లగవర్నమెంటువారు మతవిషయములలోను రాజకీయవిషయములలోను జనులకు చేయుచుండిన యపకారమును మనస్సునకు నాటునట్లు చెప్పుచువచ్చెను. సేమరుదొరగారు సెట్టిని వెంటబెట్టుకొని కడలూరు కుంభకోణము కోయంబత్తూరు మొదలగు దక్షిణహిందూస్థానములోని ముఖ్యపట్టణములకుబోయి సర్కారుకట్టిన దుర్భరములగు పన్నులిచ్చుకొనలేక రహితులుపడియెడు బాధలను స్వయముగాజూచెను. అతడు కొన్ని పట్టణములలో పన్నులిచ్చుకొనలేని రహితులీక్రింద చెప్పబడిన విధమున దారుణ బాధల పడుచుండ జూచెను. కొందరు రహితులు మిట్టమధ్యాహ్నపు టెండలో నడుములు వంచుకొని నిలిచియుండిరి. వారివీపులమీఁద సర్కారునౌకర్లు పెద్దరాళ్లెత్తిరి. కొందఱికాళ్ళకు బొండవేసిరి. కొందఱిని మెడకుం గాలికి నంటకట్టి చెట్లకో స్తంభములకో వ్రేలదీసిరి. ఆబాధలు పడలేక యారహితులు గోలుగోలుమని యేడ్చుచుండిరి. ఇదియంతయు తాలూకా కచ్చేరీ యెదుటనే జరుగుచున్నను మేజస్ట్రేటుగారు తహస్సీలుదారుగారు వారివంక కన్నెత్తియైన జూడక వారిమొఱలు వినిపించుకొనక సుఖముగా సంతోషముగా బనిజూచుచుండిరి. సేమరుదొరగారు బ్రిటిషు గవర్నమెంటువారు పన్ను వసూలుచేయుటకు రహితులను బెట్టుచున్న యీ దారుణబాధలను గన్నులారచూచి జ్ఞాపకార్థ మొక పుస్తకములో వ్రాసికొని యీ దారుణకృత్యములలో నుపయోగింపబడు పనిముట్లు కొన్నిపుచ్చుకొని కట్టగట్టి తనవారికి జూపుటకు సీమకు తీసుకొని పోయెను.

1854 వ సంవత్సరము జూలై నెలలో సేమరుదొరగారు పార్లమెంటులో హిందూదేశ ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు హిందువులు హానికరములగు దుష్కార్యములు చేసినందుకేగాక పన్ను లిచ్చుకొనలే

నందుకుగూడ గవర్నమెంటువారిచేత క్రూరముగ బాధింపబడు చున్నారని చెప్పెను. దేశము చూచివచ్చిన సేమరుదొర యట్టిబాధ లున్నవని చెప్పుచుండ మనదేశ మెన్నడెఱుగని పార్లమెంటుసభికులు చాలమంది యట్టిపీడలు హిందూదేశమున లేవనివాదించి యంతతో తనివినొందక వ్యర్థదోషారోపణముల జేయుటకు దేశమందలి మారు మూలలు తిరిగితివి గాబోలునని సేమరుదొరను నిందించి యధిక్షే పించిరి. ఇండియాబోర్డున కప్పుడు ప్రసిడెంటుగానుండిన వుడ్డుదొర గారు మాత్రమది యబద్ధమై యుండదని దానింగూర్చి విచారణ చేయ దలచి తద్విషయమున సాక్ష్యములు పుచ్చుకొమ్మని ప్రత్యేక మొక చిన్న సభనేర్పరచెను. ఆసభవారు కొన్నిప్రదేశములు తిరిగి యావిషయమున సాక్ష్యములు తీసుకొని పార్లమెంటు మహాసభకు పంపిరి. దొరతనమువారి విచారణ జరుగుచుండ యావిషయమున ప్రజల యభిప్రాయమునుగూడ యధికారులకు దెలియజేయవలయు నని లక్ష్మీనరసుశెట్టి చాలమందిచేత వ్రాళ్ళుచేయించి యొక మహా జరు పంపెను. ఇవియన్నియు జేరినతోడనే పార్లమెంటువారు పన్ను లిచ్చుకొనలేని జనులను బాధించుట గార్జన్యమని యట్టి దురాచార ము నడంచిరి.

1852 వ సంవత్సరమున లక్ష్మీనరసుశెట్టి ప్రేరణమున చెన్న పురి స్వదేశసంఘమువారు తమకష్టములన్నియుం జేర్చి వానిని నివారింపుమని వేడుచు పార్లమెంటువారికి మఱియొక మహాజరంపిరి. ఆమహాజరులోనున్న ముఖ్యాంశములివి. హిందూదేశమున వచ్చు బాధలన్నియు మితిమీరిన పన్నులవలనను వానిని వసూలుచేయు క్రూరపద్ధతుల వలనను గవర్నమెంటువారి కోర్టులలో జరుగునాల స్యము దుర్వ్యయము మొదలగు వానివలనను సంభవించుచున్నవి. మాకు ముఖ్యముగా గావలసినవి మంచిరోడ్లు వంతెనలు చేలకమును దప్పకుండ నీరిచ్చు కాలువలు పల్లెటూళ్ళ బాలురకు విద్యనేర్పు పాఠ

శాలలు మొదలగునవి. గవర్నమెంటు పరిపాలనావిషయమున జేయు వ్యయము తగ్గింపవలయును. దేశమభివృద్ధి పొందునట్లు ప్రజలు సుఖపడునట్లు గవర్నమెంటువారు ప్రభుత్వము చేయవలయును. పై సంగతులన్నిటిని వ్రాసి వారా మహజరులలో చిట్టచివర నీక్రింది వాక్యముల బొందుపరచిరి. "హిందూదేశపాలన మిప్పుడున్నట్లు కంపెనీవారి చేతిలోనున్నను సరే లేక మరియొకరి చేతిలోనున్నను సరే. పాలించు పద్ధతిలో మార్పులు కాలానుసారముగ నభివృద్ధులు తప్పక నుండవలయును. ఆమార్పులు మూడేండ్లకొకసారిగాని లేనిచో నైదేండ్లకొకసారిగాని దేశముయొక్క స్థితినిబట్టి యవసరములనుబట్టి చేయుచుండవలయును. విశాలమైన యీదేశమునందుండు ప్రజలు తమపడు సంకటములు తెలిసికొను పైవారికి దెలుపుకొనుటకును, దెలుపుకొనినపిదప తగినవిచారణ జరుగుటకు పార్లమెంటు మహాసభలో నప్పుడప్పుడు హిందూదేశ విషయమున జర్చలు జరుగుచుండవలయును. ఇక్కడ దొరతనము చేయువారు జాగ్రత్తతో ప్రజాపాలనము చేయుచున్నవారో లేదో కనుగొనుటకు సీమలోనున్న పైయధికారులు వీరు చేయుపనులను శ్రద్ధతో విమర్శింపు చుండవలయును."

ఈ పైమహజరు 1853 వ సంవత్సరం ఫిబ్రేవరునెల 25 వ తారీఖున పార్లమెంటు ప్రభుసభలో నెల్లింబ్రాప్రభువుగారు దాఖలుచేసిరి. ఆసభలో మఱియొక ప్రభువు హిందూదేశ విషయమునఁ బ్రసంగించుచు సభికులతో నిట్లని చెప్పెను. "ఈమహజరులోనున్న సంగతులు సత్యములని తెలుపుటకు హిందూదేశస్థులవలన వ్రాయబడిన యుత్తరములు రెండు నావద్దనున్నవి. ఆయుత్తరములు వ్రాసినవారు పెద్ద మనుష్యులు యోగ్యులు. మనవలెనే వారు నింగ్లీషు చక్కగా వ్రాయగలరు మాటలాడగలరు. ఆయిద్దరిలో నొకరు లక్ష్మీనరసుసెట్టిగారు ఆయన 1853 వ సంవత్సరం జనవరి 24 తారీఖున నాపేర నీక్రింది విధముగా నుత్తరము వ్రాసినారు. "మేము పడుచున్న

బాములను విచారణసేయుట కొక ప్రత్యేకసభ యేర్పడునేని మేము చెప్పిన విషయములన్నియు కన్నులకు గట్టినట్లు ఋజువు కాగలవు. అవి వివరించుటలో సాక్ష్యములు తీసికొనుట వలననే గాని మఱియొక లాగున యూరపుఖండమువారికి దెలియదు.

అని యాప్రభువు లక్ష్మీనరుసుసెట్టి మాటలయందు మిక్కిలి గౌరవము నమ్మికగలిగి మాటలాడెను. ఆసంవత్సరమే పార్లమెంటు సభలోఁ బ్రధానసభికుఁడు లోకానుభవము గలవాఁడు నగు బ్రైటు దొరగారు లక్ష్మీనరుసుశెట్టి వ్రాసిన యుత్తరములు తాను జూచినట్లు వాని మాటలు తనకు సత్యములని తోఁచినట్లు చెప్పి హిందూదేశ స్థులు పడు బాధలను విచారణసేయుటకుఁ బ్రత్యేకసభ నొకదాని నేర్పరుపవలసినదని పట్టుపట్టెను. లక్ష్మీనరుసుసెట్టి వెనుకపంపించిన మహజర్లతోద్దృష్టినొందక హిందూదేశప్రభుత్వము కంపెనీవారియొద్ద నుండి తీసుకుని యింగ్లాండు రాజుగారు స్వయముగా బరిపాలించిన బాగుండునని ప్రార్థించుచు పదునాలుగువేల జనులచేత వ్రాళ్ళుచే యించి పార్లమెంటుకు మఱియొక మహజరు పంపించెను. చెన్నపట్ట ణమందు లక్ష్మీనరుసుసెట్టియు బొంబాయియందు కొందరు బంగాళము నందు మఱికొందరు బడిన పరిశ్రమచేత పార్లమెంటువారు మనదేశ ప్రభుత్వము కంపెనీవారివద్దనుండి తీసికొనక పోయినను కొన్ని మార్పులఁజేసిరి. అందు ముఖ్యమైనవి. "హిందూదేశములో గొప్ప యుద్యోగములు పరీక్షలయందుఁ గృతార్థులైనవారికే గాని యధికారు లకుఁ దోఁచినవారి కియ్యఁగూడదు. అదివఱకున్న' సాదరుకోర్టులుపోయి హైకోర్టులు వానిస్థానమందు వచ్చెను. అంతలో హిందూదేశమున గొప్ప సిపాయిపితూరీ 1847 సంవత్సరమునఁ బుట్టుటచే 1858 వ సం వత్సరమున హిందూదేశప్రభుత్వమును స్వయముగా నింగ్లాండుదేశపు రాణీగారగు విక్టోరియాగారేవహించిరి."

పచ్చయ్యప్ప మొదలియారను సత్పురుషుఁ డొకఁడు సత్కార్యముల నిమిత్తము లక్షలకొలఁది రూపాయలిచ్చి చనిపోయెను. ఆధనమునకుఁ గొందఱు ధర్మకర్తలేర్పడి పాఠశాలలు మొదలైనవి పెట్టించిరి. లక్ష్మీనరుసుసెట్టిగారు పరోపకారపారీణుఁడగుటచే ధర్మకర్తగానుండదగినవాఁడని తక్కినవారు వానింగూడ నందు చేర్చుకొనిరి.

ఇట్లు ప్రజాపక్షము వహించి పనిచేయుటచే లక్ష్మీనరుసుసెట్టి రాజద్రోహియనియు విశ్వాసపాత్రుఁడుగాఁడనియుఁ దొరతనమువారు భావించి యతఁడిచ్చిన యుపన్యాసములను మిక్కిలి శ్రద్ధతో శోధించుచు నతడెక్కడికి బోయిన నక్కడకు వెంటవెంట పోలీసువారిని బంపుచుండిరి. 1857 వ సంవత్సరమున జరిగిన సిపాయి పితూరీకిఁ గారణము దొరతనమువారు మతసంబంధము కలుగఁజేసికొనుటయే. అటుపిమ్మట నట్టిమత సంబంధము కలుగజేసికొనవద్దని సెట్టి గవర్నమెంటువారికొక మహాజరు పంపించెను. ఆమహాజరు మిక్కిలి బాగుండెనని శ్లాఘించి యింగ్లాండులోని యధికారులు వారి యాలోచనము నంగీకరించిరి. ఇట్లు కొంత కాలము గడచునప్పటికి మునుపు సెట్టిగారిమీఁద ద్వేషము పూనిన దొరలు క్రమక్రమముగ నుద్యోగములు ముగించుకొని స్వదేశములకు పోవుటచేతను సెట్టిగారిమీంద లోకుల కంతకంత కనురాగము హెచ్చుచుండుటచేతను దొరలలో గొందఱుసయితము వానిధైర్యమునకు వాని పరోపకారచింతకు నద్భుతము నొంది శ్లాఘించుటచేతను, అప్పటి చెన్నపురి దొరతనమువారు వానిని నిందింప మానిరి. మానుటయేగాక యీ దొరతనమువారు వానిచేసిన దేశోపకారముల మెచ్చుకొనుచు వానికి C S I. అను బిరుదము నిచ్చి గవర్నరుగారి శాసననిర్మాణసభలో నొక సభికుడుగ 1863 వ సంవత్సరమున నేర్పరచిరి. ఈపదవియందు వాని నుంచుట సమస్తమతములవారికి సమస్తజాతులవారికి దృప్తికరముగ నుండెను.

అటుమీఁద లక్ష్మీనరుసుసెట్టి తనదృష్టి మైసూరురాజ్య వ్యవహారములవంక నిలిపెను. ఇంగ్లీషువారు మైసూరును జయింపఁబోయి నప్పుడు హైదరాబాదు నిజాముగారి సహాయమునుబడసి మైసూరు సంస్థానము స్వదేశరాజున కీయకపోయిన పక్షమున నిజామును దాముసు గలసి పంచుకొనునట్లొడంబడిక చేసుకొనిరి. లక్ష్మీనరుసుసెట్టి మైసూరుసంస్థాన మింగ్లీషువారు దాని రాజున కప్పగింప నిష్టము లేకున్నవారని తెలిసికొని స్వయముగ మైసూరు వెళ్ళి వృద్ధరాజును దర్శించి వంశపరంపరగ నుండునట్లు పుత్రుం బెంచుకొమ్మనియుఁ బెంపు స్థిరపరప దొరతనమువారిని నొక్కి యడుగవలసినదనియు వానికి హితోపదేశము చేసెను. ఒకవేళ నింగ్లీషువారు మైసూరు రాజుయొక్క పుత్రస్వీకారము నంగీకరింపక పోవుదురేమోయను భయమున లక్ష్మీనరుసు హైదరాబాదునిజాముగారి మంత్రియు సుప్రసిద్ధుఁడు నగు సలారుజంగును గలిసికొని మైసూరుసంస్థానము రాజునకు దొరతనమువారియ్యనియెడల వెనుకటి యొడంబడికను బట్టి నిజామునకు సమముగా బంచిపెట్టవలసినదని యడుగుమని యాయనను బురికొల్పెను. అప్పుడింగ్లీషువారు మైసూరు రాజుయొక్క పుత్రస్వీకారము నంగీకరించుటయో లేక నిజామున కందులో భాగము పంచిపెట్టుటయో రెంటిలో నేదో యొకటి చేయవలసివచ్చినందున రాజునకు సంస్థానమిచ్చుట యెక్కుడు గౌరవమని దత్తపుత్రుఁడు యుక్తవయస్కుఁడైన పిదప రాజ్యమిచ్చున ట్లొప్పుకొనిరి. సెట్టి జానుబ్రూను నార్టనుదొరగారితో గలసి రాజ్యభ్రష్టుఁడైన తంజావూరి మహారాజు భార్యల దురవస్థను గొంతవఱకు చక్కపరచి మృతి నొందిన కర్నాటక నవాబుయొక్క కుటుంబ మనుభవించు కష్టములను జాలవరకు తగ్గించెను. ఈపనులు 1861 వ సంవత్సరమున జరిగెను.

అప్పటికి సెట్టిభాగ్యము క్షీణించెను. క్రెసెంటు పత్రిక నడపుటకే వాని ధనమంతయు వ్యయ మయ్యెను. అతఁడు తన వ్యాపారము కుమారున కప్పగించుటచేత వాని తెలివితక్కువవలన నది బొత్తుగ చెడిపోయెను. కావలసిన ధనములేమి క్రెసెంటుపత్రిక ప్రకటింపఁబడుట మానెను. అదిమొదలుకొని లక్ష్మీనర్సుసెట్టి జీవితకాలశేషము పేదయై గడపెను. ఆయన 1868 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. ఆయన దేహము నశించినను కీర్తిదేహమిప్పటివఱకు దక్షిణహిందూస్థానముననున్నది. ఆయన మృతినొందిన కొన్నినాళ్ళకు చెన్నపురి మహాజనులు పచ్చయ్యప్పగారి పాఠశాలలో సభగూడి వానిమరణమునకు మిక్కిలి విచారించి వానిపేరు చిరకాలము జ్ఞాపకముండుటకు వాని బొమ్మయొకటి నిర్మింపఁజేసి యది యా పాఠశాలలో బెట్టుటకును ప్రసిడెన్సీ కాలేజీలో సంస్కృతము జదువుకొను బాలురలో సూక్ష్మబుద్ధి గలవానికి నెలకు కొంతసొమ్ము విద్యార్థివేతనముగ నిచ్చుటకును కృతనిశ్చయులైరి. ఆరెండు కార్యములకుఁ గావలసిన ధనము నాకాలపు గొప్పవారంద ఱిచ్చిరి. తిరువాన్కూరు మహారాజుగారు, వారి మంత్రి సర్. టి. మాధవరావుగారు సెట్టిగారి మరణమునందమకుఁ గలిగిన సంతాపము నెఱిఁగించుచు గొంత చందాసొమ్ము నంపిరి. ఈయన దేశాభిమానులలో ప్రథమగణ్యుఁడని చెప్పవచ్చును. సాధారణముగ దేశోపకారము జేయబూనువారు ప్రజల మెప్పుకొఱకు దొరతనమువారిచ్చు బిరుదుతోకలకొఱకు నెదురుచూతురు. ఈ శెట్టిగారు సంపాదించిన ధనమంతయు లోకహితముకొఱకు వ్యయముచేసి దొరల కోపమునకు పాత్రుఁడై ప్రజాపక్షము బూని పాటుపడి కడకు నిరుపేదయై చచ్చెను. దొరతనమువారి లోపములను మొగమోటములేక ఖండించి చెప్పుట కీదినములలో సయితము గొప్ప విద్యావంతులు ధనవంతులు భయపడుచుండ నేబది యఱువది యేండ్లక్రిందట నింగ్లీషు విస్తారము రానివాడు గొప్పపరీక్షల కృతా

ద్ధుడుకానివాడుదొరతనమువారితో బ్రతికియుఁబూని నిర్వహించుటయెంత కష్టమో యోచింపుడు. మొదటవానిమంచితనమెఱుఁగకదొరలువానినే వగించుకొన్నను నిజమునిలుకడమీఁద తెలిసికొని బ్రాచుబామును కొన్నది పూలదండయయ్యెనని తలంచి దూషించినవారె భూషించిరి అతఁడు నిజమైన లోకోపకారబుద్ధిగలవాఁడగుటచే స్తోత్రములకుబ్బక నిందలకు వెఱువక తాను మంచిదని సమ్మినపని చేసెను. ఈతఁడు రాజకీయ వ్యవహారములయందెగాక సంఘసంస్కరణమునందు నిష్ఠ ముగలవాఁడె వితంతు వివాహములు మంచివని యీయన యభిప్రా యము. స్త్రీవిద్యాభివృద్ధికి స్వధనముతో గొన్ని పాఠశాలలు పెట్టిం చెను. అరవపండితులకుఁ దెనుఁగు పండితులకుఁ జాల సహాయము చేసెను. వేమేల లక్ష్మీనరుసుసెట్టియే లోకోపకారి. అతడే ధన్యుడు.

సి. వి. రంగనాథశాస్త్రి

కలమూరు వీరవల్లి రంగనాథశాస్త్రి చెన్నపురి రాజధాని లోని చిత్తూరుపట్టణమునకు సమీపముననున్న యొక గ్రామములో 1819 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. అతని తండ్రి మిక్కిలి దరి ద్రుఁడు. సంస్కృతమునందు గొప్పపండితుఁడు. నిరుపేదతనమునకు నిలయమైన యింటఁబుట్టి పెరుగుటచే దల్లిదండ్రులు లాబాలునకు సంస్కృతవిద్య తప్ప మరియొక విద్య నేర్పింపలేకపోయిరి. బాల్యమం దతఁడు కుశాగ్రబుద్ధి యని చెప్పుదురు. యెనిమిదేండ్ల యీడుననే సంస్కృతము చక్కఁగ మాటలాడుటకు శ్లోక మన్వయించుటకు నతఁడు సమర్థుఁడయ్యెను. ఆటలయందు వానికి మిక్కిలి యభిరుచి కలుగుటచే నతడు వీధిబాలురతో గలసి గంతులు వేయుచుండును.

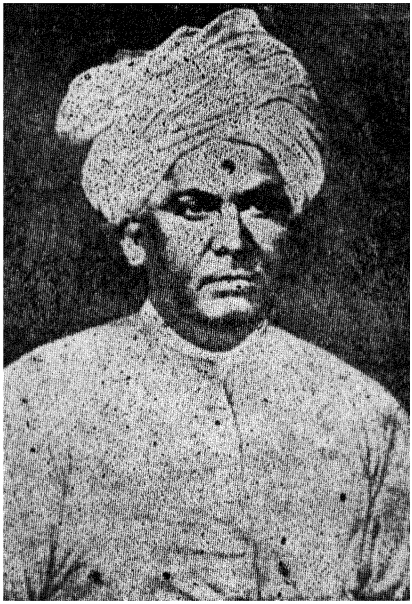

సి. వి. రంగనాథశాస్త్రి

పదియేండ్ల కాలమున నతఁడు గ్రామములోఁ బొడవైన చెట్లన్ని యెక్కి యెత్తయిన గోడలన్ని దాఁటి యాటలాడుచు వచ్చెను. అతఁడు పండ్రెండు సంవత్సరముల వయస్సువాఁడైనప్పుడు ముందు ముందు వాని గొప్పతనమునకుఁ గారణమైన యొక సంగతి జరిగెను. అతని తండ్రి దొరతనమువారివద్దఁ గొన్ని గ్రామముల నిజారాకు పుచ్చుకొని పంటలు చెడిపోవుటచే దాను చెల్లింపవలసిన సొమ్ము చెల్లింపలేక పోయెను. ఆకాలపు పద్ధతినిఁబట్టి దొరతనమువారు సిస్తు చెల్లించనందున వానిం జెరసాలలోఁ బెట్టిరి. తండ్రి కారాగృహము నందుండగా రంగనాథుని తాతగారి యాబ్దికదినము సమీపించెను. రంగనాథునితల్లి యేమిచేయుటకుం దోచక యేడువసాగెను. రంగనాథుడు తల్లికడకుబోయి యామె దుఃఖకారణము దెలిసికొని మిక్కిలి జాలి నొంది చెఱనుండి తండ్రిని విడిపించి తెచ్చుటకై చిత్తూరుపట్టణమునకు బోయెను. పోయి జిల్లాజడ్జిగారి దర్శనముచేసి తనవచ్చిన పనిమనవిచేసి తండ్రిని విడిపింపుమని ప్రార్థించెను. ఆమనుష్యుని మరల దీసికొనివచ్చి యప్పగించుటకు దగినవారు జామీనుగా నున్నపక్షమున చెఱనుండి విడువనగుననియు లేనిదే వలనుపడదనియు జడ్జి బాలకునితోఁ జెప్పెను. అప్పుడు రంగనాథుఁడు జడ్జితో "నేను తప్ప జామీనిచ్చువారెవరులేరు. మాతండ్రి యాబ్దికము బెట్టి మరల వచ్చువరకు వాని బదులు నేనా చెఱసాలలోఁ గూర్చుండెద" నని ప్రత్యుత్తరముగ బలికెను. పండ్రెండేండ్ల బాలుని నోటనుండి వచ్చిన యాసాహసపుఁ బలుకులు జడ్జి మనస్సును వెంటనే కరఁగించెను. తక్షణమే ఆజడ్జి వానితండ్రిని జెరనుండి విడువవలసినదని యుత్తరువు జేసి రంగనాథునిఁ గూడ తండ్రితో నప్పటికిఁ బొమ్మనిచెప్పి, మఱునాడొకసారి తనకు గనఁబడుమని యానతిచ్చెను. తండ్రిని విడువవలసినదని జడ్జి వ్రాసిన యుత్తరవు రంగనాథుఁడే స్వయముగ కారాగృహాధికారుల యొద్దకుఁ దీసికొనిపోయి తండ్రిని విడిపించుకొని రాత్రి ప్రొద్దుపోవు

నప్పటి కిల్లుచేరెను. తలవని తలంపుగ భర్తబందెనుండి విముక్తుడై వచ్చుటఁ జూచి యాయిల్లాలు మిక్కిలి యక్కజపడి వాని విడుదలకు దన చిన్నబిడ్డఁడె ముఖ్యకారకుఁడని విని పట్టరాని యానందము నొంది బాలుని పలుమారు ముద్దుపెట్టుకొని మెచ్చుకొనెను. ఆనాటి రాత్రి తల్లిదండ్రులు తనకుఁ జేసిన గారామును తనయెడఁ జూపిన యాదరమును రంగనాథశాస్త్రి పెద్దయైన పిదపఁ గూడఁ దలంచి మిత్రులతోఁ జెప్పి సంతసించుచు వచ్చెను. మఱునాఁ డుదయమున రంగనాథుఁడు దొరగారి యాజ్ఞ మరువక చిత్తూరునకుఁ బోయి వేళ మీరకుండ జడ్జి దరిశనము చేసెను. ఆదొర వానినెంతయు గౌరవముతో నాదరించి సంసార స్థితినడిగి "కర్చులన్నియు నేనే పెట్టుకొని యింగ్లీషు చెప్పించినచో నీవు చదువుకొందువా" యని యడిగెను. తల్లిదండ్రులతో నాలోచింపక నేయుత్తరము నిచ్చుటకు వీలులేదని పితృవిధేయుఁడగు నాబాలుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అది విని వెంటనే వాని తండ్రిం బిలిపించి కుమారు డింగ్లీషు చదువుకొనుటకు సెలవొసంగుమని బ్రతిమాలి యెట్టకేల కతని నొడంబరచి జడ్జి స్వయముగా రంగనాథున కింగ్లీషక్షరములు ప్రారంభించి చెప్పెను. రంగనాథుని బుద్ధి పాదరసమువలె ప్రవహించెను. ఆరంభించిన యాఱుమాసములకే యతఁ డింగ్లీషు చక్కఁగ జదువ నేర్చెను. జడ్జి కార్యభారముచేత తీరుబడిలేక బాలుని గ్రహణశక్తికిఁ దగినంతవిద్య నేర్పుటకుఁ దనకు వీలులేనందున జిత్తూరు పట్టణములో నివసించుచుండిన క్రైస్తవ మతబోధకుఁడగు గ్రోవుసుదొరగారికి బాలు నప్పగించి విద్యనేర్పి బాగుచేయుమని చెప్పెను. గ్రోవుసుదొరగారు ప్రాతఃకాలమంతయు రంగనాథునకు విద్య నేర్పుటలోనె గడపుచు వాని ననేక విధముల నాదరించుచు వచ్చెను. దొరసానియు వానిని బిడ్డవలె జూచెను. రంగనాథుని బసకు గ్రోవుసుదొరగారి బసకు నైదు మైళ్ళుండెను. ఒకనా డుదయమున రంగనాథుఁడు కాళ్ళీడ్చుకొనుచు

నైమమైళ్ళు నడిచిరా దొరసాని వానిం జూచి చల్దియన్నముఁ దిని వచ్చితివా యని వాని నడిగెను. లేదని బాలుఁడుత్తరము చెప్ప నా దయామయి తన సేవకునిం బిలిచి "యీబాలుఁ డూరినుండి రాఁగానే ప్రతిదినము వానికి మూఁడుసోలల పాలియ్యవలసిన" దని యానతిచ్చెను. రంగనాథుఁడు పెద్దవాఁడై గొప్పవాఁడైన పిదపఁ గూడ గ్రోవుసుదొరయు దొరసానియుఁ దన కప్పుడప్పుడు గావించుచు వచ్చిన మితిమీఱిన మహోపకారములు నెన్నుచు వారియెడఁ గృతజ్ఞుఁడై యుండెను. గ్రోవుసు దొరకు గణితశాస్త్ర మభిమానశాస్త్రము. రంగనాథునకు దానియం దభిరుచి మెండుగఁ గలిగెను. గణితశాస్త్ర ప్రవేశముచేత రంగనాథునకు జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందుఁ జాల యభిమానము పుట్టెను. యీయభిమానము వాని జీవితకాలాంతము వఱకు నుండెను. కాలక్రమమున రంగనాథుని జ్ఞానము మిక్కిలి యభివృద్ధి నొందెను. వాని మేలుకోరిన జడ్జిగారు గ్రోవుసుదొర వద్ద నతఁడు చదివిన చదువుతోఁ దనివి నొందక యింక నెక్కుడు విద్య నేర్పింపవలయునని వానిం జెన్నపట్టణమున కంపఁదలఁచెను. తల్లిదండ్రులు మొదట దాని కిష్టపడరైరి. కాని జడ్జిగారి ప్రేరణవలన తుదకు వారొడంబడ జడ్జీ చెన్నపట్టణములో గ్రామస్కూలులో ముఖ్యోపాధ్యాయుఁడుగా నున్న కెర్ దొరగారివద్దకు రంగనాథశాస్త్రిని కొన్నియుత్తరములువ్రాసియిచ్చిపంపెను. కెర్ దొర బాలునివిద్యాశక్తిం జూచి యాశ్చర్యపడెను. కెఱుదొరగారు మొదట కొంతకాలము చెన్నపట్టణములోను పిదప కొంతకాలము కలకత్తానగరములోను ఉపాధ్యాయుఁడై యుండి హిందువుల కనేకుల కుపకారములుచేసి స్వదేశమునకుఁబోయి యచ్చట హిందువుల గృహ్యజీవితముల పేర నొక గ్రంథమువ్రాసి ప్రచురించెను. ఆగ్రంథములలో సందర్భవశమున నతఁడు రంగనాథశాస్త్రినిఁ గూర్చి యిటుల వ్రాసెను. "రంగనాథుఁడు నేనుకలుసుకొనుట మాపరస్పరాభివృద్ధికే యని చెప్ప

వచ్చును. పగలు నిర్వహింపవలసిన కార్యములు నిర్వహించి మేమిరు వురము సాయంకాలము యేదో విషయమునుగూర్చి చర్చలో దిగుచుండువారము. తెలివిగల దొరబుద్ధికిని రంగనాధుని బుద్ధికిని నాకేమియు భేదము కనంబడ లేదు. బుద్ధియటుండ వాని సౌజన్యము సత్యగౌరవము మిక్కిలిశ్లాఘనీయములు.''

రంగనాధశాస్త్రి చెన్నపట్టణములోఁ జదువుచుండిన కాలమున జడ్జీగారు వానినిగూర్చి మునుపటికంటె నెక్కువ శ్రద్ధవహించిరి. ఆయన క్లెయిబుదొర పేర వ్రాసినయొక యుత్తరములోని యీక్రింది సంగతులు చూచిన వానియభిమానము తెలియును. ''నీదగ్గర రంగనాధుఁడు చదువుకోవలసినంత కాలము జ్ఞానాభివృద్ధికై జదువుకొనవలసినదని నాయభిప్రాయము. నీదగ్గర నుండుటచేత వాని యదృష్టము బాగున్నదని నేదలంచెదను. ఆసంగతి యెఱిఁగి యతఁడుగూడ నీబోధనవలనఁ గలుగులాభము పొందుగాక! అతఁడు నిఘంటువులు గొప్ప పుస్తకములు జదువుకొనగల సమర్థుఁడైన పక్షమున నెట్టి యాటంకము లేక వానికిఁ గావలసిన పుస్తకము లన్నియు నీయవలయును కాని యాపుస్తకము లతనికిఁ బూర్తిగ నిచ్చినట్లు చెప్పవద్దు. ఎవరు పుస్తకములన్నియు మొదట నెవరిపిచ్చినట్లిచ్చి చదువుమాని వెళ్ళునప్పుడు వానికి సొంతముగ నీయవలయును.''

1839 వ వత్సరమున చిత్తూరులోనున్న యాజడ్జికి జెన్నపట్టణమందు సుప్రీము కోర్టులో జడ్జీపని యయ్యెను. క్లెయిబుదొరగారు కలకత్తాకు వెళ్ళిరి. జడ్జీగారు రంగనాధుని వెనుకటి పాఠశాలలో నుంచుట కిష్టపడక దొరతనమువారి హైస్కూలుకు పంపఁ దలఁచి ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు పవెల్ దొరగారి కుత్తరమిచ్చి బాలకు నంపెను. రంగనాధుని జేర్చుకొన్న స్వల్పకాలములోనే వానిబుద్ధి యెట్టిదో పవెల్ దొరకు తెలిసెను. ఆబాలునకు గణితశాస్త్రములోనున్న ప్రజ్ఞనుబట్టి పవెల్ దొరగారు వానిచేతఁ గ్రిందితరగతుల కాశాస్త్రములో

బారములు చెప్పించుచు వచ్చిరి. రాజా సర్. టి. మాధవరావుగా రప్పుడు చిన్నతరగతిలోనుండి రంగనాథశాస్త్రివద్ద చదువుకొనిరి. 1842 వ సంవత్సరమున రంగనాథశాస్త్రి హైస్కూలు పరీక్షకు బోయి శ్లాఘనీయముగఁ గృతార్థు డయ్యెను. ఆపరీక్షకుఁ బోయిన వారిలో నతఁడె మొదటి వాఁడు, కృతార్థులైన వారిలోను మొదటి వాఁడె. అతనిపే రిప్పటికిని చెన్నపురి ప్రెసిడెన్సి కాలేజిలో కృతార్థులైన బాలకుల పట్టిలో మొదటనున్నది. పరీక్షయందు గృతార్థుడైన పిదప నతడు తనకు మహోపకారియైన జడ్జిని జూడబోయెను. ఆదొరగారు వానిని జూచి లేచి చేతులుచాచి కౌఁగిలించుకొని "రంగనాథా నాకు మాట దక్కించితివి నేను ధన్యుఁడనైతి నిన్ను దేవుడు రక్షించుగాక!" యని బహూకరించెను.

ఏపనిలో బ్రవేశించుట బాగుండునని పిమ్మట వారిద్దఱుయోచించిరి. రంగనాథున కుపాధ్యాయుండుగ నుండవలయునని కోరిక కలదు. అందుచేత జడ్జిగారు పవెల్ దొరగారు చెన్నపురిలో లాయరుగానుండిన నార్టను దొరగారు రంగనాథున కాయుద్యోగ మీయవలసినదని దొరతనమువారికి సిఫారసుచేసిరి. ఎవ రెంత ప్రయత్నముచేసినను వానికాయుద్యోగము దొరకలేదు. అంతలోఁ దండ్రికిఁ బ్రాణముమీఁదికి వచ్చినదని వర్తమానము తెలియ రంగనాథుఁడు చిత్తూరు పోవలసివచ్చెను. పోవునప్పు డతఁడు జడ్జినిజూచి వార్ధకమునందు తండ్రిం గనిపెట్టుకొని యుండుటకు వీలగునట్లు చిత్తూరులో నేదయిన యుద్యోగమిప్పింపుమని యడిగెను. ఆదొరగారు రంగనాథు డేమడిగిన నదిచేయుటకు సిద్ధముగ నున్నందున వెంటనే చిత్తూరు కలక్టరు కొక జాబు వ్రాసి యిచ్చెను. ఆజాబు కలక్టరు చూచుకొన్న కొన్నినాళ్లలోనే రంగనాథునకుఁ జిత్తూరు సబ్‌కోర్టులో నెలకు డెబ్బది రూపాయలు జీతముగల హెడ్డుగుమస్తా పనియయ్యెను. ఆపనిలోనుండగ నతనికి నెంతోకోరిక కలిగినందున గాలము వృధసేయక యతఁడు జ్ఞాననిధిని

వృద్ధిపరచుకొనఁ దలఁచి తెలుఁగు కన్నడము హిందూస్తానీ పారసీ భాషలఁ జదువ నారంభించెను. ఆభాషలలోనున్న కోర్టుకాగితము లన్నియు నతఁడే స్వయముగ నింగ్లీషులోనికి మార్చుచు వచ్చెను. ఆయఖండ శక్తిఁజూచి పై యధికారులందరు విస్మితులగుచు వచ్చిరి.

అతనికి చెన్నపట్టణమందు హైకోర్టులో నుద్యోగము చేయ వలయునని మహాభిలాషయుండెను. దానికిఁదోడుగ వానితండ్రియు మృతినొందుటచే నతఁడు చిత్తూరు విడువఁదలఁచి యదను వెదకు చుండ నంతలో హైకోర్టులో భాషాంతరీకరణము చేయువాని యు ద్యోగము కాళీయయ్యెను. హైకోర్టువారు పరిక్షచేసి తగినవారి కా యుద్యోగ మీయదలఁచిరి. రంగనాథుని ప్రాపకుఁడగు జడ్జీ హైకోర్టు లోనే యున్నందున వెంటనే యతఁడాసంగతి రంగనాథున కుత్తరము వ్రాసి తెలిపి శీఘ్రముగ దరఖాస్తు పంపుమనియెను. రంగనాథశాస్త్రి తన దరఖాస్తులోఁ దాను ద్రావిడము తెనుగు మరాటి కన్నడము హిందూస్తానీ పారసీ ఇంగ్లీషను నేడుభాషలలో లేశమైన దడుము కొనక తర్జుమాచేయగలిగినట్లు వ్రాసెను. దరఖాస్తుదారులలో నం తటివాడెవ్వఁడు లేనందున నుద్యోగము వానికే నీయఁబడెను. హై కోర్టు తర్జుమాదారగుటచే రంగనాథుని ప్రజ్ఞలు వెల్లడియగు నవస రము లనేకములు వచ్చెను. హైకోర్టు జడ్జీలు ప్రత్యక్షముగ వాని భాషాంతరీకరణముఁ జూచుచుండుటచే వానిసామర్థ్యము త్వరలోనే తెలిసెను. అందుచేత వారుతరుచుగ కోర్టులోనే వానిసామర్థ్యములు మెచ్చి పొగడుచువచ్చిరి. దక్షిణహిందూస్థానములోని భాషలన్నియు నేర్చి రంగనాథశాస్త్రి, విద్యాశక్తియధికముకాగా యూరపుఖండము లోని భాషలను చదువనారంభించెను. ఆరంభించిన స్వల్పకాలము లోనే ఫ్రెంచిలాటినుభాషలలో దృఢప్రవేశము కలిగెను. ఒకనాడు ఫ్రెంచిభాష మాటలాడగల మనుష్యునికొఱకు హైకోర్టువారు వెదకుచుండిరి. అప్పుడు రంగనాథశాస్త్రి సిద్ధమయ్యెను. ఫ్రెంచి

యతనికివచ్చునని యెవ్వరెఱుంగకపోవుటచే వానిసాహసమునకు జడ్జీ తెల్లబోయి కానిమ్మని యవలీలగను స్వచ్ఛముగను రంగనాథుఁడు చేయు తర్జుమా చూచి యద్భుతము నొందెను. అదిమొదలు జడ్జీలు వాని నొక తాబేదారుగఁ దలపక సమానుఁడగు మిత్రుఁడుగా భావింపసాగిరి. తరుచుగ వారువానిని దమగృహములకు సగౌరవముగ రావించి సెలవుదినములలో ననేకవిషయములను గూర్చి వానితో జర్చింపుచు వచ్చిరి.

ఆదినములలో హైకోర్టులోఁ దర్జుమాదారుగ నున్నవారి కిప్పటివలె జీతమిచ్చుటగాక తర్జుమాచేసిన కాగితములకు రుసుము ముట్టుచు వచ్చినందునను రంగనాథునకుఁ జాలభాషలలోఁ బ్రవేశముండుటచేత నెలకు రమారమి రు 2,500 లు వానికివచ్చుబడి యుండెను. అప్పటికతనికి సంస్కృతమునందుఁ బాండిత్యము పరిపూర్ణమగుటచే హైకోర్టులో హిందూధర్మశాస్త్ర విషయములుగల వ్యాజ్యములన్నిటిలోను జడ్జీలు వాని యాలోచనమును ముఖ్యముగ గ్రహించుచు వచ్చిరి. 1857 వ సంవత్సరమున జెన్నపట్టణపు యూనివర్సిటీ స్థాపింపబడినప్పుడు రంగనాథుఁ డొక ఫెల్లోయయ్యెను. 1859 వ సంవత్సరమున సర్ చార్లెసు ట్రెవిలియన్ దొరగారు చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగా వచ్చినప్పుడు కొందఱుదొరలు రంగనాథశాస్త్రిని దీసికొని స్వదేశస్థులలో గౌరవనీయుఁడని గవర్నరుగారికిఁ బరిచితునిఁ జేసిరి. ఆదినముమొదలు గవర్నరుగారు రంగనాథశాస్త్రి సామర్థ్యము మెచ్చుకొని వానిం దరుచుగ దనమందిరమునకుఁ బిలిచి హిందువుల సంఘస్థితినిగూర్చి పలుమారు వానితో జర్చించుచు వచ్చెను.

1859 వ సంవత్సరముననె చెన్నపట్టణము స్మాలుకాజుకోర్టులో నొకజడ్జీపని ఖాళీ వచ్చెను. అది రంగనాథశాస్త్రికిచ్చిన బాగుండునని కొందఱనిరి. స్వదేశస్థుడగుటచే నతనికీయగూడదని దొరలందఱు గంతోక్తిగ వాదించిరి. కాని గవర్నరుగారు తెల్లవారి యాలోచనలు

వినక యాయుద్యోగము రంగనాధునకే యిచ్చెను. ఆపనిలో నతఁడు చూపిన చాకచక్యమునుబట్టియు సామర్థ్యమునుబట్టియు మొదట నతఁ డనర్హుఁడని వాదించువారు సిగ్గుపడవలసి వచ్చెను. పట్టణమం దెచ్చట విన్నను రంగనాధుని యద్భుతశక్తి వర్ణనములే వినంబడుచు వచ్చెను. ఈపని ఖాయమైనప్పుడు రంగనాధశాస్త్రి హైకోర్టులోఁ దనకున్న తర్జుమాదారుపనిని మానుకొనగా హైకోర్టులో మొదట జడ్జియగు సర్ స్కాట్లండు దొరగారును మరియొక జడ్జిగారును గలసి వానికి గొప్ప యుద్యోగమైనందుకు సంతసించుచుంటిమనియుఁ దమ వద్దనుండి యతఁడు వెళ్ళవలసివచ్చినందుకు విచారించితిమనియు నొక జాబు వ్రాసి పంపిరి. రంగనాధశాస్త్రి సమర్థుఁడు చాకచక్యము గలవాఁడు నగుటచేఁ దనచేయవలసినపని నతి శీఘ్రముగ జేసికొని తక్కిన కాలము గ్రంథావలోకనమునందు గడపసాగెను. అందఱి యెడ గౌరవము గలిగి యందఱకు సులభుఁడై యుండినందున జను లిప్పటికి రంగనాధశాస్త్రివంటి జడ్జిలు స్మాలుకాజు కోర్టులకు రాలేదని చెప్పుకొనుచుందురు. ఈ యుద్యోగమైన తరువాత నతఁ డరబ్బీభాష కృషిచేసి యల్పకాలములోనే మంచిపాండిత్యము సంపాదించెను. పారసీభాషలో మంచి కవీశ్వరుఁ డగు సాదీ మొదలగువారి పుస్తకముల నుండి యెన్నోపద్యము లతఁడు కంఠపాఠముగ వల్లించెను. అతఁ డేభాషలోఁ గృషిచేసినను దేనినిఁ బూనినను రక్కసిపట్టుపట్టి దానిని తుద ముట్టించును. జనులతనిని పురుషసింహామని వేనోళ్ళం బొగడుచు వచ్చిరి. అతని సర్వతోముఖపాండిత్య మాకాలమున నెల్లవారికిఁ బ్రశంసనీయ మయ్యెను. గవర్నరు లందఱు వాని ననూన గౌరవ ముతో నాదరించుచు వచ్చిరి. చెన్నపురి గవర్నరులలో సంస్తవ నీయుఁడు. ధాత సంవత్సర కాటకములో నన్నములేక చచ్చిపోవు బీదలకుఁ బని గల్పింపఁదలఁచి, బెజవాడనుండి చెన్నపట్టణము వఱకు నొక గొప్ప కాలువ త్రవ్వించిన దయాళువునగు బక్కింగుహాం

ప్రభువుగారు రంగనాథశాస్త్రి వైదుష్యమును మెచ్చి జర్మనీభాష గూడ జదువమని ప్రేరణ చేసిరి.

1867 వ సంవత్సరమున రంగనాథుఁడు పచ్చయప్ప మొదలియారుగారి ధర్మకార్య నిర్వాహణసభలో నొకసభ్యుఁడుగనియమింపఁబడి యందు మిక్కిలి శ్రద్ధతో బనిచేసెను. 1877 వ సంవత్సరమున ఢిల్లీదర్బారు జరిగినప్పుడు గవర్నరు జనరలుగారు రంగనాథశాస్త్రి నక్కడకు సగౌరవముగ రావించి యొక పతకమును యోగ్యతా పత్రికను స్వయముగా వానికిచ్చిపంపిరి. ఇట్లు సర్వజన శ్లాఘనీయముగ దొరతనమువారి వద్ద కొలువుచేసి రంగనాథశాస్త్రి 1880 వ సంవత్సరం పిబ్రేవరు 16 వ తారీఖున పించను పుచ్చుకొని యుద్యోగము మానుకొనెను. అతఁడు చేసిన ప్రశస్తసేవను గుర్తించి దొరతనము వారు వానిని చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగారి యాలోచన సభలో సభ్యుఁడుగ నేర్పరచిరి. ఆసంవత్సరమే జూలై నెలలో హైదరాబాదు దివానుగారగు సర్. సలారుజంగుగారు రంగనాథశాస్త్రిని నెలకు 2,500 రూపాయలజీతము మీఁద తనకు ప్రయివేటు శెక్రటరిగా నుండుమని కోరిరి. కాని శాస్త్రిగారు ధనమే పావనమని యెంచక తన జీవితకాలములో సాయంసమయమును విద్యావ్యాసంగముల లోను దన మనుమల విద్యాబోధనములలోను గడుపఁదలఁచి యీ యుద్యోగ మక్కరలేదని వ్రాసెను. కాని యతఁడు చేయఁదలఁచిన రెండుకార్యములు నిర్వహించు నదృష్ట మతనికి లేకపోయెను. మృత్యు దేవత మనుష్యులను గొప్పతనమునుబట్టి [illegible]! పాప మాయన 1881 వ సంవత్సరం జూలై నెల 5 వ [illegible] ధర్మము నొందెను.

రంగనాథశాస్త్రి సాధారణమనుష్యులకంటె పొడగరి. అతని దేహదార్ఢ్యముజూచి తెల్లవారుసైతము మిక్కిలి విస్మితులగుచువచ్చిరి. అతని దేహచ్ఛాయ యించుమించుగ తెల్లవారి దేహచ్ఛాయవలెనే

యుండును. వానిఁజూచినవా రందఱు తప్పక యతఁడు గొప్పవాఁడను కొని తీరవలయును. అతని ఫాలము మిక్కిలి విశాలమై యుండెను. అతఁ డెన్ని వేలమందిలో గూర్చున్నను వానిముఖవర్చస్సందఱకు దర్శ నీయమై గంభీరమై కానఁబడుచు వచ్చెను. అతని కంఠధ్వని గంభీరమై యెల్లవారిని విధేయుల జేయుచుండును. ఏవిషయమందైన నభిప్రాయ భేదము వచ్చినప్పు డతఁడు ప్రతిపక్షుల హేతువులువిని తన యభి ప్రాయమును మార్చుకొనును. మంచిసబబులుచెప్పి యతఁడు తరుచుగ నితరులఁ దనతో నేకాభిప్రాయులఁ జేయు చుండును. అతని ప్రవర్తన మంతయు గడియారమువలెనె జరుగుచుండును. అనగా ప్రతిదినము ప్రతికార్యమునకు నతఁడు కొంతకాలమునేర్పరచి యాపనియాకాల మందె సరిగ జేయుచుండును. అతని నెఱిఁగినవారు గడియారములో నెన్నిగంటలైనదో తెలిసికొననక్కర లేదు. రంగనాధశాస్త్రి యాసమ యమున నేపనిచేయుచుండునో యాపని జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొనినయెడల కాలము తెలియును. అతఁడు దేహపరిశ్రమయందు మిక్కిలి నిష్టకల వాఁడై ప్రతిదినము ప్రాతఃకాలము నాలుగు మొదలైదుగంటల వఱకు హిందూదేశపు కసరతు తప్పక చేయుచుండువాఁడు వ్యాయామము ముగిసినవెనుక నైదుమొదలారుగంటలవఱకు గుఱ్ఱపు సవారు చేయు చుండును. గుఱ్ఱముమీఁద నతఁడు నిశ్చలుఁడై కూర్చుండిన యొప్పి దముఁ జూచి తీరవలయునని యెల్లవా రభిప్రాయపడుచు వచ్చిరి. ప్రతి దినము సాయంకాల మాయన చాలదూరము కాలినడకను షికారు పోవుచుండును. ఇట్లుదయము సాయంకాలము తప్పక దేహపరిశ్రమ చేయుటచే రంగనాధశాస్త్రి మంచిదేహారోగ్యముఁ గలిగియుండి యొక్కనాడైన జబ్బుపడి మంచమువిూఁద బండుకొని యెఱుఁగడఁట. దినమున కాఱుగంటలు రంగనాధశాస్త్రి చదువునకై వినియోగించుచు వచ్చెను. ముసలితనమందుఁ గూడ చదువుకొనుచు బుస్తకము చేతఁ బట్టుకొని ప్రాణములువిడిచిన హిందువుఁడితఁడొక్కఁడేయని చెప్ప

వచ్చును. అతఁడేదిచేసినను సగముసగము చేయక సంపూర్ణముగఁ జేయును. అతఁడు మనోవాక్కాయ కర్మములందు సత్యమే యాచరించుచు వచ్చినందున యబద్ధమును బరమశత్రువునట్లు ద్వేషించును. 1853 వ సంవత్సరమున నార్టను దొరగా రింగ్లాండులో పార్లమెంటు సభవారివద్ద హిందూదేశస్థితిగతులఁగూర్చి సాక్ష్యమిచ్చి సందర్భవశమున రంగనాథశాస్త్రి ప్రశంస రాఁగా "నతఁడు బుద్ధి కుశలతయందు దెల్లవారితో సమానుఁడనియు నింగ్లాండు సర్వకళాశాలలో జదివిన పక్షమున నతఁడు మిక్కిలి గొప్పవాఁడై యుండు" ననియుఁ జెప్పెను.

ఇంగ్లీషులో నతఁడు సులభశైలిని మనోహరముగ వ్రాయఁగలఁడు. ఏభాష నతఁడు చదివినను మంచికవుల గ్రంధముల నుండి యెన్నో పద్యములు కంఠ పాఠముగ వల్లించును. ఆతని గ్రంథ భాండారములో మూఁడువేల పుస్తక సంపుటములుండెను. ప్రతిపుస్తకమునందు జదివినట్లానవాలుగా చేతిమరకలుఁగూడ నుండును. అతఁడేదైన నొకసారి చదివిన నర్థమగును. రెండవ సారి చదివెనా కంఠ పాఠముగ వచ్చును. మూఁడవసారి చూచెనా మనసులో నొకమూల స్థిరమై యుండిపోవును. అతఁ డరబ్బీ పారసీభాషలను మహమ్మదీయ పండితుఁ డట్లవలీలగ మాటలాడగలఁడు. ఇంగ్లీషులో మంచికవులు లేరనియుఁ గవులను బిరుదునకుఁ దగినవారు మన యాసియాఖండము లోనేగాని యూరపులో లేరని వాని యభిప్రాయము. విద్యను ధనముకొఱకుగాక కేవలము జ్ఞానముకొఱకే యతఁడు నేర్చికొనెను. అందు చేతనే యతఁడు చనిపోవు నప్పటికి పదునాలుగు భాషలలోఁ బండితుఁడై పదునేనవభాషయగు హీబ్రూ నేర్చికొనుచుండెను. సంస్కృత మతనికిఁ బ్రాణపదమైనభాష. ఆభాషలో నతఁడు చదువని పుస్తకము లేదు. ఒక్కొక్కదాని కెంతో సొమ్మిచ్చి యతఁడు తాటియాకుల పుస్తకముల నెన్నియో తెప్పించెను. ఆతఁడు పండిత పక్షపాతి. ఒకపండితున కతఁ డప్పుడప్పు డిచ్చిన బహుమానముల

మొత్త మైదువందలరూపాయలు. ఫ్రెంచిలాటినుభాషల నేర్చికొనుటకై పుదుచ్చేరినుండి యతఁడు ప్రత్యేక మొకదొరను నెలకు నూఱురూపాయల జీతముమీఁద బిలిపించి చదువుకొనెను. ఒకరివద్ద తాను చదువుకొనుటయో తానొకరికిఁ జెప్పుటయో యతనికి మిక్కిలి యిష్టము. వానిచుట్టు నెల్లపుడు పలుభాషలు నేర్చిన పండితులు పరివేష్టించియుండ వారి నడుమ నతడు పరమసంతోషముతో కాలము బుచ్చుచుండును. పేదబాలురకు నింట నన్నము పెట్టి యతఁడు విద్య చెప్పించుచు వచ్చెను. ఒకప్పు డతనియింట నట్లు చదువుకొను బాలు రాఱుగు రుండిరి. సంఘసంస్కరణమం దతనికి ప్రీతి గలదు. అతడు మనలో నున్న దురాచారముల జనులకుఁ దెలియపరచి వాని నవలంబించుట చేతనే మన మింత యధమస్థితిలో నున్నారమని చెప్పుచు వచ్చెను. అతఁడు దురాచారముల నడఁచుటకుఁ బ్రయత్నించెను కాని యసహాయుఁడగుటచే నెరవేర్పలేకపోయెను. చెన్నపురిలో మొట్టమొదట షరాయి బూట్సు తొడగిన బ్రాహ్మణుఁ డతఁడే. ప్రథమమున బంధుమిత్రులు వాని నెగతాళిచేసి చిట్టచివరకు వాని మార్గమునే యనుసరించిరి. స్త్రీవిద్య వానికిష్టము. ఆవిషయమును గూర్చి యతఁడు చదువుకొనుచున్నపుడె యొక యుపన్యాసము వ్రాసి యందుఁ దుట్టతుద నిట్లు వ్రాసెను. “ఇతర దేశములలో ముందు పురుషవిద్య ప్రబలిన వెనుక స్త్రీవిద్య ప్రబలెను. పురుషులు విద్వాంసులైనం గాని స్త్రీలు విద్యావతులు కారు. కావున మన దేశములోఁ గూడ మగవారి విద్య వ్యాపించునట్లు చేయవలయును.”

అతఁడు చెప్పినట్లాచరించువాఁడు. అందుచేతనే తనకుమార్తె కరవము సంస్కృతము తెనుఁగు స్వయముగ జెప్పెను. అతఁడు వేదములు బైబిలు ఖురాను జక్కఁగ నేర్చినవాఁడై యాయామతస్థులతో వాదములు చేయుచు హిందూమతమే యుత్కృష్టమైనదని సిద్ధాంతము జేయుచు వచ్చెను. హిందూమతము మనవృత్తికి నడ్డుగ నుండఁ

గూడదని దానిని బ్రస్తుత నాగరికతకు సరిపుచ్చవలయునని వాని యభిప్రాయము. అతనికి హిందూమతముమీద నత్యంతమైన యభిమానముగలదు. ఒకప్పుడు క్రైస్తవమతములో గలిసిన బ్రాహ్మణ బాలకు నతఁడు మరల హిందూమతములో గలిపించెను. వర్ణభేదమం దతనికి విశేషగౌరవము లేదు. ధర్మమార్గమున మనము నడచుకొంటినూ దేవుఁడే మనల రక్షించునని యతని మతము. సత్యమే వాని దేవత. అతఁడు జన్మమధ్యమం దెప్పుడు నొక యబద్ధమైన నాడి యెఱుంగఁడని వాని శత్రువులుగాయితము చెప్పుదురు. ఆసద్గుణ మాతనికిఁ జిన్ననాటినుండియు గలదు. ఆయన మితభాషి. అతనికి మిత్రులు కొందఱు మాత్రమే యుండిరి. పరిచితుల నందరను మిత్రులుగ భావించువాడు కాడు. వ్యర్థప్రసంగములు డంబములు వానికిఁ గిట్టవు. మితభాషియగుటచే మొదట నతనిఁ జూచినవారు గర్వి యనుకొందురు కాని పరిచయమైన వెనుక నట్లనుకొనరు. అతనికి మరియాదలలో మిక్కిలి పట్టుదల గలదు. అవమానమన్నమాట యతడు సహింపలేడు. అమర్యాద మనుష్యు నతఁడు మిక్కిలి యేవగించును. అతఁడు తెల్లవారు నల్లవారునను భేదములేక యెల్లర సమగౌరవముతోఁ జూచువాఁడె కాని వారి నొకరీతి వీరి నొకరీతి గౌరవించువాఁడు కాఁడు. అంత గొప్పవాడయ్యు నిగర్వచూడామణి. అతఁడు మిక్కిలి స్వతంత్రస్వభావము గలవాఁడె కాని చేతులు నలుపుకొనుచు నక్కవినయములను జూపి యుపకారములను యాచించువాఁడు కాఁడు. తెల్లవారతనిని సమానుడుగ భావించిరి. చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁ జదివి పరీక్షలోఁ గృతార్థుడైన హిందువులలో నతఁడే ప్రథముఁడు. మదరాసు యూనివరుసిటీలో సభ్యుడైన హిందువులలోఁ బ్రథముఁడు. స్మాలుకాజు కోర్టులలో జడ్జీలుగా గూర్చుండిన హిందువులలోఁ బ్రథముఁడు. అనేకభాషలు నేర్చిన స్వదేశపండితులలోఁ బ్రథముఁడు.

ఉదరపోషణము నిమిత్త మొక్క భాష కష్టముగా నేర్చుకొనుటయే చాల శ్లాఘనీయము. రెండుమూడు నేర్చుకొనుట మిక్కిలి యుత్కృష్టము. అట్టియెడ పగలెల్ల కార్యభారముచేత దీరిక యించుకయు లేనివాఁడు పదునెనిమిది భాషలలోఁ బ్రజ్ఞావంతుఁడగుట మహాశ్చర్యకరము కాదా? ఉద్యోగమైన తరువాత మనలో విద్యావ్యాసంగము చేయువారు లక్షకొకరైన యుందురో సంశయింపవలసి యున్నది. రంగనాథశాస్త్రి హిందువుఁడయ్యుఁ దక్కిన హిందువులవలె కేవల ముదరపోషణార్థమే విద్యనేర్చుకొనక జ్ఞానాభివృద్ధినిమిత్తమె బహుభాషాపరిశ్రమముచేసి దక్షిణహిందూస్థానమునకు వన్నె తెచ్చెను. ఈనాటి యుద్యోగస్థులు విద్యార్థులు రంగనాథశాస్త్రి జూపిన మార్గము నవలంబించి క్రొత్తభాషలు నేర్చుకొందురు గాక! నేర్చుకొని యాభాషల యందలి మంచిగ్రంథములను స్వభాషలోనికి భాషాంతరీకరించి లోకోపకార మొనర్తురుగాక! రంగనాథుఁడువలెనే యీనాటి యుద్యోగస్థులు తమ యధికారులగు తెల్లవారి యెదుట స్వతంత్రభావమునుజూపి వర్తింతురు గాక! నక్కవినయములు సేయకపోవుదురు గాక!

మహారాజా సర్ రామవర్మ

ఈరామవర్మ వెనుకటి తిరువాన్కూరు మహారాజు. ఈయన 1837 వ సం॥ మేనెల 19 వ తారీఖున జన్మించెను. ఆయన తండ్రి గొప్ప సంస్కృత పండితుఁడు. ఇంగ్లీషుగూడ సాధారణముగ నతడు వ్రాయఁ జదువ నేర్చుకొనెను. ఆయన తల్లి రుక్మిణీభాయి సంస్కృతమునందు మంచి సామర్థ్యముగలదై మృదుమధుర శైలిని కవిత్వముఁగూడ చెప్పుచు వచ్చెను. ఆదంపతులు కేడుగురు బిడ్డలు కలిగిరి.

మహారాజా సర్ రామవర్మ

అందు ముగ్గురు చిన్నతనమందె మృతినొందిరి. ఇద్దరు పిచ్చివారైరి. రామవర్మ కడసారపు బిడ్డఁడు. ఆమృతినొందిన పిల్లలు ముగ్గురొక్క మారే రామవర్మజననమున కొలఁదిదినములు ముందుగ గతించిరి, అందుచేత రామవర్మతల్లి యీబిడ్డనిం గనునప్పటికి మహా దుఃఖసముద్రములో మునిఁగియుండెను. తల్లి యవస్థ యట్లుండుటచే సపు దుద్భవించిన రామవర్మ దుర్బలశరీరముతోఁ బుట్టెను. ఈతఁడు పుట్టిన రెండునెలలకే తల్లి మరణమొందెను. దీనిచేత నతఁడు మఱింత దుర్బలశరీరుఁడయ్యెను. అందుచేత నాబాలుని సంరక్షణము పెద్దమేనత్తయగు రాణీ పార్వతీభాయి పాలఁబడియెను.

రామవర్మ యైదేండ్ల బాలుఁడైనప్పు డక్షరాభ్యాసముచేసి తండ్రి సంస్కృతము మళయాళము వానికిఁ జెప్పింప నారంభించెను. అతడు తొమ్మిదవయేట వెనుకటి దివానగు సుబ్బారావనువానివద్ద నింగ్లీషు చదువఁ బ్రారంభించెను. ఈసుబ్బారావు కొంతకాల మీసంస్థానములో నేదివానుపనిచేసి యుద్యోగముమానిన పిదప రామవర్మ మేనమామల కింగ్లీషు చెప్పెను. అతని నిప్పటికి నాప్రాంతపు జను లింగ్లీషు సుబ్బారావని చెప్పుకొను చుందురు. బాల్యమునందు రామవర్మరోగపీడితుఁడైనందున చదువు సరిగా జరుగలేదు. కాని చదివినపుడెల్ల నతఁడు మిక్కిలి పూనికతోఁ బనిచేయుచువచ్చెను. ఏపనియయిన సగము సగము చేయుట వానికిఁ జిన్ననాటనుండియుఁ గిట్టదు. తండ్రిశిక్షలో నుండుటచే నీగుణమువానికి మఱింత వృద్ధినొందెను. అట్లు కఠినమైన పితృశిక్షలో నుండుటచేత వానియందు స్వతంత్రబుద్ధి వర్ధిల్లెను. ఈ స్వాతంత్ర్యము సత్కార్యములు గావించు వారియెడల వినయమై యకార్యములు గావించు వారియెడల యవినయమై నానాట వృద్ధినొందెను.

1849 సంవత్సరమందు వానియందు క్షయరోగ చిహ్నము లంకురించెను. ఆరోగబలముచే నతని శరీరము కృశించినను మనో

దార్ఢ్య మంతకంత కతిశయించెను. ఆరోగము కొంచె ముపశమించిన పిదప రామవర్మకుఁ దగిన యుపాధ్యాయు నేర్పరపఁదలఁచి తిరువాన్కూరు మహారాజు మంచియొజ్జను బంపుమని చెన్నపట్టణపు దొరతనమువారికి వ్రాసెను. ఆదొరతనమువారు శ్రీమాధవరావుగారిని బంపిరి. ఈయనయే రాజా మాధవరావను బిరుదమునొంది బరోడా సంస్థానమునకు మంత్రియైన ఘనుఁడు. ఈమాధవరావుగారి తండ్రి యుఁ బినతండ్రియుఁగూడ తిరువాన్కూరులో బూర్వము మంత్రులై యుండుటచేతను మాధవ రావు కాలపు విద్యావంతులలోఁ బ్రధమ గణ్యుఁ డగుటచేతను తిరువాన్కూరు యువరాజున కుపాధ్యాయుఁ డగుట కతఁడే తగినవాఁడని దొరతనమువా రంపిరి. 1849 వ సంవత్సరమున మాధవరావు రామవర్మ కొజ్జగా నియమింపఁబడి శిష్యునకు నాలుగేండ్లు విద్యఁ గఱపెను. మాధవరావు శిష్యున కింగ్లీషు లోని సాహిత్య గ్రంధములు మనోవికాసముఁ గలిగించు ప్రకృతి శాస్త్ర సంగ్రహములు నేర్పెను. రామవర్మ విషయమున గురువు చేసిన శ్రద్ధకుఁ దోడుగఁ దండ్రియుఁ జాల శ్రద్ధచేసి విద్యాబీజములు బాలుని మనస్సుమీఁద నాటునట్లు చేసెను. 1853 వ సంవత్సరమున మాధవరావు సంస్థానములో నొక యుద్యోగస్థుఁడుగ నియమింపఁ బడినందున రామవర్మ విద్యాభ్యాస మంతటితో ముగిసినదని చెప్ప వచ్చును. గురువువద్ద శిష్యుగా విద్య జెప్పుకొనుట మానినను రామవర్మ విద్యావ్యాసంగము మానక జ్ఞానాభివృద్ధి నిమిత్తము బహుశాస్త్ర గ్రంథములు తెప్పించి మునుపటికంటె నెక్కుడు తమకముతోఁ జదువ నారంభించెను. ఆయన విద్యాసక్తిని వానిచేత సంపాదింపఁబడిన గ్రంథ భాండారమే వేయినోళ్ళ జాటును. ఆగ్రంథావళిలో నాయనఁ జదువని పుస్తకము లేదు.

ఇంగ్లీషులో వచనరచనమునం దాయనకు మిక్కిలి యాసక్తి యుండెను. అది వృద్ధిఁజేసికొనుటకై రామవర్మ "యుద్ధక్రౌర్యములు

ప్రశాంతిలాభములు'' నను శీర్షికతో నొక యుపన్యాసము వ్రాసెను. అని యాకాలమున జరుగుచున్న క్రిమియా యుద్ధమునుగూర్చి యుద్దేశింపఁబడినవి. తిరువాన్కూరులో నప్పుడు రెసిడెంటుగా నున్న కల్లెన్ దొరగారు వాని యుపన్యాసమును జూచి చాలమెచ్చి యంతటి చిన్న వయసువాఁడట్టి మంచి యుపన్యాసము వ్రాయుట కష్టమని యభిప్రాయపడిరి. వ్రాసిన ప్రథమోపన్యాసము శ్లాఘనీయముగ నున్నందున రాజకుమారుఁడు సంతసించి వెండియు వ్రాయవలెనని యుత్సాహముగలిగి వార్తాపత్రికలకు వ్యాసములు వ్రాసి పంపుచువచ్చెను. ఆకాలమునఁ నిప్పుడున్న పత్రికలు లేవు. ఆకాలపు పత్రికలలో జాన్ బ్రూన్ నార్టనుగారిచేఁ బ్రకటింపఁబడుచు వచ్చిన యథీనేయమను నది ముఖ్యమయినది. దానికి రామవర్మ బహు విషయములంగూర్చి వ్రాసి పంపుచు వచ్చెను. అతఁడు వ్రాసినవన్నియుఁ బత్రికాధిపతి వందనములతో నందుకొని ప్రకటింపుచు వచ్చెను. రామవర్మ యీ వ్యాసములతోనే కాలము గడుపక ప్రకృతిశాస్త్రపఠనమం దభిరుచి కలవాఁడయి జ్యోతిశ్శాస్త్రము ప్రకృతిశాస్త్రము రసవాదశాస్త్రము వృక్షశాస్త్రము మొదలగు ననేక శాస్త్రములలోఁ గృషి చేసెను.

ఈనడుమ రామవర్మ కనేక కష్టములు సంభవించెను. 1853వ సం॥రమున తల్లిలేని పసికూనయగు తన్ను దల్లికంటె నెక్కుడుగ బెంచిన రాణీ పార్వతీభాయి పరమ పదమునొందెను. 1857వ సం॥ వానికున్న యొక్క-తోఁబుట్టువు యొక కుమారునింగని మృతినొందెను. ఆకుమారుఁడే యిప్పటి తిరువాన్కూరు మహారాజు. 1858 వ సంవత్సరమున రామవర్మకు దల్లిలేని వెలితిలేకుండ సకలవిధముల గనిపెట్టి పెంచిన తండ్రి లోకాంతరగతుడయ్యెను. ఈయశుభము లన్నియునైన పిదప 1859 వ సంవత్సరములో రామవర్మకు వివాహమయ్యెను తనకు సహధర్మచారిణిగ యావజ్జీవము నుండవలసిన కాంతను దన నిమిత్తము పరులు వెతకి తెచ్చుట మంచిదికాదని రామవర్మ పూర్వ

బాంధవ్యముగల యొక సత్కుటుంబమునుండి కన్యను స్వయముగా నేరుకొని వరించెను. ఈసమయములోనే సంస్థానములో గొప్ప మార్పు జరిగెను. 1857 సంవత్సరం డిశంబరు నెలలో నంతవఱకు దివానుగానుండిన కృష్ణారావుగారు మృతినొందఁ మాధవరావుగారా మంత్రిపదమున నియోగింపఁబడెను. వెనుకటి రెసిడెంటగు కల్లెను దొరగారికి బదిలీకాగా నతని స్థానమందు మాల్టుబీ దొరగారు నియుక్తులైరి. ఆమంత్రియు నా రెసిడెంటును గలిసిసంస్థానమునకుఁ గావలసిన మంచి మార్పులన్నిటిని దెచ్చిరి. వారు చేయఁదలఁచిన మార్పులన్నిటిలో యువరాజగు రామవర్మ వారికుపదేష్టయయి సహకారియై యుండువాఁడు. చెన్నపట్టణమునందు ప్రచురింపఁబడు వార్తాపత్రికలలో రామవర్మ మారుపేరుఁబెట్టుకొని తిరువాన్కూరు సంస్థాన విషయముల నన్నిఁటినో గూర్చి యితరులు వ్రాసినట్లు వ్రాసి మాల్టుబీ దొరగారికి దోఁచని సంగతులు చాలవరకు తెలిపెను. ఆపత్రికను చదువుకొని మాల్టుబీదొరగారు తానుచేయు మార్పు లెంతవఱకుపయుక్తములో యెంతవఱకు కావో తెలిసికొని మెలకువతో మెలఁగుచు వచ్చెను.

ఆసంస్థానములో దక్షిణభాగమున గొందఱు క్రైస్తవమత బోధకులుండి వారి పాఠశాలలో మతము బోధించుట యావశ్యకమని చట్టముల నేర్పరచమని తిరువాన్కూరి ప్రభుత్వమువారిని బీడింపఁజొచ్చిరి. పాఠశాలలో మతబోధ విషయమున దొరతనమువారు జోక్యము కలుగఁజేసికొనక పోవుటయే శ్రేయస్కరమని రామవర్మ యొకచిన్నపుస్తకమును వ్రాసెను. అది యిప్పటికిని మనవారందఱు జదువుకొనవలసిన గ్రంథమే. అది వ్రాసిన పిదప క్రైస్తవ మతబోధకులు తమవాదము గొంతవఱకు విడిచిరి. సంస్కృత విద్యయొక్క యావశ్యకతను గూర్చి రామవర్మ చెన్నపట్టణములోనున్న నార్టను

గారికి మంచి యుపన్యాసము వ్రాసి పంపెను. అది చదివి యతఁడు మిక్కిలి సంతసించెను.

1861 వ సంవత్సరమున రామవర్మ చెన్నపట్టణమును జూడఁ బోయి యచట గవర్నరుగారి దరిశనము చేసెను. తిరువాన్కూరు రాజకుమారులు చెన్నపురికిఁబోవుటకు గవర్నరును జూచుటకు నదియె మొదలు. ఆయనను జూచి గవర్నరు మిక్కిలి సంతసించి యిటువంటి హిందువును దానెన్నఁడు జూచియుండలేదని మాల్టుబీదొరగారికి వ్రాసెను. రామవర్మ చెన్నపురిలో నుండినపుడు గవర్నరుతోడను మఱికొందఱు తెల్లవారితోడను కొందఱు స్వదేశస్థులతోడను స్నేహము చేసి స్వదేశమునకుఁ బోయిన పిదపఁగూడ నుత్తర ప్రత్యుత్తరముల మూలమున నామైత్రి నిలుపుకొనెను. గవర్నరు రాజకుమారుని వైదుష్యమునకు మెచ్చి చెన్నపట్టణపు యూనివర్సిటీలో వాని నొక సభ్యునిగ జేర్చెను. ఈగౌరవ మిప్పుడు చవుకయయినను వెనుక మిక్కిలి యరుదయి యుండెను. చెన్నపుర సందర్శనమువలన దేశాటనమునందుఁ గుతూహలము కలుగ రాజకుమారుఁడు స్వదేశముఁ జూడవలయునని సంకల్పించెను. సంకల్పించి బయలుదేరి యతఁడు పూనికతో నన్నికొండలను నన్నినదులను నన్ని జలప్రపాతములను జూచెను. చిత్రమనస్కులైన పురుషులు తిరువాన్కూరులో నెక్కడికైనఁబోయి యొక పాడుదేవాలయమును ప్రాతకోటను యొకపురాతన శాసనమును మఱియే పూర్వకాల చిహ్నమునో జూచి తాము దానిని క్రొత్తగా గనిపెట్టినామని చెప్పుకొన్నప్పుడు తత్ప్రదేశముల నున్నవారు వారిపలుకులు విని నవ్వి "ఇది యీవఱకు మావైశాఖం తిరునల్ కనిపెట్టినదే. క్రొత్తదికా" దని తెలియజేయుచుందురు. వైశాఖం తిరునల్లను నది రామవర్మయొక్క రెండవపేరు. ఈ దేశయాత్రలో నతఁడు చిత్రచిత్రములగు మొక్కలను విత్తనములను రాళ్ళను లోహములను వన్నెపురుగులను వింతపిట్టలను చిన్నచిన్న

క్రిమిజాతులను పోగుచేసికొని బండ్లమీఁద వేయించి స్వగృహమునకు దెప్పించుచుండును. మఱియు నతఁ డంతతోఁ దృప్తినొందక స్వదేశమునఁ బెరిగెడు యోషధులయొక్కయు బుష్పములయొక్కయు లతలయొక్కయుఁ జిత్రవస్తువులయొక్కయుఁ జిత్తరువు తనకొలువులో నున్న చిత్రకారులచేత వ్రాయించి దగ్గర నుంచుకొనును. ఇట్లు పోగుచేసి వస్తుసముదాయములనుండి కొన్నివస్తువులు తీసి యతఁడు విదేశస్థుల కిచ్చి వారివద్దనుండు విచిత్రవస్తువులను తనవానికి బదులుగ గ్రహించుచుండును.

ఆతఁడు ప్రకృతిశాస్త్రములను జదువుటయేగాక వానియందనుభవము కలుఁగునట్లు పరిశ్రమచేసెను. ఆయనకు వృక్షశాస్త్రమునందు మిక్కిలి యభిమానము కలదు. దానికిఁ దోడుగ వ్యవసాయమునందును మిక్కిలి యభిరుచియుండెను. ఆయభిరుచిచేతనే రామవర్మ వటక్కు కొత్తరమను పేర నొకమందిరమును నిర్మించి దానిచుట్టు మంచి పండ్లతోఁటలు పూఁదోటలు పంటచేలు వేయించి రాజర్షి కృషీవలుఁడై యుండెను. వటక్కుకొత్తరమనగా నల్లని మందిరమని యర్థము ఈభవనమందు రామవర్మ గజీవితమునఁజాలకాలముగడపెను. అన్యదేశములలోఁ బండు ధాన్యములు, దుంపలు, పొగాకు మొదలగునవి తెప్పించి స్వదేశమున నాటించి యతఁడు కృషివృద్ధి చేసెను. చిత్తరువులు వ్రాయుటలో నభిరుచి గలవారికా విద్యల నేర్పించి ముఖ్యముగా నీటితో రంగులు వేయుట చమురుతో రంగులు వేయుటను రెండు కళల విషయమునఁ జాలపని చేసెను.

ఈనడుమ మాధవరావుగారు కొన్ని కారణములచేత సంస్థానములో దివానుపనిని మానుకొనిరి. రామవర్మ కాయన గురువగుటచేత గురుభక్తినిఁ జూపుచు నతఁడు మాధవరావుగారి బుద్ధివిశేషమును గొనియాడుచు కలకత్తారివ్యూ యను పత్రికకు మనోహరమయిన

యుపన్యాస మొకటి వ్రాసి పంపెను. ఆవ్రాత యానాటి విద్యావంతుల మనస్సుల నాకర్షించెను. అప్పటి గవర్నరు జనరలుగారగు నార్త్ బ్రూకు ప్రభువుగా రది చదివి మాధవరావు రాజనీతి విశారదుడని గ్రహించి యిందూరు సంస్థాన ప్రభువగు హోల్కారునకు మంత్రి కావలసియుండగా మాధవరావు నంపిరి. ఆగవర్నరు జనరల్‌గారే రామవర్మ బుద్ధికుశలతగూడ గ్రహించి తనయాలోచన సభలో సభ్యుడుగా నుండుమని యతనను గోరిరి. కాని యనారోగ్యముచేత రామవర్మ దాని నంగీకరింపలేదు. 1874 వ సంవత్సరమున రామ వర్మకు జబ్బుచేసి ప్రాణము మీదికి వచ్చెను. అతడు జీవింపడని కొన్ని దినములు బంధువులు నిరాశచేసికొనిరి. ఎట్టకేలకు దైవానుగ్రహమున జాడ్యవిముక్తుడై బ్రతికెను. బలము చేరినది మొదలు రామవర్మ యప్పటియట్లే చదువునందు వ్రాతయందు తనకాలము గడుపుచు వచ్చెను. మాధవరావు దివానుగానుండిన కాలమున తిరువాన్కూ రులో నుపయుక్తములగు మళయాళగ్రంథములు వ్రాయించుటకు చిన్న సభ యేర్పడెను. ఆసభకు రామవర్మ మిక్కిలి తోడుపడి సత్యము, విద్య, యారోగ్యము మొదలగు విషయములుగూర్చి తాను స్వయముగ చిన్నిగ్రంథములు వ్రాసి యాసభవారి కిచ్చుచువచ్చెను. మహారాజు కుమారుడయినను పాటుపడవలసినదనియు బాటుపడినం దువలన గౌరవ లోపము లేదనియుఁ దానప్పటికి యువరాజయ్యు, కాఫీతోట వేయించి స్వయముగ పనిచేయించెను. అతఁడు పండించిన కాఫీ తక్కిన కాఫీలకంటె శ్రేష్ఠతమమయినది చెన్నపురమందు జరిగిన వస్తుప్రదర్శన సభవారు వానికొక బంగారు పతకమును బహుమాన మిచ్చిరి. బుద్ధికుశలతగల వారితోడను విద్యావంతులతోడను రామ వర్మ తరుచుగ సహవాసముచేయ నభిలాష గలవాడు. ఈయభిలాష బంధముచేతనే యతఁడు సర్వకలాశాలలోఁ జదువుకొనుచుండిన కుశాగ్రబుద్ధులగు విద్యార్థుల దన మందిరమునకు రావించి వారితో

విద్యాగోష్ఠి జేయుచుండెను. ఇప్పుడా సంస్థానమున గొప్పయుద్యోగములో నున్న పురుషులనేకులు మొదట రామవర్మ చేరదీసినవారే. మైసూరు సంస్థానమున మంత్రి పదవినొందిన రంగాచార్యులవారు కూడ మొదట రామవర్మచేత బెంపఁబడినవారే.

1880 వ సం॥న సంస్థానమును బాలించు మహారాజు మృతినొంద రామవర్మ తిరువాన్కూరు మహారాజయ్యెను. అతని పట్టాభిషేకము 1880 వ సంవత్సరము జూను 17 వ తేదిని జరిగెను. ఈయనవలె సర్వజనులకు నిష్టముగ గద్దెయెక్కిన మహారాజు మఱియొకఁ డుండఁడు. సకలకళావిశారదుఁడయి సచ్చరిత్రుఁడగు రామవర్మ సింహాసన మెక్కినతోడనే సంస్థానమందలి ప్రజలందఱు తా మదృష్టవంతుల మనుకొనిరి. దక్షిణహిందూస్థానమందలి విద్యావంతు లందఱు వాని మంచి యేలుబడిచేత వానిసంస్థానమేగాక యామార్గ మనుసరించి తక్కిన సంస్థానములుఁగూడ బాగుపడునని తలంచిరి. రామవర్మ గద్దె యెక్కినతోడనే వెంబాకము రామయ్యంగారిని మంత్రిగా జేసికొనెను. రామయ్యంగారి స్వభావము రామవర్మ స్వభావమువంటిదే యగుటచే వారి కొండొరులమీఁద నంతకు ముందే యిష్టముండెను. ఆయన మంత్రియయినతోడనే రాజు మంత్రియుఁ గలిసి సంస్థానములోఁ బలుమార్పులు చేసిరి. కోర్టులలోను రివిన్యూ వ్యవహారములలోను పోలీసులోను ఉప్పు డిపార్టుమెంటులోను ప్రాఁతపద్ధతులఁ జాలవఱకు తొలగించి యాయన క్రొత్తపద్ధతులఁ బెట్టెను. ఇది యది యని చెప్పనేల ? ఆమహారాజు గుఱ్ఱములు నేనుఁగులు మొదలగు జంతువుల సంరక్షణమునుగూర్చి సయితము స్వయముగ మార్పులఁ జేసెను. చేయఁదలఁచిన మంచి యేర్పాటు లన్నియు సత్వరమే చేయవలెనని యతఁడు పోరుచువచ్చెను. ఏలయన రామవర్మ దుర్బలుఁడగుటచే నెప్పుడు తనకు మరణము సంభవించునోయని భయపడుచు వచ్చెను. ఆసందేహము మన

స్సులో నుంచుకొని యతఁ డొకసారి మంత్రికిట్లు వ్రాసెను. "నాకిప్పుడు నలువది యేండ్లున్నవి. ఒక్కరు తప్ప నాపూర్వులెవ్వరు నేఁబదియేండ్లు దాఁటి బ్రతుకలేదు. కాబట్టి నేను చేయవలసిన పనిని రేపటి కాపవద్దు" అట్లు త్వరపడి సంస్థానవ్యవహారమంతయుఁ జాలఁ గట్టి దిట్టముచేసెను. ఆమార్పులు చేసిన పిదప మహారాజుదృష్టి నేలకొలత (సర్వే) పన్ను నిర్ణయము (సెటిల్‌మెంటు) అను రెండు క్రొత్తపద్ధతులమీఁదికి బోయెను. తిరువాన్కూరు సంస్థానములో భూముల లెక్కలు చిరకాలమునుండి యుండవలసినవిధముగా లేవు. అవి చక్కఁజేయుట చాల శ్రమకరమని వెనుకటి మహారాజులు దాని జోలికిం బోరైరి. రామవర్మ తన యావచ్ఛక్తి వినియోగించి పంటనేలలన్నియు గొలిపించి వానికిం దగినట్లు పన్నులు గట్టించెను. అదియైన పిదప రామవర్మ చిరకాలమునుండి కొచ్చినుసంస్థానప్రభువులకుఁ దనకుఁగల సరిహద్దుల వివాదమును బరిష్కరించుకొనఁ దలఁచి మధ్యవర్తుల నేర్పఱచుకొని వారు చెప్పినట్లువినుట కొడంబడి యావివాదము నంత మొందించెను. మహారాజున కీ మార్పులు చేయుట యొకయెత్తు సంస్థాన మందలి యుద్యోగస్థుల నడుపులో నుంచుట యొకయెత్తుగ నుండెను. రామవర్మ గద్దెయెక్కినప్పుడు లంచగొండులందఱు నడుగంటెదరని నాగరికులగు పౌరులేగాక కొండవాండ్రుసయితము సంతోషించిరి. వారి కోరికలు సఫలములయ్యెను. సర్కారు జీతములు తినుచు దురాశాపాతకులయి లంచములకై ప్రజలం బీడించు దుర్నీతుల నతఁడు నిష్కరుణముగ దండించి రైతులబాధ తొలగించెను. [illegible] దౌర్జన్యము నడచుటలో వాని కెంతజాగ్రతయుండెనో సన్మార్గుల యోగ్యతను మెచ్చి బహుమానము చేయుటలో నంత జాగ్రత్త వానికుండెను. రాచరికము చేయుచున్నాఁడని పేరేగాని రామవర్మ చేసినంత పని యాసంస్థానములోఁ నేయుద్యోగస్థుఁడు చేసి యెఱుఁగడు. దివాను పంపించెడి

కట్టలకొలఁది కాగితముల నవలీలగజూచి విషయములు గ్రహించి వాని మీఁద వేయవలసిన యుత్తరువులు వేసి రామవర్మ యించుకేని యాలస్యముచేయక మరలఁ బంపుచుండును. అన్ని కాగితములను జూచుకొనుటయేగాక ప్రపంచములోఁ ననేక దేశములందున్న తన మిత్రులకుఁ బ్రతిదినము పలుజాబులు వ్రాయుచుండును. వేయేల సామాన్యుఁ డగు గుమాస్తా యెట్లు పని చేసెనో యతఁడు నట్లె పనిచేసెను. ఈ మహారాజు ప్రాతఃకాలమున సూర్యుని కంటె ముందే మేల్కాని బండి షికారుపోయి తిరిగివచ్చునప్పుడు మధ్య మార్గమున నుదయభానునిం గలిసికొనును. షికారుముగించి యతఁడు గృహమునకుఁ బోయి స్నానము, సంధ్యావందనము జపము మొదలగు పారలౌకికకృత్యములు నెరవేర్చుకొని భోజనముచేసి ప్రతిదినము పదు నొకండు గంటలకు రాచకార్యముల నిమిత్తము దర్బారునకుఁబోవును.

అది మొదలు రెండుగంటలువఱకు తన మందిర వ్యవహార ములు దేవస్థాన వ్యవహారములు కనుఁగొని చక్కఁజేసి తక్కిన వ్యవహారములలో లేశ లేశములుగూడ పరిశీలించు చుండును. అనం తరము కాఫీత్రాగుటకుఁ బోవును. రెండుగంటలు మొదలుకొని యుద్యోగస్థులు వ్రాసి పంపు రిపోర్టులు చదువుకొనును. కోరినవారికి దరిశన మిచ్చును. సాయంకాల మైనతోడనే మరల నతఁడు సంధ్యా వందనము మొదలగు కాలకృత్యములను దీర్చుకొనును. దేహారోగ్యము సరిగా నుండనప్పుడు సయితమతఁడు సంధ్యావందనాదికములు భక్తి శ్రద్ధలతోఁ జేయుచుండును.

గవర్నరులు తనదేశము వచ్చినపుడు దేవతోత్సవము లైన ప్పుడు విందులు జరిగినప్పుడు సయితము రామవర్మ రాజ్యకార్యముల నిమిత్తము తా నేర్పఱచుకొన్న కాలము వానిక్రింద వృథసేయక తన విశ్రాంతినిమిత్త మేర్పడిన కాలమునందే తత్కార్యములు నెరవేర్చు చుండును.

రామవర్మ యిరువది యైదేండ్ల ప్రాయము మొదలు మరణ పర్యంతము దినచర్య వ్రాయుచు వచ్చెను. ఎంత ప్రొద్దుపోయినను పండుకొనుటకుఁ బోనక మున్నతఁడు దినచర్య వ్రాసితీరును. ఇన్ని పనుల నడుమ రామవర్మ యింగ్లీషుగ్రంథము లనేకములు చదువుటకును యింగ్లీషుతో నెన్నో యుపన్యాసములు వ్రాయుటకును దీరిక గలవాఁ డయ్యెను. తన సంస్థాన మందున్న పాఠశాలలోఁ జదువు బాలకుల యుపయోగము నిమిత్తము రామవర్మ యింగ్లీషులోనుండి సత్పురుషులయొక్కయు మంచి స్త్రీలయొక్కయు చరిత్రముల నేరి మళయాళభాషలో వ్రాసెను. మఱియు స్వభాషాభివృద్ధిఁ జేయుట కతఁడు "విద్యావిలాసిని" యను పేర నొకమాసపత్రికను స్థాపింపఁ జేసి జ్యోతిశ్శాస్త్రాది విషయములను సులభశైలిలో మళయాళ భాషలో వ్రాసి యందు బ్రకటించుచు వచ్చెను. చిన్నతనము నుండియు వానికి దేశయాత్రాభిలాష మెండుగ నుండుటచే రాజ్య భారముపై బడిన కతమున వెనుకటియట్లు స్వేచ్ఛగా దిరుగ వలను పడకున్నను రామవర్మ యుత్తరహిందూస్థానమును జూచి వచ్చెను. తీరిక చాల లేకపోయినందున నతఁడు 1 82 వ సంవత్సరమున జనవరి నెలలో బయలుదేరి ముఖ్యస్థలముల గొన్నిఁటిని మాత్రమె చూచి మార్చి నెల ముగియకమున్నె రాజధాని జేరెను. అతఁడు చూచిన ప్రతిపట్టణమునందు జనులు వాని దరిశనము జేయవచ్చి వాని యుదార గుణముల గొని యాడుచు స్వాగతపత్రికల సమర్పించిరి. 1883 వ సంవత్సరమున నతఁడు చెన్నపురమునకుఁబోయి వెనుక చేసిన కాశి యాత్ర సఫలము చేయుటకు రామేశ్వరయాత్ర చేసెను. రామేశ్వరము నుండి సేతువునకు బోయినపుడు రామవర్మ మహానందభరితుఁడై దినచర్యలో నిట్లు వ్రాసెను. "నేను నేటియుదయమున సముద్రపు బాయ దాఁటితిని. పూజ్యమైన రామసేతువు జూచితిని. ప్రకృతిమో దైవమహిమయో నే నెఱుఁగనుగాని యిది మిక్కిలి దర్శనీయమైనది.

సమానమైన వెడల్పుగలిగి యది గీటుగీచినట్లు తిన్నగ నున్నది. ఈ భాగమే మాదేశమును సింహళద్వీపమును గలుపుచున్నది.'' రామవర్మ తన రాజ్యములోఁగూడ బూర్వులుకంటె నెక్కుడు సారులు పయనములుచేసి పలుతావులు చూచెను. ఆయన తన రాజ్యమునందుఁ గల ప్రతిగ్రామమునకుఁ బోయి చేతిపనులకు గాని ప్రకృతి వినోదములకు గాని పేరువడసిన గ్రామముల పేర్లు జ్ఞాపకార్థము తనపుస్తకములో వ్రాసికొని యాయా గ్రామములందు కళావిశారదులగు బుద్ధిమంతులు గానఁబడినప్పుడు వారి కేవో పనులు గల్పించి ధనసహాయము జేయుచుండును. చేతిపనులకుఁ దగిన ప్రోత్సాహముఁ గలుగఁజేయుట కాయన యాపనులు నేర్పు పాఠశాల నొకటి స్థాపించెను. అతని ప్రోత్సాహముచేతనే క్విలనుపట్టణమందు వస్త్రములు నేయు యంత్రములు స్థాపింపఁబడెను. అతని ప్రోత్సాహము చేతనే పూనలూరు గ్రామమున కాగితములుచేయు యంత్రములు స్థాపించుటకు ప్రయత్నము గలిగెను. ప్రకృతిశాస్త్రమునం దతనికిఁ గల యభిరుచి నానాటికి హెచ్చ తన రాజధానిలోనున్న కలాశాలలో రసవాదశాస్త్రము (కెమిస్ట్రి) ప్రకృతిశాస్త్రము నేర్పింపఁ దలఁచి యుపాధ్యాయుల నేర్పఱచెను. అతని శాస్త్ర పరిశ్రమలను బట్టి యూరపుఖండములో నింగ్లాండు మొదలగు దేశములలో నున్న ప్రకృతిశాస్త్రీయసంఘము లనేకములు వానిని సభ్యునిగ జేర్చుకొని యెను. సంస్కృతపాండిత్యమునుబట్టి రాయల్ ఏష్యాటిక్కుసంఘము వారు వానినిఁ దమసంఘములోఁ జేర్చుకొనిరి. భూగోళశాస్త్రపరిజ్ఞానమునుబట్టి భూగోళశాస్త్రీయసంఘమువారు జేర్చుకొనిరి. ఇట్లతని కీర్తి స్వదేశమందేగాక దేశాంతరములయందు ద్వీపాంతరముల యందు ఖండాంతరములయందుగూడ వ్యాపించెను. ఈసంఘములవా రందఱు వాని నట్లు గౌరవింపకమునుపే శ్రీవిక్టోరియాచక్రవర్తినిగారు వారికి ''సర్. కె. సి. యస్. ఐ.'' అను బిరుదము నిచ్చిరి. ఈ విదే

రాజా సర్ మాధవరావు

శపు బిరుదములకుఁ దోడుగ నతఁడు స్వదేశపుబిరుదములఁ గూడ గొన్నిఁటి నందెను. అతని పూర్వులందఱు తులాభారముఁదూఁగి కులశేఖర పెరుమాళ్ళను బిరుదమును వహించుచు వచ్చిరి. ఆవిధముగానె రామ వర్మయు నాబిరుద మందెను. అనంతరము కీర్తిపతి యను బిరుదము బడయవలెనని ప్రయత్నము చేయుచుండ నంతలో మృత్యువు వానిం దనవాత బెట్టుకొనియె. ఆయన 1884 వ సంవత్సరమైదవ యాగష్టున కాలధర్మము నొందెను. ఆయన యనుకొన్నట్లె పూర్వులవిధమున నేఁబదియేండ్లు నిండగానె మృతినొందెను. కర్మలయం దాయనకు సంపూర్ణమయిన విశ్వాసము కలదు. కర్మలు చేయఁదలఁచినప్పుడు సగము సగము చేయక సంపూర్ణముగ జేయవలెనని యాయన యభిప్రాయము. యేదేశమునకుగాని రామవర్మవంటి మనుష్యులు ప్రభువులగుట జనుల యదృష్టమని చెప్పవలయును. అంతటి మహా రాజును దీర్ఘాయురారోగ్యము లిచ్చి రక్షింపక భగవంతుఁడు నట్ట నడుమ దృంచివేయుట జనుల భాగ్యదోషముననేకదా.

తిరువాన్కూరు మళయాళదేశములోఁ జేరినది. అక్కడ తండ్రియాస్తి కొడుకునకు రాక మేనయల్లునకుఁ జెందుచుండును. రామవర్మయు వెనుకటి రాజునకు మేనల్లుఁడగుటచేతనే రాజ్యప్రాప్తి గలిగెను. ఇప్పటి మహారాజు రామవర్మకు మేనల్లుఁడు గావుననే గద్దె యెక్కెను. అక్కడ ధర్మశాస్త్రము మనధర్మశాస్త్రము వంటిదికాదు.

రాజా సర్ మాధవరావు

మాధవరావు 1828 వ సంవత్సరమున గావేరీ తీరమందలి కుంభకోణ పట్టణమందు జన్మించెను. ఈయన కుటుంబము మిక్కిలి గౌరవనీయమయినది. ఆయన తండ్రి రంగారావు కొంతకాలము

తిరువాన్కూరు దివానుగా నుండెను. ఆయన పినతండ్రి రాయరాయ రాయ వెంకట్రావుగూడ తిరువాన్కూరు సంస్థానమున మంత్రియై యుండెను. తండ్రి మాధవరావును జిన్నతనమందే చదువునిమిత్తము చెన్నపట్టణమునకంపెను. మాధవరావప్పటి చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁజేరి పవెలుదొరవద్ద విద్యారసముం గ్రోలెను. ఈయన సహాధ్యాయులందరు మిక్కిలి సుప్రసిద్ధులైరి. మాధవరావు మిగుల జాగరూకతయు శ్రద్ధయుఁ గలిగి విద్యాభ్యాసము చేసెను. ఆయన గణిత శాస్త్రము ప్రకృతి శాస్త్రము నేర్చుటయేగాక యుపాధ్యాయుఁడగు పవెలుదొరగారి మేడమీఁద జ్యోతిశ్శాస్త్రము నభ్యసించెను. దాని నభ్యసించు నప్పుడు మాధవరావు వెదురుగొట్టముల కద్దపుబిళ్ళ లదికి గ్రహసంచారమును జూచుటకై సూక్ష్మదర్శకయంత్రములుఁ జేసి గురువునకు బరమానందముఁ గలిగించుచు వచ్చెను. మాధవరావు 1846 వ సంవత్సరమందుఁ బట్టపరీక్షలోఁ గృతార్థుఁడై విద్యాభ్యాసము ముగించెను.

పవెలుదొర శిష్యునియం దధికాభిమానముఁ గలవాఁడగుటచే వానిని విడువనిష్టములేక తనపాఠశాలలో వానికుపాధ్యాయత్వమిప్పించి వానిచేత గణితశాస్త్రము బ్రకృతిశాస్త్రముఁ జెప్పించెను. ఆయుద్యోగమునం దతఁడు చిరకాల ముండలేదు. యేలయన యల్పకాలము నందే తిరువాన్కూరు రాజకుమారున కింగ్లీషు నేర్పుట కుపాధ్యాయుఁడు కావలసివచ్చినందున మాధవరావా యుద్యోగమును బడసెను. స్వదేశ సంస్థానములలో నితఁ డుద్యోగస్థుఁడై పేరువడయుట కిదియే ప్రారంభము. మహారాజా రామవర్మయు మఱికొందఱు రాజకుమారులు వానిశిష్యులై విద్యనేర్చిరి. తిరువాన్కూరు సింహాసన మెక్కిన రాజులలో రామవర్మవంటివారు తరుచుగ లేరు. రామవర్మ నంతవానింజేసినది మాధవరావే యని నిశ్చయముగఁ జెప్పవచ్చును. అట్లు రాజకుమారులకు గురువై మాధవరావు నాలుగు సంవత్సరము

లుండి యాపనిమాని దివానుక్రింద మఱియొక యుద్యోగము వహించెను. అందుఁ గొంతకాలమున్న పిదప నతనికి దివానుపేష్కారుద్యోగ మిచ్చి సంస్థానములో దక్షిణభాగమున బరిపాలింపఁ బంపిరి. ఆకాల మందా దక్షిణభాగములో జనుల పరస్పర కలహములు పోరాటములు ప్రబలియుండెను. మాధవరావు తనయందలి శాంతరసము చేతను బుద్ధిసూక్ష్మతచేతను దేశమందలి కలహాగ్నిని త్వరలోనే చల్లార్చెను. తన యుద్యోగమయిన సంవత్సరములోనే నెమ్మదిలేని చోట నెమ్మది గలిగించెను. ఆస్థలమువారికి నిష్పక్షపాతముగ న్యాయ మొసగి నేరస్థులను నిర్భయముగ దండించెను. బందిపోటు దొంగల రూపుమాపెను. ప్రజలకు బాధలేకుండ శిస్తులు హెచ్చించెను. ఆయన వ్యవహారపుఁ గాగితములు దినచర్యలు జూచితిమా యతఁ డెంత ధైర్యముతో నట్టికష్ట దినములలోఁ బనిచేసెనో తెలియును. రాజ్యము నాశనముకాకుండ రక్షించెను. రాజు కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. ఆయనయే మంత్రియగునేని సంస్థానము మహాభివృద్ధి నొందునని యానాటివారంద అభిప్రాయపడిరి. విద్యనేర్చిన స్వదేశస్థులు దేశ పరిపాలనమందు దమకు సమానులగుదురని వివేకులగు తెల్లవారు గ్రహించిరి.

ఆకాలమునందు తిరువాన్కూరు సంస్థానము స్థితి చక్కగా నరసి పనిచేయలేని మంత్రి పాలనమున నుండెను. అప్పటి మహారాజు దుర్బలుఁడు. ఆయన దేవాలయమునకుఁ బోవుట నిత్యకర్మలు సేయుట మొదలగుపనులకే యలవడెనుగాని రాజ్యవ్యాపారములమీఁద దృష్టి నిలుపుట కలవడలేదు. సంస్థానమందలి యుద్యోగస్థుల జీతములు స్వల్పమగుటచేతను స్వల్పజీతములైన సరిగా నియ్యక యాఱు నెలల కొకసారి యేఁడాది కొకసారి యిచ్చుటచేతను వారు లంచగొండులై ప్రజలను బీడింపఁ జొచ్చిరి. ఖజానాకొల్లు వట్టివయ్యెను. ఇంగ్లీషు వారికి రాజు కప్పము చెల్లింప లేకపోయెను. మార్గములు సరిగ లేక

పోవుటచే వాణిజ్యమడుగంటెను. దేశస్థుల వృద్ధి దిగనారెను. ఆకాలమునందు హిందూదేశమునకు డల్‌హౌసీప్రభువు గవర్నరుజనరలుగా నుండెను. స్వదేశరాజులను సింహాసనభ్రష్టులఁజేసి వారిరాజ్యముల గలుపుకొనుటలో నీప్రభువునకుంగల ప్రజ్ఞ యింతింత యనరాదు. మనదేశములో స్వదేశ సంస్థానమన్న పేరులేకుండఁ జేయవలయునని యీయన తలంపు. ఏసంస్థానముపైన గొంచెము గడబిడ యల్లరి జరుగునేని యావంకబెట్టి సంస్థాన మక్రమముగఁ బరిపాలింపఁ బడుచున్నదని ప్రజలు బాధలు పడుచున్నారని వారి యిడుమ లార్చువాఁడు తీర్చువాఁడుబోలె నాయన యాసంస్థానముం గలుపుకొనుచు వచ్చెను. వారసులు లేనివారికి దొరతనమువారే వారసులని బిడ్డలు లేక మృతినొందిన మహారాజుల సంస్థానము లన్నియు నీతఁ డింగ్లీషు వారికే జేర్చెను. ఆయన దృష్టి యాకాలమున తిరువాన్కూరు సంస్థానముపైఁ బడెను. క్రమపరిపాలనము లేదను నెపమున దాని నతఁడు కలుపుకొనఁదలఁచి చెన్నపట్టణపు దొరతనమువారితో నాలోచించుటకు నీలగిరికిఁ బోయెను. అప్పుడు మహారాజు మేలుకొని మాధవరావును మంత్రిగాఁ దీసికొనెను. మాధవరావు తన కేఁడు సంవత్సరములు గడువిచ్చిన పక్షమున సంస్థానము మంచిస్థితిలోనికి వచ్చునని దొరతనమువారికి వ్రాసెను. ఎట్టకేలకు వారు దాని కంగీకరించిరి. 1857 వ సంవత్సరమున మాధవరావు తిరువాన్కూరు మంత్రియయ్యెను. మాధవరావు ముప్పదియేండ్లయిన నిండకమునుపే బుద్ధిబలము నీతిబలము విద్యాబలముగలవాఁడగుటచే గొప్ప సంస్థానమునకు మంత్రిత్వము వహింపఁ గలిగెను.

మాధవరావు మొట్టమొదట కొన్నియేండ్లు ప్రజాపీడకరములుగానున్న పన్నులఁ దగ్గించి మార్పుచేయుటలో గడపెను. క్రమము మితిమేరలేక వెనుకటిమంత్రులు పన్నులు గట్టుచు వచ్చినందున

దేశస్థులు మిక్కిలి దరిద్రులైరి. సంస్థానమునందుఁ బ్రతివస్తువుఁగూడ నిజారా చేయఁబడుచు వచ్చెను. పన్నులు ప్రజలను విసికించెను. అన్నిఁటిలో మిరియాల యిజారా జనులకు మిక్కిలి బాధకరముగ నుండెను. ఆ యిజారా మాధవరావు ముందుగాఁ గొట్టివేసి యందు వలన సంస్థానమునకుంగలుగుఁ ధననష్టము గూడదీయుటకై నూటికి పదునైదు వంతున దానిమీఁద నెగుమతీ పన్ను విధించెను. అదియు ప్రజలకు భారముగా నున్నందున గొంతకాలము కడచినపిదప నతఁడు నూటికి తొమ్మిదివంతున బన్నువిధించెను. మఱికొన్నాళ్ళ కదియే నూటి కైదుమూపాయల వంతగునట్లు చేసెను. ఆసంస్థానమునం దది వఱకు పొగాకువర్తకము జనులుచేయుటకు వీలులేదు. సంస్థాన ప్రభుత్వమువారే విదేశ వర్తకులవద్దనుండి పొగాకు కొని నిలువఁజేసి చిల్లరగనమ్మి లాభము దీయుచువచ్చిరి. మాధవరావు పొగాకు యిజారా కొట్టివేసి యావర్తకము జనులేచేసి కొనవచ్చునని యుత్తరువుచేసి దానిమీఁద కొంతపన్ను విధించెను. ఆపన్ను మొదట కొంచెము హెచ్చుగా నున్నందున నతడే కాలక్రమమున దానిని తగ్గించెను. ఇట్లుచేయుటచే దేశమున వర్తకము హెచ్చుటయుఁ బ్రజలు బాగుపడుటయు సంభవించెను. అట్లు మాధవరా విజారాలను రూపుమాపి తక్కిన పన్నులు తగ్గింప సంకల్పించి చిల్లరపన్నులు నూరు తీసివేసెను ఈమూరు పన్నులు సంస్థానమునకుఁ గలుగఁ జేయులాభముతక్కువ, ప్రజలకుఁ గలిగించు పీడయెక్కువ. నేలపన్ను హెచ్చుగానున్న స్థలములఁదగ్గించి యతఁడు 1863-64 వ సంవత్సరములలో నెగుమతి దిగుమతి సరకులమీఁద విధింపఁబడిన పన్నులఁగూడ స్వల్పముచేసెను. మరుసటి సంవత్సరము కొచ్చినురాజుతోడను సింగ్లీషుదొరతనము వారితోడను నతఁడు వాణిజ్యవిషయమున నొక యొడంబడిక చేసికొనెను. ఆ యొడంబడికనుబట్టి యింగ్లీషు రాజ్యమునుండి కొచ్చిను

సంస్థానమునుండి తిరువాన్కూరునకుబోవు సరకులకును తిరువాన్కూరునుండి యూదేశమునకుఁ బోవు సరకులకును బన్నులు లేవు.

అట్లు మాధవరావు తిరువాన్కూరు సంస్థానమునకుఁ జేసిన యమితోపకారమునకు నింగ్లీషు దొరతనమువారు సంతసించి కె. సి. యస్. ఐ. యను బిరుదము వానికిచ్చిరి. అప్పుడు చెన్నపట్టణపు గవర్నరుగానుండిన నేపియర్ ప్రభువు మాధవరావును చెన్నపట్టణము రావించి యాబిరుదమును స్వయముగావచ్చి యిచ్చునప్పుడు విక్టోరియా రాణీగారు వాని చేసిన పనులకు మిక్కిలి సంతసించిరని చెప్పి పలుతెఱంగుల వాని గుణములం బొగడెను. ఆసంవత్సరమే మాధవరావు చెన్నపట్టణపు యూనివరుసిటీలో సభ్యుఁడయ్యెను. అట్లు చిరకాలము మంత్రిపదము వహించి దేశము క్రమస్థితిలోనికి దెచ్చి మాధవరావు హాయిగానుండదలప వాని తలఁపునకు వ్యాఘాతము సంభవించెను. మాధవరావుమీఁద గిట్టనివారు మహారాజుతో నెన్నో కొండెములు చెప్పి యాయనమనస్సు విరిచిరి. ఆకొండెములు విని మహారాజు మునుపటియట్లునమ్మఁడయ్యె. అందుచేత మాధవరావు 1872 వ సంవత్సరమున మంత్రి యుద్యోగమును మానుకొనెను.

ఆమహామంత్రిచరిత్రమునందుఁ బ్రథమాధ్యాయమింతతోముగిసెనని చెప్పవచ్చును. మాధవరావు తిరువాన్కూరులో నంధకారమయములగు ప్రదేశములందు వెలుతురు ప్రకాశింపజేసెను. అరాజకము ప్రబలిన తావుల రాజరికము నెలకొలిపెను. బందిపోటు దొంగలబారినుండి తప్పించి ప్రజల ధనప్రాణముల రక్షించెను. మట్టిగుడిసెలతో నిండిన పట్టణమున సుందర మందిరములు గట్టించి రాజధానియను పేరునకుం దగినట్లుజేసెను. కాలువలఁ ద్రవ్వించెను. వంతెనలు కట్టించెను. బాటలు వేయించెను. దుర్గమ ప్రదేశములకు బయనము సులభముచేసెను. వట్టినేలల పంట భూములు చేసెను. కాఫీతోటలు

మొదలగు నూతన వ్యవసాయములపై జనుల కభిరుచి కలిగించెను. వేయేల దేశమంతయు పాడిపంటలు సిరిసంపదలు గలిగి కనుల పండువై యుండెను. మాధవరావు మంత్రిపదముం బూనుకాలమున నింగ్లీషు వారు సంస్థానము గలుపుకొందురని క్షణ క్షణము భయము కలుగ జొచ్చెను. అట్టి సంస్థానము మాధవరావు విడుచునప్పుడు స్వదేశ సంస్థానములలో నగ్రగణ్యమని చెప్పదగి యున్నది. మహారాజు మాధవరావునకు నెలకు వేయి రూపాయ లుపకార వేతనము నేర్పర చెను. ఆ భరణము గ్రహించుచు మాధవరావు చెన్నపట్టణమున గాఁపురముండి జీవితకాలశేషము గడపఁదలఁచెను. అట్లు చెన్నపట్టణ మున నున్నకాలమున గవర్నరు జనరలుగారు తన యాలోచన సభలో మాధవరావు నొక సభ్యుఁడుగా నుండుమని కోరిరి. కాని మాధవరావుగారు సభ్యత్వ మక్కర లేదనిరి. మాధవరావు తిరువా న్కూరులో నుద్యోగము మానిన వార్త యింగ్లాండులోఁ దెలిసి నప్పుడు హెన్రిఫాసెట్టను నతఁడు తిరువాన్కూరు సంస్థానమునంత ప్రజ్ఞతోఁ బరిపాలించిన మంత్రి యుద్యోగము లేక యుండవలసి వచ్చెనా. ఇంగ్లీషువారు తమరాజ్యములో నాయన కేదయిన యు ద్యోగమీయఁ గూడదా యని యిండియా సెక్రటరి నడిగెను.

ఆదినములలోనే కలకత్తా రివ్యూయను పత్రికలో మాధవ రావునుగూర్చి యాతని ప్రియశిష్యుఁడగు రామవర్మ యొకవ్యాసము వ్రాసి ప్రకటించెను. అందు మాధవరావు సహజముగా గట్టి దార్ఢ్య ము కలవాఁడనియు నిప్పటికి నలువదియైదేండ్లవయసున నుండుటచే మరి పదియేండ్లు పనిచేయఁ గలఁడనియు సంస్థాన వ్యవహారములయం దతనికిఁగల నేర్పసమానమనియు స్పష్టముగాఁ దెలుపఁబడెను. ఆ సమయముననే యిండియా సెక్రటరి మాధవరావునకుఁ దగు నుద్యో గము నీయవలసినదని గవర్నరు జనరలునకు వ్రాసె. దాని కనుగుణ

ముగా నిందూరు సంస్థాన ప్రభువగు తుకాజీరావు హోల్కారు తన సంస్థానమునకు మంచిమంత్రిని బంపవలయునని గవర్నరు జనరలును గోరెను. ఆయుద్యోగ మంగీకరింపుమని గవర్నరు జనరలు మాధవరావును గోర నతఁ డందుకు సమ్మతించి 1873 వ సంవత్సరమున నిందూరులో మంత్రి పదస్థుఁడయ్యె. ఇందూరులో మాధవరావు రెండు సంవత్సరములే యుండుట కొప్పకొని పనిఁబూనెను. ఆకాలమున నతఁడు చేసిన గొప్పకార్యము లంతగా లేవు. ఇందూరు సంస్థానమున కది వఱకు శిక్షాస్మృతి లేదు. అది మాధవరావు చేయ నారంభించెను. ఈయన జ్ఞాతి యగు దివాను బహాదరు రఘునాధరావు తరువాత నిందూరు మంత్రియై యాపుస్తకము పూర్తిచేసెను. రెండుసంవత్సరముల గడువుకాఁగానే మాధవరావు మంత్రిపదమును మాని పోవఁదలఁప హోల్కారు మఱియొక యేఁడుండవలయునని వానిని బ్రార్థించెను. ఆప్రార్థన మంగీకరించి యతఁ డక్కడనుండ 1878 వ సంవత్సరమున బరోడా సంస్థానాధిపతియగు ములహారరావు గైక్వారు రెసిడెంటునకు విషము పెట్టఁదలఁచినా డను నేరముమీఁద గవర్నరు జనరలు వానిని సింహాసన భ్రష్టునిఁ జేసి యుక్తవయస్కుఁడు కాని యాతని కుమారునకు రాజ్యమిచ్చి యాసంస్థానమునకు మాధవరావును మంత్రిగా యువరాజునకు సంరతుకునిగ నేర్పరచెను.

ఆకాలమున బరోడా సంస్థానస్థితి మిక్కిలి శోచనీయమై భయంకరమై యుండెను. ద్రోపుడు ద్రోహము నరహత్య రాజ్యమం దెల్లచోటుల నిరంతరాయముగ గానంబడుచు వచ్చెను. ఉద్యోగస్థులు పరస్పర మత్సరముచేత నొండొరుల నాశనము చేయఁదలఁచి కుట్రలుపైఁ గుట్రలుపన్ని సంస్థానమునకుఁ జాలనష్టముఁ గలుగఁజేయుచుండిరి. వారి నడఁచుటకు, సంస్థానము, జక్కఁజేయుటకు మంచి యినుప మనస్సు, యినుప చేయిగల మనుష్యుఁడు గావలయు. అట్టి

వాఁడు మాధవరావుగాక యన్యుఁడు లేఁడు. అక్కడఁడ యింగ్లీషు రెసిడెంటు మాధవరావునకు సమస్త విషయముల సహాయము చేసి వాని పూనిక గడ ముట్టించెను. మాధవరావు దాఁటవలసిన మొదటి కష్టసముద్రము బరోడాసంస్థానపు శిస్తు వ్యవహారము. బరోడా దొరతనమువారు శిస్తు వసూలు నిమిత్తము గ్రామములను సరదారు లనఁబడు కొందఱు జమీందారుల కమరకము చేయుచు వచ్చిరి. ఆసరదారులు స్వయముగ వ్యవహరింపక కొందఱు షాహుకార్లకు గ్రామములను దిరిగి యమరకము జేయుచువచ్చిరి. ఆషాహుకారులు దయదాక్షిణ్యములేకపంటలుపండినయెడనక పండనియెడనక ధనము స్వీకరించుటయే ప్రధానవృత్తి చేసికొని కత్తులు కఠారులుఁ బుచ్చుకొని ప్రజలపైఁబడి శిస్తు లీయని వారినిఁ దిట్టి కొట్టి చంపి సొమ్ము దోఁచుకొనుచు వచ్చిరి. పన్నులు పోఁగుచేయు నెపమున షాహుకారులు దేశమున నరహత్యలు, ద్రోహములు యథేచ్ఛముగ గావింపుచు వచ్చిరి. సరదారులు సొమ్ము కావలసినవారగుటచే నీ దుష్కార్యములఁ జూచియుఁ జూడనట్లుండిరి. మహారాజు మంత్రులు సరదారుల జోలికిఁ బోయినచో శిస్తు కొంచమైనఁ జేఁ జిక్కదని భయపడి యూరకుండ వలసిన వారైరి. ఆస్థితిఁజూచి మాధవరావు సహింపలేక యేమైనను సరే యీ దౌర్జన్య మణపఁదలఁచు కొనెను. కాని సరదారులు వానికిఁ లోఁబడుటకు సామాన్యులు కారు. వారు మహారాష్ట్రులు. భుజబలము, టక్కరి తనము గల ప్రవీణులు. వారిని లోఁబరచుకొనుటకు మాధవరావు కొన్ని క్రొత్తచట్టములఁ జేసెను. కాని వారు లొంగక యిండియా సెక్రటెరి కప్పీలుచేసియుఁ గుట్రలుఁ పన్నియుఁ జాల తొందర కలిగించిరి. అప్పుడు మాధవరావు ధైర్యముఁబూని కొందఱుసరదారులను దేశమునుండి యావలకుఁ బంపి కొందఱిని బెదరించి కొందఱిని బ్రతిమాలి దేశము మంచిస్థితిలోఁ బెట్టి జనుల దురవస్థఁ దొలఁగించెను.

ఈసంస్థానమం దుండిన సరదారులు మహారాజునెడ నెట్లు నడచుకొనవలయునో సంస్థానమునం దెంతయధికారము గలిగియుండ వలయునో మొదటినుండియు సరిగా నేర్పాటు చేయఁబడలేదు. సరదారులు మహారాజు కోరినప్పుడు యథాశక్తిగా సైన్యమునుగాని ధనమునుగాని సమర్పింప వలయునని యొక విధముగా నేర్పాటు కలదు. విశేషించి వార లేఁటేఁటఁ గొంత శిస్తుఁగూడ నీయవలయును. సంస్థానప్రభుత్వము బలహీనముగా నుండుటఁ జేసి యాసరదారులు తా మీయవలసిన సొమ్ము నీయక జమీనులను స్వేచ్ఛగా ననుభవించుచు నిరంకుశాధికారులై యెవరిమాట వినక సంస్థానమునకు గంటకులై యుండిరి. వారి నడఁపక పోయిన పక్షమున సంస్థానమునకు క్షేమములేదని మాధవరావు తెలిసికొని యాపనిఁ బూనెను. కాని యది సులభసాధ్యము గాదు. వారి భూముల నూడదీసికొనుట యధర్మము. ఊడఁదీసికొనక పోయినచో వారు లోఁబడరు. అందుచేత మాధవరావు ప్రాఁత లెక్కల వెలికించి ప్రతిసరదారు సంస్థానమున కీయవలసిన ప్రాఁతబాకీ నిమ్మని బలవంతముపెట్టెను. అది యిచ్చుకొనలేక కొందఱు తమ భూముల వదలుకొనిరి. కొందఱు తమ జమీనులు సంస్థానమునకే యిమ్మిరి. ఎందుకు నొడంబడక ప్రతిఘటించిన సరదారులను మాధవరావు జలిమిం బట్టించి కాశీమొదలగు పట్టణములకు బంపించి దేశము నిష్కంటకము చేసెను. అంతతో సరదారుల బాధ కొంతవఱకుఁ దొలఁగెను. ఇదిగాక మాధవరావు వెక్కవలసిన కష్టపుగట్టు మరొకటి యుండెను. అది సైన్య సంబంధమైనది. సంస్థానములో నిరర్థకముగ గొంతసేన యుండెను. ఈ సేనకగు కర్చు లెక్కువ వారివలనగు పని తక్కువ. పనులటుండగా సైనికులాయుధపాణులై యెక్కడికి బోయిన నక్కడ జనులను బలు బాములఁ బెట్టుచుండిరి. మాధవరావు వ్యర్థమగు సైన్య వ్యయము తగ్గింపఁ

గలించి యీ పటాలములను విడగొట్టి సేనాపతులకుఁ దక్కిన సైనిక
ులకు సంస్థానములో నితరోద్యోగము లిచ్చెను. ఇవియే గాక మాధవ
రావు మఱియు ననేక కార్యములు చేసెను. ప్రజలకు భారముగ
నుండు పన్నులు తీసివేసెను. పాఠశాలలు స్థాపించెను కోర్టులు పెట్టిం
చెను. మురికి సందులలోనున్న యిండ్లు పడగొట్టించి వీధులు వెడల్పు
చేయించి మంచి యిండ్లు గట్టించెను. పట్టణమున కలంకారములుగ
నుండు గొప్పమేడలు భవనములు గట్టించెను. సంస్థానములో గొప్ప
యుద్యోగమునకుఁ దగిన సమర్థులు లేనందున మాధవరావు సమర్థు
లను బొంబాయి నుండి చెన్నపట్టణము నుండి పిలిపించెను. ప్రజలకు
భారము లేకుండగనే శిస్తులు మునుపటి కంటె హెచ్చెను. సమర్థులు
దొరకుటకును దొరకినవారికి లంచముల మీఁదికి బుద్ధి పోకుండుట
కును మాధవరా వుద్యోగస్థుల జీతములు హెచ్చించి ప్రతిమాస
మునందు సరిగా నిప్పించుచు వచ్చెను. ఈయన మంత్రిగానున్న
పుడె ప్రస్తుతము హిందూదేశ చక్రవర్తిగా నున్న ఎడ్వర్డురాజుగారు
యువరాజుగానుండి హిందూస్థానము సందర్శింపవచ్చి బరోడాకుఁ
బోయి మాధవరావుచేత సత్కృతుఁడై చాల సంతసించెను.

అతఁడిన్ని మార్పులజేసినను మునుపటివాని నాధారముగా
నుంచుకొనియే చేసెను. కాని వెనుకటి వన్నియు నిర్మూలించి క్రొత్త
పద్ధతి పెట్టలేదు. వెనుక మైసూరు సంస్థానములో దివానుపని జేసిన
పూర్ణయ్య యను మహామంత్రివంటి బుద్ధికుశలత మాధవరావువద్ద
లేకపోయినను నితఁడు పూర్ణయ్యకంటె స్థిరమనస్కుఁడు సత్ప్రవర్త
కుఁడు నని చాలమంది తెల్లవా రభిప్రాయపడిరి. హిందూదేశ ధనా
దాయ విషయమున నింగ్లాండులో నొక సభ వారియెదుట సాక్ష్య
మిచ్చుటకు మాధవరావు గారి నాదేశము వెళ్ళుమని యప్పటిగవర్నరు
జనరలుగా రాయనపేర వ్రాసిరి. కాని మాధవరావు విదేశయాత్ర
తన మత మొప్పదని మానుకొనెను.

1877 వ సంవత్సరము ఢిల్లీలో జరిగిన దర్బారునకు సగౌరవముగ బిలువఁబడి మాధవరావు తన చిన్నరాజును వెంటబెట్టుకొని పోయెను. అక్కడ మాధవరావునకు విశేష గౌరవము జరిగెను. అప్పుడే గవర్నరు జనరల్ లిట్టను ప్రభువు వానికి రాజా బిరుద మిచ్చెను. మాధవరావు తన 'కాలోచన చెప్పుటకు రెసిడెంటు మఱి కొందఱు గొప్ప యుద్యోగస్థులుఁ గల యొక సభ నిర్మించి దాని యాలోచనముం బట్టి నడచు చుండెను. చిన్నరాజునకు విద్య నేర్పుటకు బొంబాయినుండి యీలియెట్టను నొక తెల్లవానిని పిలిపించి శ్రద్ధతో విద్య చెప్పించుటయె గాక విద్యాభివృద్ధినిఁ గూర్చి స్వయముగాఁ గనుగొనుచు వచ్చెను. 1882 వ సంవత్సరమున నాచిన్న రాజునకు యుక్తవయస్సు వచ్చినందున నింగ్లీషువారు వాని నాసంవత్సరమే సింహాసన మెక్కించిరి. గద్దె యెక్కినతోడనే మహారాజునకు మంత్రికి మనస్పర్థలు పుట్టెను. అందుచేత మాధవరావు 1882 వ సంవత్సరమున శెప్టెంబరు నెలలో నుద్యోగము మానుకొనెను. బరోడా మహారాజు మంత్రి తనయొద్ద నుద్యోగము మాని పోవునపుడు మూడులక్షల రూపాయలు బహుమాన మిచ్చెను. ఇట్లు మాధవరావు యొక్క చరిత్రలో రెండవ యధ్యాయము ముగిసెను.

అనంతరము మాధవరావు రాజ్యవ్యాపార విహీనుఁడై చులుకనగు హృదయముతో తనజీవిత శేషమును చెన్నపట్టణమున గడపెను. అయన కాంగ్లేయులలోను స్వదేశస్థులలోను మిత్రు లనేకులుండినందున నిర్వ్యాపారజీవనము భారమనిపింపలేదు. అప్పటికి రాజకీయ వ్యవహారములలో వాని కభిరుచి విశేషముగ నుండెను. ఇంగ్లాండు పత్రికలు, స్వదేశపత్రికలు చాల తెప్పించి యితఁడు చదువు చుండును. ఆదినములలో నతనికి సంఘసంస్కరణమునం దభిమానము కలిగెను. అతి బాల్యవివాహములవలన కలుఁగు నష్టములఁ దొలఁగింపవలెనని

యతని ముఖ్యసంకల్పము. తక్కిన సంస్కరణములలోఁ గూడ మనము శాస్త్రములనేబట్టి పోఁగూడదనియు శాస్త్రములే కొన్ని స్థలములలో మార్పు చేయఁబడదగి యున్నవనియు నతఁ డభిప్రాయపడెను. అట్లభిప్రాయపడియు మాధవరావు సంస్కరణము నేగిరపడక జాగరూకతతో జేయవలె నను తలంపు గలవాఁడు. పూర్వాచారములు నాశనము చేయఁగూడదనియు వానిని చక్కఁగా మార్చుకొని యవలంబింప వలయుననియు నతఁడు జెప్పుచువచ్చెను.

1885 వ సంవత్సరమందు చెన్నపట్టణపు గవర్నరగు గ్రాండుడఫ్ ప్రభువు కోరికమీఁద మాధవరావు మలబారు నేల పన్ను విషయమున నేర్పడిన సభ కగ్రపీఠస్థుఁడై దొరతనమువారికి సాయముజేసెను. 1887 వ సంవత్సరమున గవర్నరగు కానిమరా ప్రభువు శాస్త్ర బ్రహ్మచారులకు శాస్త్రపండితులకు హితోపదేశము చేయుటకు మాధవరావును నియోగించెను. అప్పుడాయన యిచ్చిన యుపన్యాసము వలన దక్షిణహిందూస్థాన మంతను వెలిగించిన యాతని జ్ఞాన జ్యోతియొక్క తేజస్సు నెల్లవారు జూడగలిగిరి. 1887 వ సంవత్సరమున నేషనల్ కాంగ్రెస్సనబడు దేశీయ మహాసభ చెన్నపట్టణమునం గూడెను. మాధవరావు దాని సన్మాన సంఘమున కగ్రాసనాధిపతియై కార్య నిర్వాహము జేయుటయే గాక దేశీయ సభతో గవర్నరులయొక్కయు గవర్నరు జనరల్ యొక్కయు నాలోచనసభలు పెద్దవి చేయవలయునని చక్కఁగా ముచ్చటించెను. మాధవరావు తన జీవితకాలములో గడపటి నాలుగైదేండ్లు హెర్బర్టు స్పెన్సరను మహాతత్వవేత్తయొక్క గ్రంథమునుజదివి సాంఘిక రాజకీయ విషయములలో వానిమతమే మంచిదని యనుసరించుచు వచ్చెను. ఇట్లు చదువుటతోఁ దనివినొందక యతఁడు చెన్నపురమందలి వార్తాపత్రికలకు దరుచుగా వ్యాసములు వ్రాసి పంపుచు వచ్చెను

ఆకాల మందాయన వ్రాతలకు మిక్కిలి గౌరవ ముండుటచే బత్రికాధిపతులు వాని లేఖలను గన్నుల నద్దుకొని గ్రహించుచు వచ్చిరి. ఇప్పుడే కాదు, మాధవరా వుద్యోగముల నున్నప్పుడు నయితము యెట్లో తీరిక చేసికొని పత్రికల కుపయుక్తమయిన సంగతులు వ్రాసి పంపుచువచ్చెను. 1875 వ సంవత్సరమం దీయన శుక్రగ్రహ సంచారమునుగురించి యుపన్యాసము వ్రాయ దాని జదివి పశ్చిమఖండ జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులు స్వదేశదైవజ్ఞులు వాని ఖగోళశాస్త్ర పాండిత్యమున కచ్చెరు వడిరి.

1888 వ సంవత్సరమున గవర్నరు జనరలగు డఫ్రిన్ ప్రభువు తన యాలోచనసభలో మాధవరావు నొక సభ్యుఁడుగ నుండుమని కోరెను. మాధవరావు వయస్సు ముదిరినకారణమున దాని కొప్పుకొనలేదు. 188[illegible] వ సంవత్సరమున మాధవరావు స్వదేశబాలురకు విద్యనేర్పు విధమును పేరుపెట్టి యొక చిన్నపుస్తకమును వ్రాసెను. అది మనబాలురకు మిక్కిలి యుపయుక్తమయినది. ఆచిన్నపుస్తకమిప్పటికి ద్రవిడ మహారాష్ట్ర మళయాళ భాషలలోనికిఁ దరుజుమా జేయఁబడినది. ఆసంవత్సరమందే యితఁడు జర్మనీవారి యాఫ్రికా ఖండాక్రమణమును గూర్చి యొక చిన్నవ్యాసము వ్రాసి జర్మనీరాష్ట్ర మంత్రియగు బిస్మార్కుప్రభువునకుఁ బంపెను. బిస్మార్కు వ్యాసములోనున్న విశేషాంశమును గ్రహించి సంతసించి స్వహస్తముతో మాధవరావునకు స్తోత్రపూర్వకముగా నొక జాబు వ్రాసి యావ్యాసమును జర్మనీభాషలోనికి దర్జుమాచేయించి ప్రతిసిపాయికి బంచి పెట్టించెను.

మాధవరావు స్వభాషయగు మహారాష్ట్రమందు జాల కృషి చేసి కవిత్వము చెప్ప నేర్చెను. ఆభాషలోనున్న కవిత్వము కఠిన పదములు లేక స్త్రీలకు బాలురకు నుపయుక్తముగ నుండును.

నిండుయవ్వనమున మాధవరావుతిరువాన్కూరుబరోడాసంస్థానములనుగూర్చి మిక్కిలికష్టపడుటచేత దేహస్వాస్థ్యంబు చెడిపోయెను. అతనికి 1890 వ సంవత్సరం డిశెంబరు 22 వ తారీఖున పక్షవాతము ప్రవేశించెను. ఆరోగమునే నతఁడు రమారమి మూడు మాసములు తీసికొని 1891 వ సంవత్సర మేప్రియల్ నాలుగవ తారీఖున గాల ధర్మమునొందెను. ఇంగ్లాండులో హిందూదేశములో నఖండ ఖ్యాతిని సంపాదించిన ఈమహాత్మునిగూర్చి వేరువ్రాయవలసిన దేమియులేదు. హిందూదేశస్థులు దేశపరిపాలనమునకుఁ బనికిరారని తెల్లవారు పలికెడు పలుకులు వట్టి బూటకములని యీయనచరిత్రమువలన దెలిసికొనవచ్చును. హిందూదేశమునకు గవర్నరు జనరలుగా మాధవరావు నియోగింపబడిన పక్షమున నీతెల్లగవర్నరు జనరలులలో ననేకులకంటె మిక్కిలి చక్కగా బరిపాలనము జేసియుండును. అతఁడు సంపాదించిన ధనములో నొక గవ్వయయిన నన్యాయార్జితము లేదు. చిన్ననాటనుండియు నతఁడు మహోన్నత పదవులలో నుండుటంబట్టి యతఁడు కొంచెము బెట్టుసరిగ నుండునని ప్రజలు తలంచుచువచ్చిరి. కాని చూడవచ్చిన వానిని గౌరవించుట కలసిమెలసి మాటాడుట మొదలగు గుణముల కేలోటులేదు. చిత్తరువులను వ్రాయించుట వ్రాసినవానిని దెప్పించి తన మందిరమున నుంచుకొనుట వానికి మిక్కిలి యిష్టము. మతసంబంధములగు వ్యాసంగములలో గాలము విస్తారము గడపుట వాని కిష్టములేదు. మనుష్యులు సత్ప్రవర్తన గలిగియుండి సుందరమయిన యీప్రపంచమందు భగవంతుడిచ్చిన పదార్థముల జూచి యానందించిన చాలునని వాని యభిప్రాయము. జ్యోతిశ్శాస్త్రమందు మాధవరావు జాలకృషిచేసి సిద్ధాంత భాగమొకటే నమ్మదగినదికాని జాతకముహూర్త భాగములు దగినవి కావని యభిప్రాయపడి తన యభిప్రాయమును లోకమునకు వెల్లడించెను. రాజా సర్ మాధవరావు భరతఖండమాత కన్న పుత్రరత్నములలో నమూల్యమణి యని చెప్పవచ్చును.

సర్. తిరువళ్ళూరు ముత్తుస్వామి అయ్యరు

తిరువళ్ళూరు ముత్తుస్వామి అయ్యరు గారు తంజాపూరు జిల్లా లోని ఉచువడి గ్రామములో 1832 వ సం॥రం జనవరి 28 వ తారీఖున నొక బీదబ్రాహ్మణ కుటుంబమున జన్మించెను. అతని దురదృష్టము చేతఁ దండ్రియగు వెంకటనారాయణశాస్త్రి స్వల్పకాలములోనే మృతినొందుటచే బాలుని బెంచు భారమంతయు నిరాధారయగు తల్లి మీఁద బడెను. అప్పటికి ముత్తుస్వామి కొకతమ్ముఁడుగూడ నుండెను. తల్లి బాలుల నిరువురిఁ దోడ్కొని తిరువళ్ళూరు గ్రామమునకుఁ బోయి విద్యాభ్యాసము చేయింప సాగెను. అక్కడ బడిలో బాలకు లిద్దఱు స్వల్పముగ నఱవము నేర్చికొనిరి. ఆవదు వైనఁ జాలకాలము చెప్పించుటకుఁ దల్లికి శక్తి లేనందున ముత్తుస్వామి కుటుంబపోష ణార్థము మిక్కిలి పిన్నవయసుననే యుద్యోగము సంపాదించుకొన వలసివచ్చెను. అందుచేత నతఁడు గ్రామకరణమువద్ద నెల కొక రూపాయ జీతముమీఁద లెక్కలు వ్రాయుటకు గుదిరెను. కొడుకు సంపాదించు నట్టి యీ స్వల్పజీతమునైనఁ దిని బ్రతుకుటకుఁ దల్లికి ప్రాప్తము లేకపోయెను. ఈచిన్న యుద్యోగమైన స్వల్పకాలము లోనే యామె మృతినొందెను. ఆమె బ్రతికియున్న కాలమున కుమా రునకు విద్యమీఁద నధికాసక్తి గలిగించెనఁట. ఆమెచేసిన ప్రోత్సా హము చేతనే తా నంతటి వాఁడయ్యెనని ముత్తుస్వామి యయ్యరు పలుమా రిటీవల చెప్పుచు వచ్చెను. ఆ యుద్యోగమున నతఁడు పదు నాలుగు వత్సరముల వయసు వచ్చువఱకుండెను. దైవము గొప్పవారు కావలసినవారిని జిరకాలము హీనస్థితిలో నుంచదుగదా!

1846 వ సం॥ ముత్తుస్వామి తన తాలూకా తహసీలుదారగు ముత్తుస్వామినాయక న్ననువాని ప్రాపకము గాంచెను. ఈతనికి బట్లరు

సర్ తిరువళ్లూరు ముత్తుస్వామి అయ్యరు

తహసీల్దారను పేరుగూడ గలదు. తంజావూరు కలక్టరుగా రగు మాంటుగొమనీ దొరగారికి ముత్తుస్వామి నాయకన్ కొంతకాలము బట్లరుగానుండి తరువాత తహసిల్దారయినందున బట్లరు తహసిల్ దారని పేరుగలిగెను. చిన్నముత్తుస్వామి తహసిల్దారు ముత్తుస్వామి యొక్క ప్రాపకము సంపాదించుకొనుటకు నీక్రింది కారణము చెప్పు చున్నారు.

ఒకనాడా తహసిల్ దారునకు సమీపమందున్న నదిగట్టు వరదచేత గండిపడినదని వర్తమానము తెలిసెను. తోడనే యతఁడు కచేరికి బోయి దానివిషయమున గొన్ని సంగతులు కనుగొనుటకు గుమస్తాను రమ్మని వర్తమాన మంపెను. గుమస్తాలెవరు నప్పుడు కచేరిలో లేనందున బాలుఁడగు ముత్తుస్వామి తహసీల్దారు కడకుఁ బోయి యేమి సెలవని యడిగెను. తహసిల్దారు తనకు వచ్చిన కాగితము ముత్తుస్వామిచేతిలోఁ బెట్టి యాగండి విషయమున గొన్ని సంగతులు గావలయునని చెప్పెను. ముత్తుస్వామి తా నదికనుగొని వత్తునని చెప్పి తత్క్షణమే యా నదియొడ్డునకుఁబోయి గండి కొలుచు కొని దానిని పూడ్చుటకుఁ గావలసిన మట్టి మొదలగునవి యెంత కావలయునో తెలిసికొని మరల తహసిల్దారువద్దకు వచ్చెను. తహ సిల్దారు మొట్టమొదట ముత్తుస్వామికట్టిన లెక్క నమ్ముట కిష్టము లేనివాఁడయ్యు నవసరమున యతఁడు వ్రాసిన కాగితముమీఁద వ్రాలుచేసిపంపెను. పంపి యా తహసిల్దారు ముత్తుస్వామి వ్రాసిన లెక్క సరియగునో కాదో తెలిసికొనుటకు తన హెడ్ గుమాస్తాను గండివద్దకు పంపెను. అతఁ డదిచూచి వచ్చి ముత్తుస్వామివ్రాసినలెఖ్ఖ సరిగానున్నదని చెప్పెను. మఱియొకనాఁడు మిరాశీదారుఁ డొకఁడు తహసిల్దారు కడకుఁబోయి తాను సర్కారుకీయవలసిన పన్నెంతయని యడిగెను. అతని కిరువదియూళ్ళలో భూములుండుటచేత తహసిల్ దారు వెంటనే వానిప్రశ్న కుత్తరము చెప్పుటకు వీలులేక లెఖ్ఖలు

చూడవలయునని చెప్పి దాపున నిలువబడియున్న ముత్తుస్వామినిజూచి యీవిషయమున నీవేమైన నెఱుంగుదువాయని యడిగెను. ముత్తుస్వామి యేలెఖ్ఖలు చూడకయే మిరాశీదారు డీయవలసిన పన్ను మొత్తము చెప్పెను. తహసీల్దారు డది సరియగునో కాదో యని ఋజువు చూపించి సరియేయని గ్రహించెను.

పై నుదహరింపబడిన రెండు సంగతులంబట్టి ముత్తుస్వామి యద్భుతమగు బుద్ధి సామర్థ్యముగలవాడని తహసీల్దారు కచ్చేరిలోను మేజువారుగా నుండెనని తోంచుచున్నది. ముత్తుస్వామి తన తెలివికిం దగని యీయుద్యోగముతోం దనివినొందక యాగ్రామమున చొక్క లింగ మను నతఁడు పెట్టినబడికి మధ్యాహ్నము పదునొకండు గంటలు మొదలు రెండుగంటల వఱకుఁ దనకు పని లేనుగాపున నాసమయమున నక్కడకుఁబోవుచు పోయి యారకొనక యింగ్లీషు చదువుకొనవలె నని కుతూహల ముండెఁగాని స్థితిగతులు బాగులేక పోవుటచే నట్లు చేయుటకు వీలు లేకపోయెను. తహసిల్దారునకు మేనల్లుడొకడుండెను అతని నెట్లయిన బాగుచేయవలెనని మేనమామ వానికి స్వయముగా జదువుచెప్ప నారంభించి ముత్తుస్వామినిగూడ వానితోజేర్చి యిరువు రకు నింగ్లీషు మొదటిపాఠపుస్తకము చెప్పెను. పుస్తకము ముగిసిన పిదప తహసిల్దారు వారి నిరువురఁ బరీక్షింపఁదలచి యొకవారము గడువిచ్చి గడుపులోపల పుస్తకమంతయు జదువుడని వాని కానతిచ్చెను వారము గడచినపిదప తహసిల్దారు పరీక్షించు నప్పటికి బ్రాహ్మణ బాలుడు గ్రంథము సమగ్రముగ నప్పగించెను. తహసిల్దారు మేన ల్లుడు కొన్ని పుటలుమాత్రమే చదువగలిగెను. బ్రాహ్మణబాలుని బుద్ధికుశలత కచ్చెరువడి తహసిల్దారు వానిని జదివించి వృద్ధికిఁ దేవల యునని నిశ్చయించుకొని నాగపట్టణము మిషను స్కూలులోఁ జదువు కొనుట కిష్టపడుదువా యని ముత్తుస్వామినడిగెను. అందుకు ముత్తు స్వామి సమ్మతించి నందున తహసిల్దారు వానిని నాగపట్టణము

పంపించి బడిలోఁ బ్రవేశపెట్టించి వానికిసంరక్షకుఁడుగ నాగపట్టణము లోనున్న తన తమ్మునే నియమించెను. ముత్తుస్వామి నాగపట్టణ ములో బదునెనిమిది మాసములు చదివి యాకాలములో దన్ను గురించి యందఱకు మంచియభిప్రాయము కలిగించెను. అందుచేత దయాళువగు తహసిల్‌దారు ముత్తుస్వామిని విద్యాభ్యాసము నిమి త్తము చెన్నపట్టణము హైస్కూలున కంపెను. అప్పటికి రాజా మాధవరావుగారు విద్యాభ్యాసము ముగించి యాపాఠశాలలోనే యుపాధ్యాయుడుగ నుండెను. వెనుక తంజావూరు కలెక్టరుగానుండిన మాంటుగోమని దొరగారు గూడ గొప్ప యుద్యోగముమీఁద చెన్న పట్టణములోనుండిరి. బట్లరు తహసిల్‌దారు మాధవరావుగారి కిమ్మని యొక యుత్తరమిచ్చి ముత్తుస్వామిని జెన్నపట్టణముంపినందున మాధ వరావుగా రాయుత్తరము జూచుకొని బాలుడగు ముత్తుస్వామియం దభిమానముగలిగి శ్రద్ధతో విద్యాభ్యాసము చేయింప దొడగెను. మాంటుగోమని దొరగారు తంజావూరుజిల్లా జనులమీఁద మహాభి మానముగలవాడగుటచే నాజిల్లానుండివచ్చి చెన్నపట్టణమున జదువు కొను బాలుర క్షేమము స్వయముగా గనుగొనుచు వచ్చెను. ముత్తు స్వామియు దంజావూరు వాడగుటచే దొరగారి యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుడయ్యెను. అయిరువుర దక్షతలోనుండి ముత్తుస్వామి యద్భు తముగ విద్యాభ్యాసము చేసెను.

అప్పుడు చెన్నపట్టణము హైస్కూలునకు పవెలుగారు ప్రథమో పాధ్యాయులై యుండిరి దక్షిణహిందూస్థానమునకు విద్యావిషయమున నితడు చాల యుపకారముచేసెను. ఆయన శిష్యుడైన ముత్తుస్వామి దినదినాభివృద్ధినొంది యేటేట బహుమానములను విద్యార్థి వేతనము లను బడయుచువచ్చెను. వానిబుద్ధి గణితశాస్త్రమునందు మిక్కిలి ప్రవే శించెను. అందులో జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందు వానికి మహాభిమానము. విద్యార్థులకు నుపాధ్యాయులకు నీదినములలో నుండెడి పరస్పరసం బంధముకంటె నాదినములలో సంబంధ మెక్కుడుగ నుండెను. ఈకాల

మున విద్యార్థులు పాఠశాలలో నున్నంతసేపే కాని యవ్వల నుపాధ్యాయులను దరచుగ కలిసికొనరు. ఆకాలమున నట్లుగాదు. పవెలుగారు పాఠశాలలో నొడలు దాచుకొనక యెంతో శ్రమపడి బాలురకు విద్యజెప్పుటయెగాక శిష్యుల నింటికి దీసికొనిపోయి వారికి గావలసిన శాస్త్రములు చెప్పుచు వచ్చెను. ముత్తుస్వామి మిక్కిలి చదువు తమకముగలవాఁడగుటచే బలుమారు పవెలుగారి యింటికిఁబోయి రాత్రి తొమ్మిదిగంటలవఱకు జ్యోతిశ్శాస్త్రము మొదలగునవి నేర్చికొనుచు వచ్చెను. చీకటి రాత్రులలో శిష్యుడొక్కఁడు గృహమునకుఁ బోలేడని పవెలుగారు ముత్తుస్వామిని దనబండిమీఁద నెక్కించుకొని వాని నింటికి తీసుకొనిపోయి దిగవిడుచుచుండును. తన శిష్యుఁడు ప్రతినెలకు వ్యయముచేయు సొమ్ము సరిగా వ్యయముచేయుచున్నాఁడో లేదో యని వాని లెక్కలు సయితము మూఁడొర నెలనెలకు జూచుచు వచ్చెనఁట. ముత్తుస్వామి బుద్ధి సూక్ష్మతకుఁ దోడుగ మిక్కిలి పాటుపడుచు వచ్చినందున నెన్నో బహుమానములఁ బడసెను.

1856 వ సంవత్సరమున విద్యాధికారు లింగ్లీషులో మంచి వ్యాసము వ్రాసిన వానికి నైదువందల రూపాయలు బహుమాన మిచ్చుటకు ప్రతిజ్ఞచేసిరి. చెన్నపురి రాజధానిలోనున్న విద్యార్థులందఱు దానికి బ్రయత్నింపవచ్చునని వారు సెలవిచ్చిరి. అప్పుడనేకులు వ్యాసములు వ్రాసిరి. అప్పుడు బహుమానము ముత్తుస్వామికే వచ్చెను. ఆవ్యాసములో వ్రాసినవిషయము 'మనజాతిలోగల దుర్గుణములు వానిని సవరించుకొనవలసిన విధములు'' అతఁడు వ్రాసిన వ్యాసమును బరీక్షించిన వారిలో నప్పుడు హైకోర్టు జడ్జీగానుండిన హాలోవే గారొకరు. ఆయన ముత్తుస్వామి వ్రాసిన యావ్యాసమును మిక్కిలి మెచ్చెను. బహుమాన ధనమగు నైదువందల రూపాయల ధనమొత్తము ముత్తుస్వామి కిచ్చునప్పుడు పవెలుగా రీక్రిందివిధమున బలికిరి. ''ఈరూపాయలు నీవు ముందు ముందదృష్టవంతుఁడవై

సంపాదించు ధనరాసులకు విత్తనములై యుండుగాక'' ముత్తుస్వామి యారూపాయలను మిక్కిలి జాగ్రత్తగాదాఁచి మృతినొందువఱకు నెన్నడు నందులో నొకరూపాయనైన దీసి వాడుకొనలేదు. అప్పుడు దొరతనమువారు ముత్తుస్వామిపేరు గెజటీలో బ్రకటించి యతఁడేయుద్యోగమునకైనఁ దగినవాఁడని వ్రాసిరి. శిష్యుని వైదుష్యముఁ జక్కఁగ నెఱింగి పవెలుగారు వాని నింగ్లాండుకు పోయి సివిలు సర్వీసు పరీక్షకు జదువుకొమ్మని పురికొల్పిరి. అందఱు విద్యార్థులవలెనే ముత్తుస్వామియు నప్పటికి వివాహమాడి కాలెసంకెళ్ళు తగిలించుకొన్నందున సముద్రయానమువలన వర్ణభ్రష్టత గలుగునను భయమునను దేశమువిడిచి బోవడయ్యె. అందుచేత విద్య ముగిసినతోడనే ముత్తుస్వామి యఱువది రూపాయల జీతముమీఁద నుపాధ్యాయుఁడయ్యెను. అందులోనుండగా మాంటుగొమరీగారు తంజావూరు కలక్టరు కచేరీలో వానికి రికార్డుకీపరుపని యిచ్చిరి. అందులో నుండగా నప్పటివిద్యాధికారి (డైరక్టరు) యగు నర్బతు నాటుగారు వానిని డిప్యూటి యినస్పెక్టరు (పాఠశాలాశాలపరీక్షకుఁడు) గా నియమించిరి. ఈయుద్యోగమున నెలకు నూటయేఁబదిరూపాయలు జీతము. కాని ముత్తుస్వామి యయ్యరు చిరకాల మందుండ లేదు. ఏల యన నాకాలమున గవర్నమెంటువారు ప్లీడరుపరీక్షం గ్రొత్తగ బెట్టిరి. అందుఁ గృతార్థులైనవారు చెన్నపట్టణపు సాదరుకోర్టులో తక్కిన యన్ని జిల్లాకోర్టులలోను బనిచేయ నర్హులని ప్రకటించినందున ముత్తుస్వామి యాపరీక్షకుఁ జదివెను ఆసంవత్సరము పరీక్ష కుంభకోణములో జరిగెను. అనేకులు పరీక్షకువచ్చిరి. అందఱిలో ముత్తుస్వామి యయ్యరు మొదటివాఁడుగ గృతార్థుఁడయ్యెను. రెండవ యతఁడుగ దివాను బహద్దరు రఘునాథరావు కృతార్థు డయ్యెను.

అప్పటి ప్లీడరుపరీక్ష యిప్పటివలెగాదు. ఆకాలమున బరీక్షితులు (పరీక్షకు వచ్చినవారు) కోర్టులోనుండి తెచ్చిన ప్రాఁతరికార్డు

నెపుడో యొకరు చదువగా విని తాము విన్న యాసంగతులం బట్టి యావ్యాజ్యముంలో నొకతీర్పు నక్కడనే వ్రాయవలయును. కుంభకోణములో జరిగిన యీపరీక్షకును తంజావూరుజిల్లా జడ్జీ స్వయముగా వచ్చి నడపి పరీక్షితులు తీర్పు వ్రాయవలసిన విషయమున నొక ప్రాంతవ్యాజ్యము రికార్డు దెప్పించి యది చదువుమని సిరస్తదారున కాజ్ఞాపించెను. సిరస్తదారు మిక్కిలి వడివడిగాఁ జదివినందున ముత్తుస్వామి విస్పష్టముగా జదువుమని వానితో ఘర్షణము పడెను. జడ్జి యదివిని సిరస్తాదారును మెల్లగా జదువుమని మందలించి తాను గూడ పరీక్షింపఁబడ వచ్చిన వారిలో నొకడుగా భావించుకొని బల్ల వద్ద గూర్చుండి సిరస్తాదారు చదివిన యంశమునకు తానుగూడ నొక తీర్పు వ్రాయ నారంభించెను. ఆ యంశములమీఁద ముత్తుస్వామియయ్యరు వ్రాసిన తీర్పు జడ్జివ్రాసిన తీర్పు సరిగా నుండెను.

అతని శాస్త్రజ్ఞానమునకుమెచ్చి యీజడ్జి స్వల్పకాలములోనే ముత్తుస్వామి యయ్యరును ట్రాంక్వెబా పట్టణములో డిస్ట్రిక్టు మునసబుగా నియమించెను. ఆ యుద్యోగములో ముత్తుస్వామి యయ్యరు చూపిన బుద్ధికుశలత నెల్లవారు మెచ్చి పొగడిరి. ఆజడ్జి యొకసారి యీమునసబుగారి కచ్చేరి యాకస్మికముగా బరీక్షింపవలెనని తన రాక వానికిఁ దెలియఁబరచకుండ ట్రాంక్వెబారునకు బోయెను. అతని రాక విని మునసబు వాని దరిశనముచేసి తనకోర్టు శోధించి పరీక్షింప వలయుననియుఁ దాను వ్యాజ్యములు విచారణ చేయుచుండగా దగ్గర కూర్చుండి వినవలయుననియు నధికారిని గోరెను. అతని కోరికప్రకారము జడ్జికోర్టు పరీక్షించి వాని ప్రక్కను గూర్చుండి వ్యాజ్యముల విచారణవిని చాల సంతోషించి తంజావూరు వెళ్ళి ముత్తుస్వామి యయ్యరు తనతో సమానముగ జడ్జీపని చేయదగినవాఁడనియు వాని తెలివి యసాధారణ మైనదనియు వ్రాసెను.

ముత్తుస్వామియయ్యరు చిరకాల మాయుద్యోగమునం దుండ లేదు. ఆకాలమున దొరతనమువారు మన రాజధానిలోనున్న యినా నాములను స్థిరపరచి యీనాముదారులకు సర్వాధికారము నీయవలయునని యీపని చేయుటకీనాము కమీషనరు నేర్పరచి వానికి సహాయముగా కొందఱు డిప్యూటికలక్టరుల నేర్పరచిరి. అందులో ముత్తుస్వామి యయ్యరొక్కఁడు ఆయీనాము కమీషనులో నతఁడు దేశస్థులకు దన యధికారులకు సంతుష్టి కలుగునట్లు బనిచేసెను. తరువాత దొరతనము వారతనికి డిప్యూటి కలక్టరుపని స్థిరపరచి మేజస్ట్రీటు నధికారమిచ్చిరి. ఈయుద్యోగమందుండగా నొకసారి యొక గొప్ప షాహుకారు మోసముచేసినాడని నేరస్థుఁడుగఁ జేయఁబడెను. అది ముత్తుస్వామి యయ్యరు విచారణ సేయవలసివచ్చెను. షాహుకారుపక్షమున న్యాయవాదులలో నగ్రగణ్యుఁడగు నార్టను గారు వచ్చి పనిచేసిరి. ముత్తుస్వామి యయ్యరు పదునైదుదినములు విచారణచేసి యీనేరమును జిల్లాజడ్జిగారు విచారణ చేయవలసినదని యాకోర్టులకు బంపెను. నార్టనుగారు చెన్నపట్టణమునకుఁబోయి తన మిత్రుఁడు హైకోర్టు జడ్జియు నగు హాలోవేగారిని గలుసుకొని ముత్తుస్వామియయ్యరువంటి మేధావంతుని రివిన్యూ వ్యవహారములలో నిలుపుటచే వాని తెలివి వ్యర్థమగుచున్నదని చెప్పెను.

ఆకాలమున దక్షిణకన్నడపు జిల్లాలో ధర్మశాస్త్రములో జిక్కని ప్రవేశముగల సబుజడ్జీ యొకఁడు కావలసివచ్చెను. ఆయుద్యోగమునకు ముత్తుస్వామి యయ్యరుకంటె దగినవాఁడు లేఁడని దొరతనమువా రతనినే నియమించిరి. ఈయుద్యోగము మూడేండ్లు చేసిన పిదప 1868 వ సంవత్సరమున దొరతనమువారు ముత్తుస్వామినిఁ జెన్నపట్టణమున పోలీసు మేజస్ట్రీటుగా (ప్రెసిడెన్సీ మేజస్ట్రీటుగా) నియమించిరి. ముత్తుస్వామి యయ్యరు వద్దనున్న ముఖ్యగుణ మేమనగా నతఁడు భయముగాని, పక్షపాతముగాని లేక శ్రద్ధాళువై

తన విధికృత్యములఁ దీర్చుచు వచ్చెను. దీని కుదాహరణముగా నొక కథ గలదు. ఒక హిందువుఁడు హైకోర్టుజడ్జీలలో నొకని గృహావరణములోఁ బ్రవేశించినాఁడని యాజడ్జి వానిం దిట్టముగఁ గొట్టెను. ఆహిందువుఁడు మన యయ్యరుగారివద్ద నాజడ్జిమీఁద నభియోగము తెచ్చెను. గొప్పవారిమీఁద నిటువంటి నభియోగములు వచ్చినప్పు డధికారులు ముందుగా వారికి సమనులుచేయక "మీకు సమను లేల చేయఁగూడదో తెలియఁజేయు" డని ముందుగా వ్రాయుదురు. అయ్యరట్టిపనిచేయక యాజడ్జిగారికి ముందుగా సమనుచేసెను. హైకోర్టు జడ్జియంతవాని నంతస్వల్పనేరముమీఁద దనకోర్టుకురప్పించుట భావ్యముగాదని తనపైయధికారి హితోపదేశము చేసినను వినకయయ్యరు వానినిదనయెదుటకు రప్పించుటయేగాక నేరస్థుని జేసి మూఁడురూపాయలు ధనదండన విధించెను. ఈయుద్యోగమునం దున్నపుడే ముత్తుస్వామియయ్యరు బి యల్. పరీక్షకుఁజదివియందు మొదటితరగతిలోఁ గృతార్థుఁ డయ్యెను.

అనంతరము దొరతనమువారు ముత్తుస్వామిఅయ్యరును స్మాలు కాజుకోర్టు జడ్జిగా నియమించిరి. ఈ పదవిలోనుండి యాయన దొరతనమువారికి గలుగజేసిన సంతుష్టి యింతింత యనరాదు. అప్పుడు గవర్నరుగా నుండిన సర్ అలగ్జాండరు అర్బతునాటు ముత్తుస్వామి అయ్యరునకు తంజావూరుజిల్లా జడ్జిపని నీయదలఁచెను. కాని కలకత్తాలోఁ జెన్నపట్టణములో నుండిన తెల్లవారు వలనపడదని చెప్పినందున మానవలసివచ్చె. 1878 వ సంవత్సరము జనవరి నెలలో జరిగిన ఢిల్లీ దర్బారునకు దొరతనమువారు ముత్తుస్వామిఅయ్యరునాహ్వానముచేసి జ్ఞాపకార్థముగా వానికొక పతకమును బహుమాన మిచ్చిరి. ఆసంవత్సరమే వానికి సి.ఐ.యి. అను బిరుదము నిచ్చిరి. అప్పటికి చెన్నపట్టణపుగవర్నరుగారగు బకింగుహాంప్రభువుగారు వానికాబిరుదచిహ్నములను స్వయముగా నిచ్చి శ్లాఘించిరి. 1878 వ సంవత్సరమందే దొర

తనమువారు ముత్తుస్వామిఅయ్యరును హైకోర్టు జడ్జిని చేసిరి. చెన్నపురిరాజధానిలో స్వదేశస్థులు హైకోర్టు పీఠ మెక్కుట కదియే ప్రథమము. ఆగవర్నరుగారు ముత్తుస్వామిఅయ్యరునుగూర్చి యొక యుపన్యాసములో నీక్రిందివిధముగ జెప్పిరి, "ఆనరబుల్ శేషయ్యగారిని గవర్నర్ జనరల్‌గారి యాలోచనసభలో సభికునిచేయుటయు, హానరబుల్ ముత్తుస్వామి అయ్యరుగారిని హైకోర్టు పీఠ మెక్కించుటయు వారిని దగనిపదవిని నిల్పుటగాదు, తగనిగౌరవముచేయుటగాదు. అట్టివార నేకులు కావలయు గావున వారి నవలంబించుటకు మీరు ప్రయత్నము జేయుఁడు."

ముత్తుస్వామిఅయ్యరు హైకోర్టు పీఠమెక్కిన క్రొత్తలో దన సామర్థ్యముఁ దానెఱుఁగక కార్యనిర్వహణము గూర్చి కొంతకాలము భయపడజొచ్చెను. అతని భయమునకు దోడుగ మొదటనె తెల్లవారి వ్యాజ్య మొకటి విచారణకు వచ్చెను. ఒక తెల్లవాఁడు వాగ్దానమును దప్పినాఁడని వానిమీఁద నభియోగము తేఁబడెను. ఇంగ్లీషువారి ఆచార వ్యవహారము లెఱుఁగనివాఁడగుటచేఁ బ్రమాదవశమున నెట్టి గొప్ప తప్పులుచేసి యపనిందపాలు కావలసివచ్చునో యని భయపడి జాగ్రత్తతో విచారణచేసి తీర్పు రెండు మూడు సారులు వ్రాసి చింపివేసి మరల వ్రాసి కోర్టులోఁ జదివెను. చదివినతోడనే యెల్లవారు తీర్పు మిక్కిలి యుక్తియుక్తముగా నుండినదని శ్లాఘించిరి. అది మొదలుకొని అతనిప్రతిష్ఠ క్రమక్రమముగ హెచ్చెను. హైకోర్టుజడ్జిపదవి కెక్కిన స్వదేశస్థులలో నింతవాఁడు లేఁడని యిప్పటికి జనులు చెప్పుచున్నారు. ఆయనశాంతము నిష్పక్షపాతము మేనుదాఁచని పరిశ్రమ సత్యమును గ్రహించు సూక్ష్మబుద్ధి విశేషించి ధర్మశాస్త్రజ్ఞానము వానికి శాశ్వతమైన సత్కీర్తిం దెచ్చినవి. విస్తారము బుద్ధిపరిశ్రమగావలసిన చిక్కు వ్యాజ్యము లన్నియు సాధారణముగా నాతనివద్దకే విచారణకు వచ్చుచుండెడివి. న్యాయాధిపతియొక్క కృత్యము మిక్కిలి పవిత్రమైనదని

యతఁడు నమ్ముచు వచ్చెను. ఆనమ్మికనే యొకసారి .కాన్వొకేషను మహాసభలో నతఁడీక్రిందిమాటలతో వక్కాణించెను. "న్యాయస్థానము (హైకోర్టు) పవిత్రమైన దేవాలయము. అక్కడ కూర్చుండు న్యాయాధిపతులు (జడ్జీలు) మనుష్యులైనను సత్యదేవతయొక్క సేవకులు. ఆపవిత్ర దేవాలయమును దురాలోచనలతోను దుష్కార్యములతోను ప్రవేశించువారు తప్పక యీశ్వరద్రోహులు. మీలో నెవరైన వట్టిపీఠమెక్కి మీరాజుపక్షమున న్యాయము జేయవలసివచ్చినప్పుడు దైవముఖమును జూచి చేయుఁడు"

ఆయనతోసమానముగఁ బీఠముమీఁద గూర్చుండిన యూరోపియనుజడ్జీలు వానిని మిక్కిలిగౌరవముతోఁ జూచుచు ధర్మశాస్త్రములయందు వానిని మహాధికారిగా భావించిరి. వాని తీర్పులు మిక్కిలి పెద్దవిగానుండినను శాస్త్రాంశములనుసమగ్రముగా చెరిగి వేయుచుండును. కోర్టులలో జరుగు వ్యవహార ధర్మశాస్త్రములసంబంధమగు గ్రంథములకు వానితీర్పులు మంచిఅలంకారములని చెప్పవచ్చును. ఈప్రకారము స్వదేశస్థులయు దొరలయు మెప్పులు బడయుచు ముత్తుస్వామిఅయ్యరు పదునాలు సంవత్సరములు హైకోర్టుజడ్జిగ నుండి యానడుమ 1893 వ సంవత్సరమం దొకసారి ప్రధాన న్యాయాధిపతిత్వమునందు మూఁడు మాసములు ప్రతిష్ఠింపఁబడి యాదొరతనమువారి యేలుబడిలో స్వదేశీయుఁ డధిష్ఠింపఁదగిన మహోన్నతపదవిని బ్రాపించెను. దొరతనము వారు వాని రాజభక్తికి మెచ్చి కె. సి. ఐ. యి. అను బిరుదము గూడ నిచ్చిరి. అంతటి కీర్తితేజముతోఁ బ్రకాశించుచుండిన యాతని జీవిత కాలము 1895 వ సంవత్సరమున జనవరినెలలో ముగిసెను.

ఆయన జడ్జీగా నుండుటచేత నితర లౌకిక వ్యవహారములలోఁ బ్రవేశించుటకుఁ దగిన వీలు లేకపోయెను. గాని యూనివర్సిటీ యని పిలువఁబడు విద్యాపరిషత్తునందు సభికుఁడై విద్యాభివృద్ధివిషయమునఁ జాల పాటుపడుచు వచ్చెను. విద్యార్థులు బి.యే.బి.యల్., యం.యే.

యం.యల్. మొదలగు పరీక్షలలోఁ గృతార్థులైనపిదప వారికి విద్యాపటము లిచ్చుటకు బ్రతి సంవత్సర మొక సభ జరుగును. ఆసభ పేరు "కాన్వొకేష" నందురు. అప్పుడు విద్యాభ్యాసము ముగించిన యా శాస్త్రబ్రహ్మచారులకు శాస్త్రాధిపతులకు రాజధానిలో నున్న గొప్ప వాఁడొకఁడు హితోపదేశము చేయుట యాచారముగ నున్నది. అట్టి యుపదేశమదివరకు తెల్లవారే చేయుచు వచ్చిరి. స్వదేశస్థులను గూడ కొందఱి నిటీవల తత్కార్యమునకు నియమింపఁబడుచు వచ్చిరి. అందు మొదటివాఁడు ముత్తుస్వామి అయ్యరు. అతని యుపదేశము సర్వవిధముల శ్లాఘనీయముగ నుండెనని యది విన్నవారంద రభిప్రాయపడిరి. తనకు విద్యాగురువగు పవెలుగారియెడల నతఁడెంతో కృతజ్ఞుఁడై యుండెను. పవెలుగారివంటి మిత్రుఁడు హిందువులకు మఱియొకఁడు లేఁడని యతఁడు పలుమారు చెప్పుచువచ్చెను. కుంభకోణము కాలేజీప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు తండాళం గోపాలరావుగారి విషయమున నతఁ డిట్లు చెప్పుచువచ్చెను. "నాజీవితకాలములో నేను సంపూర్ణముగా మెచ్చుకొన్న మనుష్యుఁ డితఁ డొక్కఁడే" గోపాలరావుగారిమీఁద నున్న గౌరవముతో సమానముగ రంగనాథం మొదలియారుగారిమీఁద నతనికి గౌరవముండెను.

ముత్తుస్వామిఅయ్యరు సంఘసంస్కారమున కేవిధమయినను పకారముఁ జేయలేదని పలుమారాతని నెన్నుచుందురు. సంఘసంస్కరణము గావలయునని యతఁ డభిప్రాయపడెనఁటగాని మెల్లగను జాగరూకతతోను జేయవలెనని యాయనమతము. మనవిద్యాధికులనేకులు వీరివిధముననే సంస్కరణము కావలెనని మాటలఁ జెప్పుచు నాచరణమున వెనుక దీయుచుందురు. మనదేశ స్త్రీలస్థితి యుండవలసినవిధముగా లేదనియు నెంతో మార్పు జెందవలయుననియు నాతఁడభిప్రాయపడి పురుషులు తమతమ సంరక్షణమందున్న స్త్రీలకు విద్య నేర్పుచుండవలసినదని యుపదేశము చేసెను. ఆయన విదేశ ప్రయాణమునకు

విరోధి కాఁడు ఆవిషయమున నతఁ డొకసారి "మీలో యూరపుఖం డమునకు వెళ్లగలసామర్థ్యము గలవారు తప్పక యక్కడకుఁ బోయి యచటి సంఘస్థితులు నాగరికతలుఁ దెలిసికొని జ్ఞానాభివృద్ధి జేసుకొనుఁడు."

బాల్యవివాహము కూడదని యతఁ డీక్రిందివిధమున జెప్పెను. "రజస్వలానంతరవివాహముకన్యకశాస్త్రీయముకాదు. అయిననుసంఘు మట్టిపని మహాపాతకమని యూహించి తండ్రి యొకవేళ అట్టివివాహము చేసినయెడల కూఁతును బాధించును" స్త్రీపునర్వివాహ విషయమున నాయన యభిప్రాయమిది. 'స్త్రీ' యొక్క వివాహమునకే యర్హురా లయ్యున్నను పురుషుఁడు బహుభార్యలుజీవించియున్నప్పుడుసయితము తనయిచ్ఛవచ్చినట్లు వివాహమాడవచ్చునఁట. స్త్రీ పురుషులస్వాతం త్ర్యములలోఁ గనఁబడుచున్న యీయన సమత్వము మన కుటుంబపద్ధ తులవల్ల మఱింతబాధకరముగా నున్నది. స్థితిగతు లిట్లుండుటచేత నభి వృద్ధిపక్షమువారు మనసంఘుపద్ధతి వానికాధారమయినధర్మశాస్త్రము క్రూరములుగ నున్నవనుట యొకయాశ్చర్యముగాదు. నీతిసంబంధము నాలోచించితిమా బాల వితంతు వివాహములు మన దేశమందెంత యవసరములో కొలఁదికాలము కాపురముచేసిన వితంతువులకు నంతియ యవసరమని నాయభిప్రాయము.

అట్లభిప్రాయపడియు ముత్తుస్వామియయ్యరు హైకోర్టుజడ్జిగా నుండి సంఘసంస్కరణమును ముఖ్యముగా వితంతువివాహమును వృద్ధిచేయుటకు మారు దానికి వ్యతిరేకముగ దీర్పులు చెప్పెను. అట్లుచెప్పుట తగదని కొందఱు తన్ను నిందింప నతఁడీ క్రిందివిధముగా వారి కుత్తరము జెప్పెను.

కోర్టులు నడపవలసివచ్చిన హిందూధర్మశాస్త్రము జనుల యంగీకారమును బట్టికాని వేదకాలములోను స్మృతులకాలములోను నుండిన యాచారములనుబట్టి కాదు. అట్లుచేసితిమా తీర్పులు ధర్మ

సమేతములుగావు. యుక్తియుక్తములుగావు. ఇట్టి మతము గలిగిన వాఁడయ్యు నతఁడు సంఘపునోవృద్ధికి విఘ్నకారి గాడని కొందఱ అభిప్రాయ పడుచున్నారు. ముత్తుస్వామియయ్యరుగారి యభిప్రాయ ప్రకారము ప్రతిమనుష్యునకు మత ముండవలయును. ఆయన పూర్వాచార పరాయణుఁడు. బ్రాహ్మణుఁడు. చేయవలసిన నిత్యానుష్ఠానములను తప్పక నెరవేర్చువాఁడు. వేదాధ్యయనము జేసిన వారియెడ నాయనకు మిక్కిలి గౌరవముండెను. వేదశాస్త్రముల యభివృద్ధికై యతఁడొక పాఠశాలగూడ బెట్టించెను. ఆతనిజ్ఞాపకశక్తి యద్భుతమైనది. అతఁడు దేనినైన ముమ్మారుచదివిన యావజ్జీవము జ్ఞాపకముంచునట. ఒక వ్యాజ్యము విని తరువాత నాలుమాసములకైన జ్ఞాపకముంచుకొని తీర్పు వ్రాయఁగలడట ఆకాలమందలి విద్యార్థులు కొన్ని పుస్తకములను కంఠపాఠముగ జదివి దానివి మరల చూడకుండ వ్రాయగల సామర్థ్యముగలవారు. ముత్తుస్వామియయ్యరు నట్టివాఁడె. చిన్ననాటనుండియు నితడు చాల కష్టమునకోర్చి విద్య నేర్చినవాడు. శాంతసముద్రుడు నీతిమంతుఁడు. ఉపాధ్యాయులందరు వానినెక్కుడు గారముచేయుటంబట్టి విద్యార్థియైన వాడతడు కొంచెము గర్వియై యుండెను. గాని యుద్యోగమునందు జేరినపిదప కార్యభారము పైబడిన కొలది లోకానుభవము కలిగిన కొలది "విద్య యొసగును వినయ" మన్నమాట కుదాహరణమై యుండెను. ఈయనకు సంగీతవిద్యయం దత్యంతమైన యభిమానము ఈనాటి గొప్పయుద్యోగస్థులలో ముఖ్యముగ మనయాంధ్రులలో నిదియరుదుగదా! ఈయన మహాధన సంపన్నుడయ్యు దానధర్మములు విస్తారము చేసినట్లు కనబడదు. స్త్రీపునర్వివాహాది సంఘసంస్కారములు తనకిష్టమని పలుమారు వచించియు నాంధ్రదేశ శంకరాచార్యస్వామికిని శ్రీయాత్మూరి లక్ష్మీనరసింహముగారికిని జరిగిన వివాదములో నితఁడు స్వాములవారికి రెండువందల రూపాయలు ధన దండన విధించి యాయన యధికార

మును మాత్రము బలపరచెను. ఇందుచేతనే యతఁడు సంఘసంస్కారమునకు మంచి ప్రాపుకాడని తలంచిరి. సంస్కారాభిలాష యెట్లున్నను దక్షిణ హిందూస్థానములో బుట్టిన గొప్పహిందువులలో నితఁడొకడు ఈయన తన పరిశ్రమవలననే నెలకొక రూపాయ జీతగాఁడై యెట్టకేలకు నెలకైదువేల రూపాయల జీతము పుచ్చుకొనువాడయ్యెను. ఈయన సత్ప్రవర్తనము నిష్పక్షపాతబుద్ధి పరిశ్రమాసక్తి శ్లాఘనీయములు.

తంజాళం గోపాలరావు

తంజాళం గోపాలరావుగారు కావేరీ నదీతీరమున కుంభకోణమునకు సమీపమందున్న గణపతి యగ్రహారమున 1832 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఈయన మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణుఁడు. పదునేడవ శతాబ్దమందు మహారాష్ట్రులు స్వదేశమువిడిచి తంజావూరునకు వచ్చినప్పుడు వీరికుటుంబముగూడ దక్షిణదేశమునకువచ్చి యచ్చట స్థిరముగనుండెను. ఈయన తాతపేరు తంజాళము జీవన్న. ఆయనకు రామచంద్రపండితుఁ డని నామాంతరముఁ గలదు. ఆయన కొంత కాలము తంజావూరు మహారాజువద్ద పనిచేసి పిదప నింగ్లీషు దొరతనమువారివద్ద తహసిల్ దారయ్యెను. ఆయన కుమారుఁడు గోపాలరావు తండ్రియు రాఘవపంతులను నామాంతరముగల బావాపండితుఁడు. సుప్రసిద్ధుఁడైన శరభోజీ మహారాజువద్ద కొన్నినాళ్ళు పనిచేసెను. ఆయన కైదుగురు కుమారులు. గోపాలరావందుఁ గడపటివాఁడు. బావాపండితుఁడు గణపతి యగ్రహారమున మూడుసంవత్సరము లుద్యోగవశమునుండి పిమ్మట తిరువడియను గ్రామమున గొంత కాలముండి యాకాలమున తిరువాన్కూరు సంస్థానమున మంత్రియు రాజా మాధవరావుగారి తండ్రియు నగు దివాను రంగారావుగారి

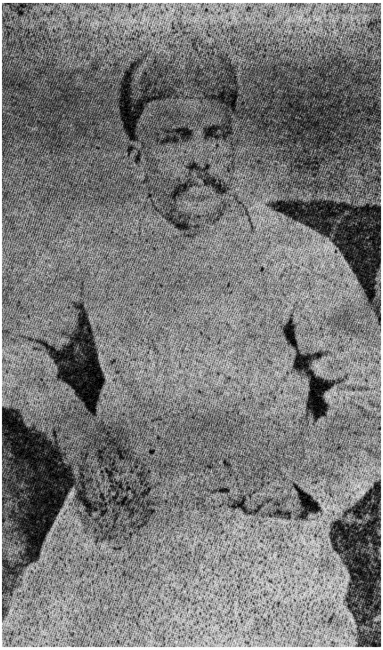

తండాళం గోపాలరావు

యాదరణమునఁ దిరువాన్కూరునకుఁ బోయెను. బావాపండితుని కుమారుల కిద్దఱకు వెంటనే యాసంస్థానమున నుద్యోగములయ్యెను. తిరువాన్కూరులో నున్నపుడె బావాపండితుఁడు కాలధర్మము నొందెను. కాలధర్మము నొందుటచే వానికుటుంబము తంజావూరునకుఁ దిరిగి వచ్చెను.

గోపాలరావు తక్కిన సోదరులవలెనే తండ్రివద్ద బాల్యమున సంస్కృత మహారాష్ట్ర భాషల నేర్చికొనెను. ఆకాలమున నింగ్లీషులోఁ గొంత ప్రవేశముగల దేవాజీరా వనునతఁడు గోపాలరావున కింగ్లీషులోఁ బ్రవేశముఁ గలిగించెను. కాలక్రమమున నాంగ్లేయభాష నితఁడు తన వశము చేసుకొనుటకు స్వయంకృషి వల్లనేగాని పరసహాయము చేతగాదు. ఆతఁడు మరణమొందుటకు నాలుగేండ్లక్రిందట నొకరితో నిట్లు చెప్పెను. "నాచదువొక పాఠశాలలోఁగాని కళాశాలలలోఁగాని నేర్చుకొన్నదికాదు. నేను పదునైదేండ్ల వాఁడనైనప్పుడు నాపాట్లు నేఁబడి నేర్చికొన వలసినవాఁడనైతిని. ఆభాషాప్రవేశము మొట్టమొదట నాకొక పల్లెటూరిలోనైనది. ముప్పదియైదేండ్లక్రిందట పల్లెటూళ్ళలో నెంతపాటి యింగ్లీషు విద్య యుండునో మీరే యూహించుకొనుఁడు. పశ్చిమఖండ భాషలు ప్రకృతిశాస్త్రములు నేనునేర్చికొనుట పరసహాయ మెంతమాత్రములేని నాస్వయంకృషి వల్లనే. స్వయంకృషి యనినచో నిం దతిశయోక్తి యేమియులేదు. నాపుస్తకములు మాత్రమే నాగురువులు."

పదునేడేండ్ల ప్రాయమువాఁడైనప్పుడు గోపాలరావు తంజావూరు కలక్టరుకచ్చేరిలో నుద్యోగము సంపాదించుకొని రెండుసంవత్సరములు ముగియకమునుపె యొక యింజనేరు కచ్చేరిలో మేనేజరయ్యెను. ఈయుద్యోగమున నతఁడు మూఁడు సంవత్సరము లుండెను. ఆకాలములో నట్టి యుద్యోగస్థుల కెంతెంత లాభముండెడివో విస్తరించి వ్రాయనక్కరలేదు. గోపాలరావు తానున్న మూఁడేండ్లలో

శక్యమైనంతవఱకు లంచగొండుతనము నణచుటకుఁ బ్రయత్నము చేసెను. చెన్నపట్టణపు హైకోర్టులో జడ్జియై చాలప్రసిద్ధికెక్కిన హాలోవేదొర యీ కాలమున దంజావూరుజిల్లాలో నసిస్టంటు కలక్టరుగానుండి గోపాలరావుయొక్క ధర్మతత్పరత సామర్థ్యము గనిపెట్టి చాల మెచ్చి తాను చెన్నపట్టణమునకు వచ్చినపిదప గోపాలరావునకుఁ జాల సహాయము చేసెను. 1854 వ సంవత్సరమున గోపాలరావు విద్యాశాఖలోఁ బ్రవేశించి కుంభకోణమందలి దొరతనమువారి పాఠశాలలో సహాయోపాధ్యాయుఁడయ్యెను. 1857 వ సంవత్సరమున చెన్నపట్టణపు యూనివరుసిటీ స్థాపింపఁబడెను. ఆ సంవత్సరమే గోపాలరావు ప్రవేశపరీక్ష (మెట్రిక్యులేషను) కుఁ బోయి యందుఁ గృతార్థుఁ డయ్యె. తరువాత రెండేండ్లకే యనగా 1859 వ సంవత్సరమందే యతఁడు పట్టపరీక్ష (బి. ఏ.) కుఁ జదివి యందు మొపటితరగతిలో మొదటివాఁడుగఁ గృతార్థుఁ డయ్యెను. అట్లు గోపాలరావు పరీక్షలోఁ బ్రథమగణ్యుఁడై వచ్చుట మిక్కిలి కష్టసాధ్యము. ఏలయన నతఁ డుపాధ్యాయుఁ డగుటచేఁ బ్రతిదినము పాఠశాలలో నాఱు గంటలు పనిజేసి యలసి యింటికిఁబోయి గృహకృత్యములు నెరవేర్చుకొనుచుఁ దీరికయున్నపుడు స్వయముగాఁ గ్రంథములఁ జదువుకొనుచు వచ్చెనేగాని యొకపాఠశాలలోఁ జేరలేదు. ఒకగురువువద్ద పుస్తకముఁబట్టి చదువలేదు. అహాహా స్వయంకృషిసహజ పాండిత్యమునను శబ్దములు గోపాలరావునందే సార్థకములైనవి గదా! అప్పుడు గవర్నరు జనరలుగారి యాలోచనసభలో సభికుఁడైన ఫోర్బుసుదొర కలకత్తానగరమం దుండగా నీతఁడు పట్టపరీక్షం దేరినట్లు విని గోపాలరావున కీక్రిందివిధమున జాబువ్రాసెను.

"నీవు నాకు వ్రాయకపోయినను బి. ఏ. పరీక్షలో నీవడుమ మొదటివాఁడుగ గృతార్థుఁడవైనవాఁడవు నీవే యనుటకు నాకు సందేహము లేదు. నేను నీయభివృద్ధియం దిష్టముగలవాఁడనని నీవు

తలంపక పోయినందుకు నాకు విచారముగ నున్నది. ఈపరీక్షలో దేరినందుకు నిన్ను నేను బహూకరించుచున్నాను. ఈకృతార్థత నీ బుద్ధికి దగియున్నది. ఈవిజయము పునఃపునః ప్రయత్నములకు నిన్ను బురికొల్పుగాక". హాబ్లోవేద్వార యాసమయమున నీక్రిందిలేఖ వ్రాసెను. "నేను చాలజాబులు వ్రాయజాలను. అయినను నీ సంతోష సమయమున నాయానందమును దెలియజేయకుండుటకు నీపురోభివృద్ధి గోరకుండుటకు నామనసొప్పినది కాదు".

అదిమొదలు గోపాలరావుయొక్క జీవిత మఱియు విద్యా శాఖలోనే గడుపబడెను. అందు జాల భాగము కుంభకోణ కళా శాలలోన జరిగెను. కుంభకోణ కళాశాలయొక్క కీర్తి యిద్దఱి వల్ల దేశమంతట వ్యాప్తమైనది. అందొకడు పోర్టరుద్వార రెండవ యతడు గోపాలరావు. ఆకళాశాలలో నింగ్లీషుభాష గణితశాస్త్రము విద్యార్థులకు బోధించుభారము చాలవరకు గోపాలరావుమీద బడె ను. దక్షిణహిందూస్థానమున నాంగ్లేయవిద్యా ప్రాబల్యమునకు ప్రథమ పురుషుడైన పవెలుద్వార, గోపాలరావును మించినవారు సాధారణముగ నుండరని పలుమారు చెప్పెను. 1870-71-72 సంవ త్సరములలో ద్వారతనమువారు గోపాలరావును గొంతకాలము పాఠ శాలా పరీక్షాధికారి (ఇనస్పెక్టరు) గా నియమించిరి. ఈయుద్యోగము తెల్లవారికేగాని నల్లవారి కిచ్చెడు వాడుకపూర్వములేదు. అట్టిగొప్ప యుద్యోగము స్వదేశస్థులలో మొట్టమొదట గోపాలరావునకే యి చ్చిరి. ఆయుద్యోగములోనుండి గోపాలరావు పాఠశాలలో నేర్పబడు విద్య మిక్కిలి యుపయుక్తముగా నుండునట్లు చేయుటకై పాటు పడెను.

చెన్నపురి ద్వారతనమువారుగూడ స్వదేశస్థుడు పాఠశాలా పరీక్షాధికారిగా నుండదగునో లేదో యని మొదట సంశయించి యాయుద్యోగ మాయన కిచ్చిరి. ఆయన మూడేండ్లు యధికారము

జేయునప్పటికి దొరతనమువారు సంశయ నివృత్తులై గోపాలరావు పని మిక్కిలి నేర్పుతో జేసెననియు స్వదేశస్థు లీయుద్యోగమునకు దగుదురనియు వ్రాసిరి. చెన్నపట్టణపు యూనివరుసిటీవారు వాని సామర్థ్యమును మెచ్చి యాయన నొక ఫెల్లోగా జేసిరి.

1872 మొదలు 74 వఱకు గోపాలరావు కుంభకోణము కాలేజీకి ప్రధానోపాధ్యాయుడై (ప్రిన్సిపలు) యుండెను. ఆ సంవత్సరములలో కుంభకోణ కళాశాలయొక్క పరీక్షా ఫలితములు వెనుక పోర్టరుదొరగారి కాలముకంటె నెక్కువ తృప్తికరములుగా నుండెను. ఆనాటి డైరక్టరు గవర్నమెంటు వారికి వ్రాయు సంవత్సర చర్యలో గోపాలరావును గూర్చి యీ క్రింది విధమున వ్రాసెను. "మన రాజధానిలో రెండవ కళాశాలకు ప్రధానోపాధ్యాయుడై గోపాలరావు తత్పదవికి దనయర్హతను సంపూర్ణముగ స్థాపించి యున్నాడు. కావున కాలీ వచ్చినప్పు డాయన కీయక తప్పదు. ఆయన సామర్థ్య మెట్టిదైనను పరీక్షాఫలితము లెంత తృప్తికరములుగా నున్నను మెచ్చవలసిన యధికారు లెంతగా మెచ్చినను దొరతనమువారు మాత్రము వానికా కళాశాలలోఁ ప్రధానోపాధ్యాయత్వము ఖాయముగ నీయజాలరైరి. 1878 వ సంవత్సరమున దొరతనము వా రాయనను కుంభకోణమునుండి చెన్నపట్టణ కళాశాలకు మార్చి యర్థశాస్త్రమందు దేశచరిత్రమందుఁ బండితునిగఁ జేసి తెల్లవారితో సమానమైన జీతముగల గౌరవస్థితికిఁ దెచ్చిరి. అంతటి విద్యావంతునకు నంతటి సమర్థునకు గవర్నమెంటువారా యుపకారముఁ జేసినందుకు జనులు సంతసింపక యదివరకే జేయ నందుకు కుంభకోణము కళాశాలలోఁ ప్రధమ పండితోద్యోగ మీయ నందుకు జాలవగచిరి. తెల్లవారితో సమానమైన యుద్యోగ మీయక పోయినను జీతము వారితో సమముగ నిచ్చి మరియు గన్నిళ్ళు దుడుచుటకు దొరతనమువారు వానికి రాయబహదూరను బిరుదము నిచ్చిరి.

గోపాలరావుయొక్క కడపటిదినములు చెన్నపట్టణము రాజకీయకళాశాలలోనె గడుపఁబడెను. 1883 వ సంవత్సరమున నతఁడు శక్తికి మించినపని చాలకాలమునుండి చేసినందున దారుణజ్వరపీడితుఁడై బాధపడెను. అతని శరీరస్థితి తృప్తికరముగా నుండనందున 1885 వ సంవత్సరమున నతఁడాఱుమాసములు సెలవునుపుచ్చుకొని కుంభకోణమునకుఁ బోయెను. ఈసెలవునుండి యాయన తిరిగియెన్నఁడు బనిలోఁ జేరలేదు. కుంభకోణమునఁ గొన్నినాళ్ళుండునప్పటికి రోగము క్రమక్రమముగ తగ్గుటకుమాఱు ప్రబలముకాఁగా తగిన చికిత్సకొఱకు బంధువులు వానినిఁ జెన్నపురికిఁ దోడ్కొనివచ్చిరి. గోపాలరావు చెన్నపట్టణమందె 1886 వ సంవత్సరం మే నెల 11 వ తారీఖునఁ గాలధర్మము నొందెను.

ఆయనమరణ మెల్లవారిని దుఃఖింపఁజేసెను. చెన్నపురి రాజకీయ కళాశాలాధికారులు వానిశక్తికి వానిచేసిన పనికి మెచ్చుచు మరణమును గూర్చి మిక్కిలి విచారించిరి. అప్పటి డైరక్టరగు డాక్టరు డంకను వానిమరణముంగూర్చి దొరతనమువారికి వ్రాయుచు నీక్రింది విధమున వానింగూర్చి ప్రశంసించెను. "గోపాలరావు విద్యాశాఖలో 1884 వ సంవత్సరమునఁ బ్రవేశించి యిప్పటికి ముప్పదిరెండేండ్లు సేవ చేసెను. ఈ దీర్ఘకాల మతఁడు దొరతనమువారికి లోకమునకుఁ జాల మేలుచేసెను. అతఁడు గొప్పశాస్త్రజ్ఞుఁడయ్యు నాంగ్లేయభాషా పాండిత్యమునకుఁ మిక్కిలి ప్రశంస చేయబడుచు వచ్చెను. ఇంగ్లీషు భాషాగ్రంథావళి బోధించుటలో గొప్ప యూరపియనులతో బోల్చునపుడు గూడ నతఁడు ప్రథమగణ్యుఁడై యుండువాఁడు. కొన్ని సంవత్సరముల నుండి ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలోను యూనివరుసిటీలోను వానితో గలిసియుండు భాగ్యము నాకు లభించినందున వాని మరణమువలన గలిగిన విశేషనష్టమును నేను తెలిసికొనగలిగితిని." ఆ సంవత్సరమే మే నెల 26 వ తారీఖున డాక్టరు డంకను గోపాలరావు

జ్యేష్ఠపుత్రున కీక్రిందిజాబు వ్రాసెను. "నేను ఆయనను చాలసంవత్సరములనుండి యెఱుఁగుదును. వాని సద్గుణములకు నీతికిఁ జాల సంతసించువాఁడను. ఇటీవల ప్రెసిడెన్సీకాలేజీలో నాయదృష్టమువల్ల వానికిఁ బరిచితుఁడ నైతిని. ఒక్కసారియైన మామైత్రికి భంగము గలిగినట్లు నేఁ దలఁపను. ఏదాని కతఁ డలంకారమై యుండునో యట్టి విద్యాశాఖలోనున్న యుద్యోగస్థు లందఱు మీతో సమానదుఃఖతులై మీదుఃఖము వారిదుఃఖముగ నెంచుకొనుచున్నారు.

ఈవిధముగానే గోపాలరావు కుమారునకు విద్యావంతు లనేకులు పరామర్శ జేయుచు జాబుల వ్రాసిరి. "మీతండ్రి యకాల మరణమునకు గలిగినంత దుఃఖము మఱియొకరికిఁ గలుగ"దని రంగనాథము మొదలియారి వ్రాసెను. హైకోర్టు జడ్జియైన ముత్తుస్వామి యయ్యరుగూడ నీక్రిందివిధమున జెప్పెను. "నేను మొట్టమొదట వానిని 1854 వ సంవత్సరమున గలిసికొంటిని. అదిమొదలు చివరవరకు నొక్కవిధముననే వానియందు గౌరవము భక్తియు గలిగియుంటిని. ఆయనబుద్ధి మిక్కిలి గొప్పది. దానిని ముప్పదియేండ్లు కృషిచేసి వృద్ధి బొందించెను. ఆయన విద్యాసామర్థ్యము పాఠశాలలోఁ జదువుకొనుట వలన గాక స్వపాండిత్యమువలనను బరిశ్రమవలనను గలిగెను. ఆబుద్ధికి నాపాండిత్యమునకు నిష్కళంకమైన సత్ప్రవర్తనముం దోడుచేసి తన విధికృత్యమును శ్రద్ధతో నెరవేర్చెను. ఆయన మహావిద్యావంతు లెట్లుండవలయునో యట్లుండెను." చెన్నపురి క్రిష్టియన్ కాలేజీ ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు రివరెండు డాక్టరు మిల్లరు తనకాలేజీపక్షమున బ్రకటింపఁబడు క్రిష్టియన్ కాలేజీ పత్రికలో గోపాలరావును గూర్చి ప్రశంసించెను. దక్షిణ హిందూస్థానవాసుల యభిప్రాయమున మిక్కిలి గొప్పవాఁడగు గోపాలరావు మరణమునుగూర్చిన విచారములో నే నితరులలో గలియుచున్నాను. కీర్తిశేషుఁడైన యీతడు తన దేశస్థుల ప్రవర్తనమును సరిగా బోతబోయుటలోఁ జాలకృషి

చేసెను. పాఠశాలాపరీక్షకుఁడుగాను మంచి యుపాధ్యాయుఁడుగాను గోపాలరావు తాను చేయఁ దలఁచిన పని సంపూర్ణముగ జేయుటయె గాక యితరులచేతఁ జేయింపవలసి వచ్చినప్పుడుకూడ మిక్కిలి పట్టు దలతోఁ జేయించెను. పూనికతో బనిచేయుటయె యాతనివంతుగాని ఫలితములను బహుమానములను ముందు లెక్క జూచుకొనుట వాని పనిగాదు. తన విధికృత్యము దాను చేయుటయె వానికిఁ బ్రథమ కార్యము. ఏపనినైన నెరవేర్చుటలో నతని కతఁడె యాలోచించు కొనునుగాని రెండవవానితో నాలోచింపఁడు. తన చేయఁదలఁచిన పని న్యాయమని తోఁచెనా యాయన యది జనసమ్మతమైనను గాకపోయినను దానిని నెరవేర్చితీరును.

అతనిమార్గమును దక్షిణహిందూస్థానమందలి విద్యావంతు లందఱు నవలంబింపవలయు." ఆయన జీవితకాలమంతయు నుపాధ్యాయత్వమునందె గడపుటచేత వాని నెఱిఁగినవారందఱు వాని బోధనా శక్తి, సామర్థ్యమునుగూర్చియే పలుకుదురు. ఆయననుగూర్చి యా యనశిష్యుఁ డొకఁడు కుంభకోణము నగర మందిరమున నీక్రింది విధమున బలికెను. "అతండు సంపూర్ణుడైన యుపాధ్యాయుఁడు. పాఠకపుస్తకమును విద్యార్థులకు బోధించు నప్పుడు పుస్తకములలో నున్న సంగతులనేగాక వాటికి సంబంధించిన విషయము లనేకములు దెచ్చి లోకానుభవము గలిగించుచుండును. ఆవిషయము లెవ్వి యనగా నుత్సాహము గలిగించు ప్రాచీనకవిత్వములు జిత్రకథలు మహాత్ములయొక్కయు యోగులయొక్కయు చరిత్రములు. అప్పు డప్పు డతఁడు చెన్నపురిరాజధానిలో మహావిద్వాంసులైన సుబ్రహ్మణ్యం అయ్యరు రంగనాథం మొదలియారు మొదలగువారింగూర్చి వారిమార్గము ననుసరించి ప్రవర్తింపుఁడని విద్యార్థులం బురికొలుపు

చుండును. పక్షి తనకుఁ బుట్టినపిల్లలు గ్రమక్రమంబున నాకాశము మీఁది కెగురునట్లు చేయుట కెంత శ్రమపడునో యావిధముననే తన విద్యార్థులను లోకయాత్రలో నిరపాయముగ నడుచువారిగఁ జేయుట కతఁడు పాటుపడు చుండును.'' ఆయనకు మహారాష్ట్రభాషలో మంచి ప్రవేశము గలుగుటచేఁ జిన్నతనమునుండియు నతఁడందుఁ గవిత్వము చెప్పెను. బాల్యమునం దాయన వ్రాసిన పద్యములు దొరకలేదు మరణమునకుఁ గొన్నిమాసములక్రిందట నాంగ్లేయభాషలో గోల్డు స్మిత్తు మహాకవివ్రాసిన దానప్రస్థుఁడని యర్థమువచ్చు "హెర్మి" ట్టను పద్యకావ్యమును మహారాష్ట్రమునకు తర్జుమాచేసెను. అది యిప్పటికిని మహారాష్ట్రజనులచేత సంతోషపూర్వకముగా జదువఁ బడుచున్నది. ఆయనకు సంస్కృతమునుండియు మహారాష్ట్రము నుండియుఁ బ్రాచీన మహాకవులు రచియించిన శ్లోకము లెన్నియో గంఠపాఠముగఁ జదువఁగల శక్తియుండెను. స్వకుటుంబములో నున్న వారి నీగోపాలరా వప్పుడప్పుడు చిత్రచిత్రశ్లోకములు చదివి సంతోష పెట్టుచుండును. గోపాలరావునకు సంగీతశాస్త్రమునందును గొంత ప్రజ్ఞ గలదు. మంచిపాటను విని యాయన మిక్కిలి మెచ్చువాఁడు. గోపాలరావు పాఠశాలలో బాలురకు విద్యచెప్పి వారి మనస్సుల నెంత వికసింపఁజేసి జ్ఞానవంతములుగ జేసెనో యావిధముగా బడి లేనప్పుడు గృహమందు గూర్చుండి తనతో మాటలాడ వచ్చిన పరిచితులను మిత్రులనువిజ్ఞానగర్భితములగుతనసంభాషణములచేత వచ్చి నప్పటికంటె నెక్కువ వివేకులుగఁజేసి పంపుచుండును. ఆయనతో మాటలాడుట యెంతో లాభకరముగా నుండును. ఆయన యేదిమాట లాడినను ముందుగయోచించి యుక్తియుక్తముగ సర్వజనగ్రాహ్య ముగ నుండునట్లు మాటలాడును. జ్ఞానమితరులకునుపదేశించుటవాని కెంతయిష్టమో నేర్చికొనవలసిన యంశములుండిన నితరులవద్దనుండి

యవి నేర్చికొనుటయు వాని కంతయిష్టము. నిరంతరము గ్రంథపఠనమం దాసక్తి యుండుటచేతను నూతన జ్ఞాన మార్జింప నభిలాష గలుగుటచేతను గోపాలరావు యావజ్జీవము విద్యార్థియే యని చెప్పవచ్చును.

గోపాలరావు బుద్ధి యెంతసూక్ష్మమైనదో నడత యంత పవిత్రమైనది. జనులాయన ప్రజ్ఞ కెంతసంతోషించిరో యోగ్యతకు నంతియె సంతోషించిరి. పాండిత్యమునకుఁ బావనచరిత్రముతోడగుట బంగారునకు దావి యబ్బుటగదా! సత్యమునందు ధర్మమునందు నాయనకు గల యధికప్రీతిచేత నతఁ డొకప్పుడు కఠినముగ భయంకరముగ మాటలాడు చుండును. అందువలన దోషములు చేయువారు వాని యెదుటకు వచ్చుటకు భయపడి గడగడ వడంకుచుందురు. ఇట్లనుట చేత నతఁడు సర్వజన సులభుఁడు కాఁడనియుఁ గఠినస్వభావుఁడనియుఁ దలఁపగూడదు. ఆయన యందఱకు సులభుఁడు దయావంతుఁడు తత్త్వజ్ఞుఁడు.

గోపాలరావు గొప్ప సంఘసంస్కర్తలలోఁ జేరినవాఁడు కాడు. గాని వాని యభిప్రాయము లన్నియు సంఘసంస్కారమున కనుకూలముగానే యున్నవి. ఆయన మతమున సంస్కారము గావలసిన ముఖ్యవిషయములు నాలుగున్నవి. స్త్రీవిద్య దేశమునందు విశేషముగా వ్యాపింపవలయుననియు బాల్యవివాహము లడఁగిపోవలయుననియు నిర్బంధవైధవ్యము లుండగూడదనియు ప్రతివర్ణములోనున్న యంతశ్శాఖ లణగిపోవలయుననియు నాయన తలంచెను. అన్నిటిలో బాల్యవివాహమే మిక్కిలి నష్టకరమని యాతఁడు తలంచెను. అదియే హిందూసంఘవృక్షమును నాశనముచేయు వేరు పురుగు. అది యే వర్ణములకు మిక్కిలి వ్యాపించి యున్నదో యావర్ణము ననగా బ్రాహ్మ

ణులను నా నాఁటికి క్షీణదశకుఁ దెచ్చుచున్నది. ఆ యగ్రవర్ణమున నీకాలమున జనించెడు బాలికాబాలకులు తమ పూర్వులట్లు దేహదార్ఢ్యము గలిగియుండక పొట్టివాండ్రై దుర్బలులై స్వల్పరోగములకైన నాగలేక యకాలమృత్యువుల పాలగుచుండుటచే నిట్టి దురాచారము ప్రప్రథమమున నివారింపఁబడవలసినదనియు నదియే సంస్కారములలోకెల్ల సంస్కారమనియు గోపాలరావు కంఠోక్తిగఁ జెప్పుచు వచ్చెను. ఈనాటి బ్రాహ్మణులలో పడుచువాండ్రు మనఃపరిశ్రమమును గాని దేహపరిశ్రమముగాని చేయలేక చేసినమాత్రమున సొక్కి సోలిపోవుచుండుటయు పదునాఱు పదునేడేండ్లు వయసు వరకు గట్టిగా కృషిచేసి విద్యాభ్యాసముచేసిన బాలురు రోగులగుటయు నాతఁడు కన్నులార జూచి యిట్లు దలంచెను. "వ్యవసాయము చేయువాఁడు తన విత్తులు మిక్కిలిమంచివై మందమగాగత్తులతో నేల సారము గలదై యున్నపుడె నాటును. బుద్ధిసూక్ష్మతగల హిందువుఁడు తన శరీరమునకీ పోలిక సరిపోవునని గ్రహింపలేకపోవుట మిక్కిలి యాశ్చర్యముగా నున్న" దని యాయన చెప్పెను. నిర్బంధ వైధవ్యము పాపహేతు వనియు దుస్సహమనియు గోపాలరావు మతము. బాలికల కాలమున వితంతులగుట కతి బాల్య వివాహమే ముఖ్య కారణమనియు నట్టి వివాహములు బాలికాబాలకుల యిష్టములు బడయకుండఁ దలిదండ్రులే చేయుచుండుటచేత వధూవరు లుత్తరవాదులు కారనియు నాయన వాదించుచువచ్చెను. సంఘసంస్కారమందు గోపాలరావు నేటి విద్యాధికులలో ననేకుల కంటె స్థిరాభిప్రాయములు కలిగి యుండెను. దక్షిణ హిందూస్థానమను నాకాశమండలమున సూర్యచంద్రమండలములవలె గోపాలరావు రంగనాథమొదలియారను వారిద్దరు నుదయించి చాలకాల మజ్ఞానాంధకారమును బారదోలి దేశస్థుల భాగ్యదోషమున నకాలమున నస్తమించిరి.

పూండి రంగనాథము మొదలియారి

పూండీ రంగనాధము మొదలియారి

పూండి రంగనాధము మొదలియారి చెన్నపట్టణమున 1847 వ సంవత్సరమున జన్మించెను. అతని తండ్రి సుబ్బరాయ మొదలియారి. యాంగ్లేయభాషలోఁ బ్రవేశముకలవాఁడై పొలములకు నీరు పంపు కాలువలమీఁద నధికారముగల యొక కంపెనీవద్ద నుద్యోగస్థుఁడుగా నుండెను. సుబ్బరాయ మొదలియారి రాజభాషయగు నింగ్లీషు చెప్పించుట వలన గలిగెడు లాభముల నెఱిఁగినవాఁడు కావున బాల్యమునందె మిక్కిలి చాకచక్యము బుద్ధికుశలతఁ గనఁబరుచుచున్న తన కుమారున కావిద్యఁ జెప్పింపఁ నారంభించెను. రంగనాథము బాలుడై యుండగాఁ దండ్రికిఁ జెన్నపట్టణమునుండి యవనాషి యను గ్రామమునకు బదిలి యయ్యెను. కాని యాగ్రామమున నతఁడు చిరకాలముండ లేదు. అక్కడ నుండగా నొకనాటి రాత్రి వానియింట బందిపోటు దొంగలు పడిరి. ఆ మొదలియారి ప్రియపుత్రుఁడగు రంగనాథమునకు దొంగలవలన మహాపాయము సంభవించునని భయపడి వాని నటుకమీఁద దాఁచి కూఁతునుం దీసికొని దొంగలయెదుటికి బోయి యింటనున్న సర్వస్వము వారికి సమర్పించెను. కాని దొంగలు తనివినొందక ''యింకను నీవు సొత్తు దాఁచితివి. అది చూపవేని నీప్రాణములు నీకుఁ దక్కవుసుమీ'' యని వానిని బెదిరించిరి. అప్పుడు తండ్రి గడగడవడంకుచు నటుకమీఁద బిడ్డను దాఁచుట తప్ప వేరు సొత్తు దాఁచలేదని చెప్పెను. చోరులు బాలకునిఁ బయినుండి క్రిందికిఁ దింపిరి. అప్పుడు రంగనాథము తనప్రాణము నిమిత్తము మిక్కిలి దయనీయములగు మాటలతో దొంగలను బ్రతిమాలుకొనెను. దొంగ లెవ్వరికి హానిజేయకుండ నెట్టెటోయిలు వెడలిపోయిరి. సుబ్బరాయ మొదలియారి యుద్యోగము వెంటనే మాని మరునాఁడే యవనాషి విడిచి చెన్నపురికిబోయి యక్కడ కాపురముండెను.

రంగనాథునికిఁ దండ్రి యింటివద్ద శ్రద్ధతో జదువు చెప్పుచుండెను. రంగనాథము మొదలియారునకు ద్రవిడభాషలో నిరుపమానమైన ప్రవేశముకలదు. అట్లు కలుగుటకు దండ్రి యింటివద్ద స్వభాషలోఁ జేయించిన పరిశ్రమమె కారణమని మన మూహింపవచ్చును. 1860 వ సంవత్సరమున రంగనాథము పదుమూడేండ్ల ప్రాయమువాఁడైనప్పుడు తండ్రి పచ్చయ్యప్పగారి బడికి చదువ నంపెను. అప్పుడతఁడు మూడవతరగతిలో జేరెను. అది యిప్పటికి నాలుగవఫారమునకు సమానము. ఆనాటి హిందువులకు పచ్చయ్యప్ప పాఠశాలమీఁద మిక్కిలి యభిమాన ముండినందున బాలురందఱు నక్కడికే బంపబడుచు వచ్చిరి. రంగనాథుని బుద్ధికుశలత సంపంగి పూపరిమళము వలె వ్యాపించుటచే నాపాఠశాలకుఁ బ్రధానోపాధ్యాయుఁడు (ప్రిన్సిపల్) వానింగూర్చి విని మిక్కిలి శ్రద్ధ బూనెను. ఆసంవత్సర మతఁడు రువదిరూపాయల విద్యార్థివేతనము సంపాదించెను. సంవత్సరాంతమందైన పరీక్షలో రంగనాథము జూపిన తెలివికి సంతసించి యధికారులు నడుమతరగతిలో జదువకుండగనే వానిని బ్రవేశపరీక్ష తరగతిలో (మెట్రిక్యులేషన్) జేర్చిరి.

ఈ తరగతిలోనుండి యతఁ డనేక బహుమానములం బడసెను. రాజా మాధవరావుగారు గణితశాస్త్రమునందు నింగ్లీషు భాషా పాండిత్యమునందు మొదటివాఁడగు వానికి నొక బహుమానమియ్యఁదలఁచి యా తరగతి బాలుర నందఱఁ బరీక్షింపఁ జేసెను ఆ పరీక్షలో రంగనాథుఁడే మొదటివాఁడుగఁ గృతార్థుడై బహుమానము గ్రహించెను. ఆ కాలమున రంగనాథ మొక చిన్న సాహసము చేసెను. దానిం బట్టి యాతనికి తన సామర్థ్యమం దెంత విశ్వాసముకలదో యెంత నిర్ణయత్వము స్వతంత్రబుద్ధి వానికడ నున్నవో మనము తెలిసికొనగలము. ఒకనాఁర స్త్రీ విద్యను గూర్చి యొకయుపన్యాసము వ్రాయుమని యుపాధ్యాయుఁడు తరగతిలో బాలురకందఱ కాజ్ఞాపించెను. అది సర్వోత్కృష్టముగ వ్రాసిన

వారికి గొప్ప బహుమాన మిచ్చునట్లు నిర్ణయము. అనేక బాలకులా విషయములంగూర్చి యుపన్యాసను లవ్రాసిరి. పరీక్షకులచే వ్రాయఁ బడిన యుపన్యాసముల నన్నిఁటిని జదివి రంగనాథముయొక్కయు కుప్పురామశాస్త్రియను మఱియొక బాలకునియొక్కయు వ్రాతలు ప్రశస్తములని యారెంటిలో నేది ప్రశస్తమనో నిర్ణయింపలేక చెన్నపురిలో గొప్పన్యాయవాదులైన నార్టను మెయినుదొరలకుఁ జూపిరి. మెయినుదొర రంగనాథునిదే ప్రశస్తతరమనెను. నార్టను కుప్పురామశాస్త్రి వ్రాసిన దానిని మెచ్చెను. పరీక్షకులు సరిగా నప్పటికి నిర్ణయింపలేక హైకోర్టు జడ్జియగు హాలోవేగారి కుభయుల వ్రాతలం జూపిరి. ఆయన రంగనాథమునకే బహుమాన మీయఁ దగునని చెప్పెను. కాని యేకారణముచేతనో తుదకు బహుమానము రంగనాథమునకు రాలేదు. అందుకు రంగనాథుడు కుపితుడై తన కెందుచేత బహుమానము రాలేదో యాకారణ మానుపూర్విగాఁ గనుఁగొన నిశ్చయించుకొనెను. అంతలో నతని పాఠశాలయొక్క సంవత్సరోత్సవము వచ్చెను. అయ్యవసరమున జరిగిన సభకు జెన్న పురి గవర్నరుగారగు హారిసు ప్రభువుగా రగ్రాసనాధిపతులయిరి. ఆయన వచ్చి కూర్చుండిన పిదప రంగనాథుఁడు లేచి తన యుపన్యా సముఁ జేతపట్టుకొని దానిని గవర్నరుగారికి జూపి యాయన చేతనే తగవు పరిష్కరింపఁ జేసికొన వలయునని బయలుదేర నుపాధ్యాయు డు బాలుని యుత్సాహము గనిపెట్టి తగవు న్యాయముగా బరిష్క రించునట్లొడంబడక బలవంతముగ వాని ప్రయత్నము నివారించెను.

1862 వ సంవత్సరమున రంగనాథము మొదలియారి ప్రవేశ పరీక్షయందు మొదటివాఁడుగ కృతార్థుఁడయ్యె. ప్రసిడెన్సీకాలే జీలో బై పరీక్షల జదువుటకుఁ జేరెను. పచ్చయ్యప్ప పాఠశాలాధి కారులు చదువుకొనుటకు వానికి నెలకు కొంతసొమ్ము నీయ వాగ్దా నము చేసిరి. ప్రసిడెన్సీ కాలేజీ యాదినములలో మిక్కిలి యున్నత స్థితిలో నుండెను. సాహిత్యమునందు సముద్రుఁడని చెప్పదగిన థా

మ్మనుదొరగారు దానికి ప్రధానోపాధ్యాయులై యుండిరి. అదివఱకా కళాశాలలో బుద్ధిలో బృహస్పతులవంటి విద్యార్థు లనేకులు చదివి కీర్తిమంతులైరి. కాని రంగనాథము వారి నందర నణఁగఁద్రొక్కెను. లోకమం దెవరికైన నొక శాస్త్రమందు విశేషాభిమానముండును. రంగనాథుని కన్ననో తత్వశాస్త్రమందు గణితశాస్త్రమందు నాంగ్లేయ సాహిత్యమందు విశేషించి స్వభాషయగు ద్రావిడమందు మహాభిరుచి కలదు. ఆ నాల్గింటిలో నతని కతండె సాటియని చెప్పదగి యుండెను.

థామ్సను దొరయుఁ దక్కిన యుపాధ్యాయులు రంగనాథుని యభివృద్ధి నెంతో శ్రద్ధతో జూచినారను టదియొక యాశ్చర్యము కాదు. అప్పటి డైరక్టరయిన పవెలుదొరగారు హాలోవేదొరగారు నయితము రంగనాథుని బుద్ధికుశలతవిని వాని యభివృద్ధిని విన నుత్సాహపడుచు వచ్చిరి. విద్యార్థిగానున్న కాలముననే మహాపురుషుల యాశ్చర్యమునకు బాత్రుఁడయినవాఁడు మనలో నితఁడొక్కఁడే యని చెప్పవచ్చును. అతనికి గణితశాస్త్రమందు నపారమైన ప్రజ్ఞ యున్నను నాంగ్లేయ సాహిత్యమందుఁగూడ నాంగ్లేయు లనేకులే వానికి దీసిపోదురు. ఆతనితో సమానముగ నింగ్లీషువ్రాసి మాటలాడగల తెల్లవారిసంఖ్య తక్కువయని యనేకుల యభిప్రాయము. తిరువాన్కూరు రాజ వంశస్థుఁడగు రామవర్మ తాను మహారాజు కాకమునుపే చెన్నపురి రాజధానిలో పట్ట పరీక్షయందు మొదటి తరగతిలో నెవఁడు కృతార్థుఁడగునో యావిద్యార్థికి మూడువందల రూపాయలు విలువగల బంగారు పతకము బహుమానము జేయ వలసినదని యామొత్తమును వడ్డివల్ల గూర్చునట్టి మూలధనమును చెన్నపురి యూనివరుసిటీవారికి 1862 వ సంవత్సరమునం దిచ్చెను. పట్ట పరీక్షయందు మొదటి తరగతిలో నెవరు కృతార్థులు కానందున 1863, 64 సంవత్సరములలో నెవరికి నీయఁబడలేదు. 1865 వ సం॥

లో రంగనాథము మొదలియారి పట్టపరీక్షయందు మొదటితరగతిలో గృతార్థుఁడైనందున పతకము వానికీయఁబడెను.

ఈపతక మొక్కటియే కాదు రంగనాథుఁడు బహుపతకములను బహుపుస్తకములను బహుమానముగాఁ బడసెను. రంగనాథుని యపార మేధాశక్తికి గురువగు థామ్సను మిక్కిలి సంతసించి వానిని విడువలేక విద్యాభ్యాసము ముగియగానే గణితశాస్త్రమునందు సహాయోపాధ్యాయుఁడుగఁ దన కళాశాలలోనే నియమించెను. రంగనాథముయొక్క మిత్రుఁలు గురువులు విశేషముగ నాంగ్లేయులే యగుట చేత వారి మార్గము ననుసరించి యతఁడు తన కనేకపర్యాయము లితరోద్యోగములు సంపాదించుకొనుట వీలు కలిగినను యవి నిరాకరించి విద్యాశాలయందె యావజ్జీవము గడపెను. చెన్నపురి దొరతనమువారు సమయము వచ్చినప్పుడల్ల రంగనాథుని ప్రజ్ఞాదులం గొని యాఁడుచు వచ్చినను ప్రజ్ఞకుం దగునట్టి ప్రోత్సాహము మాత్రము సరిగా నీయలేదు. ఏలయన ప్రసిడెన్సీ కాలేజీలో రంగనాథుఁడు గణితశాస్త్రోపాధ్యాయుఁడుగా స్థిరపడునప్పటికి రమారమి పదియాఱు సంవత్సములు పట్టెను.

1872 వ సంవత్సరమున రంగనాథుఁడు చెన్నపురి యూనివరుసిటీలో నొకఫెల్లో జేయఁబడెను. అది మొదలుకొని యతఁడు చనిపోవువఱకు నేఁటేఁట నీగౌరవము పొందుచునే యుండెను. విద్యావిషయమున రంగనాథము మొదలియారిగారి యభిప్రాయమునకు జూపఁబడు గౌరవము మఱియేహిందువుని యభిప్రాయమునకు జూపఁబడుట లేదు. ఏయభిప్రాయమయిన జెప్పవలసివచ్చినప్పుడు రంగనాథము మొదలియారి యొక మనుష్యునకుగాని యొక తెగకుగాని లాభము కలుగునట్టి పక్షపాతపు బలుకుల బలుకక సర్వవర్ణములవారి యభివృద్ధికి ననుకూలములగు వచనములఁ జెప్పుచువచ్చెను. విద్యాశాఖలో నేసభగూడినను నేచిన్నకమిటీ యేర్పడినను రంగనాథము

మొదలియారి యందుండవలసినదే. ఏ చిన్నతీరుమానమైనను వాని చేతి దిద్దుబాటు బడయని పక్షమున నవి వ్యాసప్రోక్తము కానట్లె, కమిటీలలోని మెంబర్లు తలచుచువచ్చిరి. 1890 వ సంవత్సరమందు దొరతనమువారు ద్రవిడభాషాంతరీకరణముఁ జేయుటకు వాని నేర్పఱచుకొనిరి. 1829 వ సంవత్సరమున చెన్నపట్టణమున కతఁడు పరీక్షగా నియమింప బడెను.

ఒక్క విద్యావిషయమందె గాక ప్రజాక్షేమకరములయిన సమస్త వ్యవహారములందు దొరతనమువారు ప్రజలు రంగనాథుని యాలోచనము గైకొనుచు వచ్చిరి. చెన్నపురి మునిసిపాలిటీయం దతఁడొక సభికుఁడై యనేకోపన్యాసములనిచ్చెను. అవి యెంతో మనోహరములుగ నుండెను. చెన్నపురమందు స్వదేశీయులచేత స్థాపింపబడిన కాస్మాపాలిటన్ క్లబ్బునకు రంగనాథముమొదలియారి ప్రాణమని చెప్పవచ్చును. అతని మృదుమధుర సంభాషణముచేత ప్రతి సాయంకాలము సభయంతయు గలకల లాడుచుండెనని వాని నెఱిఁగినవా రిప్పటికిఁ జెప్పుదురు. 1890 వ సంవత్సరమందు బట్టపరీక్ష మొదలగు శాస్త్రపరిక్షలయందుఁ గృతార్థులైన విద్యార్థులకు శిష్టాచారముగ జరుగుచున్న హితోపదేశమును జేయునట్లు గవర్నరు గారు రంగనాథము నేర్పఱచిరి. అప్పుడతని నోటనుండి వచ్చిన యింగ్లీషుభాష మార్దవ మేమని చెప్పను. అప్పు డొక వార్తాపత్రికలో వానియుపన్యాసమునుగూర్చి నీక్రిందివిధముగ వ్రాయఁ బడెను. "ఎదుటనుండి రంగనాథము మొదలియారిచేయు నుపన్యాసము వినిన వారు తప్పక యాతఁడు స్వదేశస్థు డనుకొందురు. కాని చాటుననుండి వినినపక్షమున శైలింబట్టి పదప్రయోగమును బట్టి యుచ్చారణముం బట్టి మాటలాడుచుండిన వాఁ డాంగ్లేయుఁ డనుకొనవలసినదే కాని నల్లవాఁడనుటకుఁ వీలులేదు." ఆయుపన్యాసమును మనవారు తెల్ల వారుగూడ బహువిధముల శ్లాఘించిరి.

రంగనాథము నిజముగా హిందూసంఘమున కొకయలంకార మని చెప్పవచ్చును. ఈయలంకారము 1893 వ సం॥ డిశంబరు నెల 10 వ తేదీని దేశము శోకమగ్నమగునట్లు నేలపాలయ్యెను. ఆయన కొద్దిదిన ములుజ్వరముచేత బాధపడిలోకాంతరగతుఁడయ్యెను. ఆజ్వరమువానిం దుదముట్టించునని యెవ్వరు దలంపలేదు. మరణమునకుముందునాలుగు దినముల క్రిందటివఱకు నతడు పాఠశాలకు బోవుచునే యుండెను. అతఁ డతిపరిశ్రమవలన నకాలమృత్యువు వాతబడెనని లోకులు తలంచిరి. వాని మరణమునకు వగవని హిందువులు కాని మహమ్మదీయులు కాని యూరోపియనులు కాని లేరు. ప్రసిడెన్సీకాలేజీ కౌన్సిలువారు కాలేజీకి రంగనాథము మొదలియారు చేసిన మహోపకారము నుగ్గడించి గణితశాస్త్రమునం దెగాక తత్వశాస్త్రమందు జరిత్రాశాస్త్రమందు వాని కసమాన ప్రజ్ఞగలదని, వానిమరణమువలన దమకాలేజీకి గలి గిన నష్టమునకు మిక్కిలి విచారించిరి. అప్పుడు డైరక్టరుగానుండిన డాక్టరు డంకనుదొరగారు రంగనాథముతోగలిసి చిరకాలము పనిచే సిన సహకారియగుటచే వాని మరణమునకు మిక్కిలి వగచి వానిపెద్ద కుమారునిపేర నొక జాబు వ్రాసెను. అందులో నీక్రింది సంగతు లున్నవి. "కొట్టకొనవఱకు నీతండ్రి నాయభిప్రాయమున మిక్కిలి యున్నతపదము నాక్రమించెను. చెన్నపట్టణములోనుండిన యేయూర పియనుఁడు నీతండ్రికి నావంటి చిరమిత్రుడు కాడు. నావలె నతని హృదయ మనోగతములైన గుణములను ప్రజ్ఞలను నెఱింగినవారు లేరు. అతఁడు మహాపండితుఁడు రాజభక్తుడు. ఆలోచన చెప్పునప్పుడు దూరదర్శిజ్ఞాని. మరియాదలకు నిధి ఇట్లుండుటచేత నతఁడు సర్వసమ్మ తుఁడై యుండెను. ఆయనపేరు శాశ్వతముగా జ్ఞాపకముండునటుల జేయుటకు బ్రయత్నములు జరుగుచున్నవని వినుచున్నాము. అతఁడు మనకు జూపిన మార్గము ననుసరించుటయే నతనికి గౌరవముచేయుట జ్ఞాపకార్థమేదేని నిర్మించుటయని నాయభిప్రాయము."

1894 వ సం॥ రం ఫిబ్రేవరు నెలలో రంగనాథము మొదలి యారిపేరు శాశ్వతముగానుండుటకు చెన్నపురమందొక్క మహాసభ జరిగెను. ఆసభకు గవర్నరుగా రగ్రాసనాధిపతులైరి. ఆసమయమున చెన్నపురము హైకోర్టులో చిరకాలము జడ్జీపనిజేసిన సర్. టి. ముత్తుస్వామియయ్యరుగారు క్రిష్టియన్ కాలేజీలోఁ బ్రధానోపాధ్యాయులుగానుండిన డాక్టరు మిల్లరుదొరగారు మొదలగు ననేకులు రంగనాథమునుగూర్చి ప్రసంగించిరి. అప్పుడు ముత్తుస్వామియయ్యగారు చేసిన యుపన్యాసములోని కొన్నివాక్యములిం దుదాహరింపఁ బడుచున్నవి. వానితో గాఢమైన పరిచయము స్నేహము జేయుటవలన నతని ప్రజ్ఞలు నిరుపమానములని నేను తెలిసికొంటిని. అతఁడుపాధ్యాయుఁడుగా విద్వాంసుడుగా దేశాభివృద్ధికారకుఁడుగ నుండి చేసిన యుపకారము విలువలేనిది. అతని పరిశ్రమము పూనిక మిక్కిలి యద్భుతములైనవి. తన య ప్త్రాక్కృత్యము నెరవేర్చుచు నిరంతరము గ్రంథపఠనమందె యతఁడు కాలము పుచ్చుచుండును. ఒకసారి నేను చాలసేపు షికారు దిరుగగా నన్నతఁడు చీవాట్లుపెట్టెను. అది నాకిప్పటికి జ్ఞాపకమున్నది. ఈకాలము మీారు పాడుచేయక మంచిపనిక్రింద నుపయోగించుచున్న బాగుండునని నాకాయన యుపదేశముచేసెను. రంగనాధునకు గలిగిన మహాఖ్యాతి వాని బుద్ధివిశేషముచేతనేగాని నిరంతరము పాటుబడుటవలనగాదు. దీనిబట్టి యాతఁడు పాటుపడువాడు గాడని మాయభిప్రాయముగాదు. కొందఱు మేధావంతులు కాకపోయినను విశేష పరిశ్రమముజేసి గొప్పవారగుదురు. రంగనాధము మొదలియారి నిరుపమానమైన బుద్ధిసూక్ష్మత గలిగి దానికిం దోడుగ బరిశ్రమజేసి ఖ్యాతిగాంచినవాడు. రంగనాథము మొదలియారి సంభాషించుచుండగా విన్నవారు మహానందభరితు లగుచుందురు. అతని భాషాశైలి మనోహరమై చాకచక్యము గలిగి మనస్సునానందవా[ర్ధి]నోలలాడించుచుండును. ప్రసంగములో నడుమనడుమ

నతఁడు మహాకవుల యుద్గ్రంథములలోనుండి సంతోషజనకములైన పద్యములను వాక్యములను దీసి కంఠపాఠముగ జదివి వినువారి వీనులకెంతయు విందు చేయుచుండును. ఆంగ్లేయభాషలో నతనికి షేక్స్పియరు మహాకవియొక్క కవిత్వము మిక్కిలి ప్రియమైనది.

సాధారణముగ నింగ్లీషుభాషలో బ్రవీణతగల విద్వాంసులకుస్వ భాషాపరిచయముండుటయరిది. రంగనాథము మొదలియారి విషయమ ట్లుగాదు ద్రావిడభాషయందుమహాపండితులతోసమానమైనపాండిత్య ము వానికిగలదు. ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు సందర్భశుద్ధిమెఱిఁగి యతఁ డు ద్రవిడ భాషలోనున్న కంబరామాయణమునుండి కొన్నిపద్యముల నుదీసి చదివి దానిలోనుండు భావాదులను మిత్రులకు బోధించుచుం డును. ఈకాలమున నింగ్లీషుభాషలోఁ గృషిచేయు విద్యార్థులు స్వభా షను బొత్తుగ నెఱుగక చెడిపోవుచున్నారని యాయన పలుమారు మిత్రులతోజెప్పి విచారించుచుండును. ఆయన సర్వవిధములచేత మిక్కిలి పెద్దమనుష్యుఁడు. తరుచుగా గొప్పవారితో సహవాసము చేయుటచేత నాతనిపద్ధతులు మిక్కిలి మంచివై యుండెను. ఆతని హృదయము మిక్కిలి మెత్తనిది. ఆయనజీవితములోఁ జాలభాగము పేదలగు విద్యార్థుల విద్యనిమిత్తము ప్రతిమాసము వ్యయము చేయు చుండెను. అట్టిదానములు గుప్తములై యుండును. ఇతరులయందున్న బుద్ధిసూక్ష్మతల నతఁడు మెచ్చి సంతసించు చుండెను. ఆయనకు ముత్తుస్వామి యయ్యరును గూర్చి యీక్రింద యభిప్రాయము గలదు. "బుద్ధిసంపదను బట్టిచూడగా నీకాలమున హిందూదేశమునఁ బుట్టిన వారిలో ముత్తుస్వామియయ్యరే శ్రేష్ఠుఁడు." రంగనాథము మొదలి యారు చేసిన గ్రంథమొకటి కలదు. అది కంచికాలందకమను ద్రవిడ భాషా పద్యకావ్యము.

సెట్టిపాణియం వీరవల్లి రంగాచార్యులు

ఈరంగాచార్యులు 1831 వ సంవత్సరమున చెంగల్పట్టుజిల్లాలో నొకగ్రామమున జన్మించెను. ఈయనతండ్రి రాఘవాచార్యులు చెంగల్పట్టు కలెక్టరు కచ్చేరిలో నొకగుమస్తాగా నుండెను. రంగాచార్యులు పసిబిడ్డయైనపుడు గొప్పగండ మొకటి తప్పెను. తల్లితోఁగలసి పయనము చేయుచుండ దారిలో బండి బోల్తపడెను. బండి పడిపోవుటకు సిద్ధముగా నున్నపుడు రంగాచార్యునియన్న వేగముతోఁ దల్లియొడి నున్న తమ్ముని నీవలకులాగి యాతని ప్రాణములు కాఁపాడెను. కానిచో రంగాచార్య లేమయియుండునో! ఆతని తండ్రికి సర్కారు జీతముతప్ప మఱియేయాస్తియు లేదు. కుమారున కింగ్లీషువిద్య చెప్పింపవలయునని రాఘవాచార్యులు తలంచెనుగాని సంసారస్థితి చక్కఁగా నుండకపోవుటచేఁ జదువు మాన్పింపఁ జూచెను. అంతలో రాఘవాచార్యుని సోదరులలో నొకఁడు రమారమి యెనిమిదివందల రూపాయలు బాలుని చదువునిమిత్తమిచ్చి మృతినొందెను. ఏయాధారమునులేని రాఘవాచార్యున కిది కొంతసహకారిగానుండెను. కాని కొమరునిఁ జెన్నపురికిఁ బంపి విద్యాభ్యాసము సంపూర్ణముగఁ జేయించుటకిది చాలదయ్యెను. ఏమిచేయనగునని రాఘవాచార్య లాలోచించుచుండ వానిబంధువుఁడు, చెన్నపట్టణమున మేజస్ట్రేటుగా నియమింపఁబడిన మొదటి హిందువుఁడునగు, వి. రాఘవాచార్యులను నతఁడు బాలుని విద్యాభ్యాసమునఁ గొంతసహాయముఁ జేయునట్లు వాగ్దానము చేసెను. అంతట రంగాచార్యులు చెన్నపట్టణమునఁ జదువ నారంభించెను.

విద్యార్థిగానున్న కాలమున రంగాచార్యులు వయసునకుఁదగని తెలివిగలవాఁడని పేరువడెను. పెద్దవాండ్రు చదరంగ మాడుచుండ

సెట్టిపాణియం వీదవల్లి రంగాచార్యులు

నీబాలుఁడు నిశ్శబ్దముగ వారిసమీపమునఁ గూర్చుండి మెలఁకువతో నయ్యాటలోని చమత్కృతులన్నియు గ్రహించి యల్పకాలములోనే దానియందు మిక్కిలి ప్రౌఢుఁడయ్యెను. అతని ప్రౌఢిమ మెఱిఁగి చదరంగమాడు పెద్దలు మంచియెత్తులు తమకుఁ దోఁచనప్పుడు, తమ యాట చిక్కులలోఁ బడినప్పుడు పలుమాఱు బాలుఁడగు రంగాచార్యుని సాయ మపేక్షించుచు వచ్చిరి. అడుగుటయే తడవుగ నీ కుశాగ్రబుద్ధి యసమానములగు నెత్తులుచెప్పి వారి యాటచిక్కుల విప్పుచువచ్చెను. రంగాచార్యునకు విద్యమీఁదకంటె నాటపాటలయం దెక్కువ తమక ముండెను. అట్లున్నను స్వల్పపరిశ్రమము మాత్రము చేసి చదువులో తోడిబాలుర మించుచువచ్చెను. అతఁడు మొట్ట మొదట పచ్చెయ్యప్పపాఠశాలలోఁ బ్రియజ్ఞాన మొదలియారి యను నాతనివద్ద చదివెను. పెద్దవాఁడైన తరువాత సైత మీయాచార్యులు తన చిన్ననాఁటి యుపాధ్యాయునియెడ గౌరవము, ప్రేమయుఁ గలిగి, చిన్నబిడ్డలకు మొదటి తరగతులలో నుపాధ్యాయులుగా నుండగోరు వారాయనవలె నుండవలెనని చెప్పుచువచ్చెను. ప్రియజ్ఞాన మొదలి యారి వయోవృద్ధుఁడయి యుద్యోగము మానుకొని యింట నిబ్బందులు పడవలసివచ్చినప్పుడు ప్రాఁత శిష్యుఁడైన రంగాచార్యులు గురుభక్తిఁ గలిగి ద్రవ్యసహాయము చేయుచువచ్చెను. పచ్చెయ్యప్ప పాఠశాలలోఁ జదువు ముగిసిన పిదప రంగాచార్యులు చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁ బ్రవేశించెను. దాని ప్రధానోపాధ్యాయుఁ డగు పవెలుదొర బాలుని మేధాశక్తికి సంతసించి నెలకుఁ బదునాలుగు రూపాయలు విద్యార్థివేతనముగ వాని కీయఁదొడఁగెను. పవెలుదొర వద్ద బుద్ధి సంపూర్ణముగ వికసింప నతఁడు ప్రజ్ఞలోఁ దక్కిన విద్యార్థుల నందఱ మించుటఁజేసి వారు వానితో సమానముగ నుండఁగోరక వాని తరువాత వారుగానైన నుండినం జాలునని కోరవలసినవా రయిరి. ఆహైస్కూలులో నతఁడు 1840 వ సంవత్సర ప్రారంభము

వఱకు విద్యాభ్యాసముచేసి యప్పుడు ప్రోఫిషెంజెు పరీక్షలో మొదటి తరగతిలోఁ గృతార్థుఁడయి గౌరవాస్పదుఁ డయ్యెను. తరువాత రంగాచార్యులు దొరతనమువారి కొలువులోఁ బ్రవేశించుటకు మఱి యొక పరీక్షకుఁ జదువుచుండుట విని పవెల్ దొర వానియెడ మంచి యభిప్రాయముఁ గలవాఁడు కావున వాని కీక్రింది విధమున వ్రాసెను. "నీవు పరీక్షారంగమునఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడవనియు మాపాఠశాల పరువు నిలువఁబెట్టఁ బ్రయత్నింతువనియు విని చాల సంతసించితిని. నీయందు సామర్థ్యము, దానికిందోఁడు చాకచక్యము, వివేకముఁ గలవు. కావున నీవు తప్పక జయము నొందెదవు."

విద్యార్థి దశలో నతనికిఁ గలిగిన యద్వితీయ విజయమువలన వానికీర్తి చుట్టుప్రక్కల వ్యాపించుటచే నతఁడు విద్యముగింపఁగానే చెన్నపురమం దప్పుడు కలెక్టరుగానున్న మెల్లిసుదొర వానికిఁ దన కచ్చేరిలోఁ నొకనికి బదులుగా కొన్నాళ్ళు గుమాస్తాపని యిచ్చెను. అనంతర మతఁడు చెంగల్పట్టుజిల్లా కలెక్టరు కచ్చేరిలో ఖాయపు గుమస్తాగా నియమింపఁ బడెను. అక్కడ కొన్నాళ్ళుండిన తరువాత నతఁడు సేలంజిల్లా కలెక్టరుగారి కచ్చేరిలో హెడ్ క్లర్కుగా హెచ్చు జీతముమీఁదఁ బంపఁబడెను. ఈకాలమున నతఁడు రెండు చిన్న పుస్తకములను వ్రాసెను. అందొకటి రివిన్యూ డిపార్టుమెంటులోని యుద్యోగస్థులు లంచములను పుచ్చుకొనుటఁగూర్చి రెండవది యా కాలములో నందఱుఁ దీవ్రముగాఁ జెప్పుకొనుచున్న సేలము తంజా వూరు జిల్లాలలోని మిరాసీహక్కులను గురించి పిమ్మట నతఁడు సైదా పేట తహసీలుదారుగా వెళ్ళి యాపనిలో రెండేండ్లుండెను. అక్కడ నుండి నెల్లూరుజిల్లా సిరస్తదారుగాఁ బోయెను. 1859 వ సంవత్సర మున గవర్నమెంటువారు చెన్నపురిరాజధానిలో నేర్పరచిన యీనాము కమీషనుయొక్క ప్రెసిడెంటగు టెయిలరు దొరవారివద్ద స్పెషల్ అశిష్టాంటుగా నియమింపఁబడెను. రంగాచార్యులు తన వివేక సామ

ర్థ్యములవల్ల మెయిలరు దొరకు విశ్వాసపాత్రుఁడై యేడు సంవత్స రము లా డిపార్టుమెంటులోఁ బనిచేసెను. ఈనాముల పరిష్కారము ముగిసిన పిదప దొరతనమువారు మనదేశములోనున్న యినుప దారుల (Railways) పద్ధతి యెట్లుజరుగుచున్నదో తెలియజేయవల యునని మెయిలరు దొరవారిని నియోగించిరి. ఈపనికి బాగుగ లెక్కలు తెలిసినవారు కావలసివచ్చినందున మెయిలరుదొర రంగా చార్యునిఁ దనకు సహకారిగాఁ దీసికొనెను. రంగాచార్యులు ప్రధాన మంత్రులతోను, ముఖ్యబంధువులతోను గలసి యాలోచింపకుండ నీ యుద్యోగములోఁ బ్రవేశించుట కొడంబడెను. గృహమునకుఁబోయి యీవార్త చుట్టముల కెఱింగింప వారు మెయిలరుదొరతో నతఁడు చేసిన వాగ్దానమునుండి వానిని మరల్పఁ బ్రయత్నించిరి. ఏలయన నతఁడు కలకత్తాకు సముద్రముమీఁద నోడప్రయాణము జేయవలసి వచ్చెను. ఆనాఁటి పూర్వాచార ప్రియులగు బ్రాహ్మణులు రంగా చార్యులవంటి యగ్రకులజుఁడు సముద్రముమీఁద నావికా యాత్ర చేసినపక్షమున బ్రాహ్మణ్యము చెడిపోవుననియు నటుమీఁద నందఱు నదే మొదలుపెట్టి వర్ణాశ్రమధర్మములు పాడుచేయుదురనియు గోల పెట్టిరి. కాని రంగాచార్యులు నాగరికతా విషయమునఁ దనసాఁటి వారి తలఁదాటినవాఁడగుటచే వారుపెట్టినగోలు సరకుసేయక, వెలికి జంకక మెయిలరుదొరతోఁ గలసి యోడమీఁద కలకత్తాకును, బని యున్న యితరస్థలములకునుఁ బోయెను. పోయి చాలయోపికతోఁ నీతితో దనపని నిర్వర్తించుకొని తనపైయధికారి యిమ్మెకకు మును పటికంటెను మిక్కిలిగా పాత్రుడయ్యెను. తనకు నధికారులకు సం తుష్టికలుగునట్లు కార్యనిర్వాహముచేసి రంగాచార్యులు స్వదేశము నకు మరలెను. మెయిలరుదొరకు రంగాచార్యునిమీఁద నెంతగౌరవ మున్నదో వాని స్వహస్తలిఖితమైన యీజాబువలన దెలియును. అతఁడు (రంగాచార్యులు) పాఠశాలను విడిచి, 1849 వ సంవత్సర

ములో దొరతనమువారి కొలువులో బ్రవేశించినది మొదలుకొని మేమిరువుర మెడ తెగని సంబంధము గలిగియుంటిమి. మాకొండొ రుల యెడగల గౌరవము రవ్వంతయు డిందుపడలేదు. ప్రప్రథమమున నేనతనికి బనిసేర్పుటలోను, పిమ్మట గొప్పయుద్యోగము లిప్పించి వృద్ధికి దెచ్చుటలోను కొంతసహాయము చేసినను రంగాచార్యుడు నాయెడల జూపిన భక్తివిశ్వాసములచేత నాఋణమంతయు దీర్చెను. మా యిరువురకు నుద్యోగసంబంధ మున్నకాలమంతయు రంగాచార్యులు స్వదేశస్థుల ప్రవర్తనలగూర్చి యతనికిగల జ్ఞానము. వాని యుత్కృష్టవివేకము, యస్ఖలితమైన యతనికార్య నిర్వాహక సామర్థ్యము విసుగుకొనక యతినిపుణముగా నానిమిత్తమె వినియోగించెను. వేయేల. మాకిరువురికి సంబంధముగల సమస్తవ్యవహారములలోను నేను కృతకృత్యుడ నగుట యెల్ల రంగాచార్యుని సహాయసంపత్తిచేతనే యని దృఢముగా జెప్పగలను'' అనంతరము కొంతకాలమునకు టెయిలరుదొర చెన్నపురిరాజధాని పక్షమున గవర్నరు జెనరలుగారి శాసననిర్మాణ సభలో సభికుడై, చట్టములు నిర్మించినపుడు రంగాచార్యుని యాలోచనమడుగుచు నీతడిచ్చిన సలహాలను విస్పష్టముగ గవర్నరు జెనరలుగారి సభలో జెప్పుచువచ్చెను. కలకత్తానుండి చెన్నపట్టణము తిరిగివచ్చిన తరువాత రంగాచార్యులు మదరాసు రెయిల్వేకంపెనీకి కమీషనరయ్యెను. దొరతనమువారు కాకితపునాణెములు (అనగా కరెన్సీనోట్లు) క్రొత్తగా వ్యవహారములలోనికి దెచ్చి, 1864 వ సంవత్సరమున రంగాచార్యుని పశ్చిమదేశముననున్న కల్లికోటజిల్లాలో ట్రెజరీ డిప్యూటీ కలెక్టరుగా వేసిరి. ఆకాలమున నచ్చటి జిల్లాకలెక్టరగు బాలర్డుదొరకు రంగాచార్యుని యెడ జాల నమ్మిక కలిగెను. ఆదొరయే యవ్వల గొంతకాలము నకు తిరువాన్కూరు, కొచ్చిన్‌సంస్థానములలో దొరతనమువారిపక్షమున రెసిడెంటయ్యెను.

ఈనడుమ మైసూరు సంస్థానస్థితి చాల శోచనీయముగానుండె ను. దొరతనమువారు వెనుకటి మహారాజగు కృష్ణరాజ యుదయను ను గద్దెమీదినుండి దింపి వాని దత్తపుత్రుడు యుక్తవయస్కుం డయిన పిదప రాజ్యము స్వీకరింపవచ్చునని శాసించిరి. స్వదేశ సంస్థానములతో నేకాడికైన సంధి నేజేసికొని, హాటిజోలికిబోక నెమ్మదిగా దేశమును బాలింపవలయునను తలంపుగల లార్డువిలియం బెంటింకువంటి మంచిగవర్నరు జెనరలుకూడ తననియమమునకు విరుద్ధముగాజోక్యము కలిపించుకొనవలసినంత దుర్దశకు మైసూరు సంస్థానముమరల నెన్నడు రాకుండ జేయదలచి యేబదిలక్షల జనులకు రాజుకాదలచియున్న చిన్నమహారాజునకు నిరంతరము ప్రజాను రంజనముగా, ప్రజాక్షేమకరముగ పరిపాలనము జేయించునట్టి విద్యనుం జెప్పింప నింగ్లాండులోని దొరతనమువారు నిశ్చయించుకొనిరి. హిందూదేశ కార్యదర్శిగా రింగ్లాండునుండి పంపిన యీాయుత్తరువు అమలులోనికిం దెచ్చుటకు మైసూరులోం గొన్నిమార్పులు జరుగవలసి వచ్చెను. అపుడు మైసూరులో నింగ్లీషు దొరతనమువారిపక్షమున నధికారము చేయుచున్న బౌరింగుదొర మహారాజుగారి యంతఃపురపు లెక్కలు పరీక్షించుటకు నమ్మికయుంచందగిన చెన్నపట్టణపు మనుష్యునొకని సిఫారసుచేయుమని యెల్లిసుదొరకు వ్రాసెను. ఎల్లిసు, రంగాచార్యుని బంపెను. 1868 వ సంవత్సరమున రంగాచార్యుండు మైసూరు కొలువులోం జేరెను. ఈపనిలోం జేరిన యచిరకాలంబుననే వానికి మఱియొక పనిగూడ యధికారు లప్పగించిరి. ఆరెండవపని యిది. మైసూరు మహారాజుగారి యంతఃపురముననున్న చెరాస్తి కంతకు జాబితా తయారుచేసి, ప్రతివస్తువుయొక్క విలువ దాని కెదురుగావ్రాసి, యట్టిజాబితా సంపూర్ణమైనపిదప మహారాజుగారి రత్న సువర్ణాభరణములు మొదలగు గొప్పసరకులు నిరపాయముగ నుండునట్లేర్పాటు చేయుట. ఈరెండుకార్యము లతండు మెలంకువతో నిర్వహించెను.

అనంతర మాచార్యుఁడు మహారాజుగారి కోటలో జరుగుచున్న దురభ్యాసముల నివారింపఁ దొడఁగెను. కోట నాశ్రయించి పనిపాటలు లేక మహారాజుగారి డబ్బుతిని స్తోత్రపాఠములు చేసి కాలక్షేపముచేయు సోమరిపోతుల ననేకుల రంగాచార్యుఁడు తీసివేసెను. ఆకాలమున జిన్నమహారాజునకు మాలిసన్ దొర చదువు జెప్పుచుండెను. అతఁడు రంగాచార్యుని యార్జవము, మనస్థైర్యముఁ జూచి సంతసించి వానియం దిష్టముకలవాఁ డయ్యెను.

1874 వ సంవత్సరమున రంగాచార్యుఁడు "మైసూరులో నాంగ్లేయ పరిపాలన" మను శీర్షికతో నొక చిన్నపుస్తకమువ్రాసి దానిని లండను పట్టణములో నచ్చువేయించి యచిరకాలములోనే యట్టిగ్రంథము మఱొకటివ్రాసి సంస్థానములో జేయవలసిన మార్పులనం దుదహరించునట్లు వాగ్దానము చేసెను. కాని రెండవగ్రంథ మెన్నఁడు వెలువడలేదు. ఏలయన యాగ్రంథము వ్రాయకమునుపే యాచార్యుఁడు మైసూరు సంస్థానమున గొప్పపదవినొంది యేమార్పులావశ్యకములని తాను రెండవగ్రంథమునందు వ్రాయఁదలఁచెనో స్వయముగాఁ జేయుటకు నితరులచేతఁ జేయించుటకుఁ దగిన యధికారమును వహించెను. మొదటి గ్రంథము వెలువడిన తోడనే రంగాచార్యుఁ డసాధారణ బుద్ధిశాలి, శక్తిమంతుడు నని యెల్లవారలకుఁ దెల్లమయ్యెను. అందుచేత నప్పుడు మైసూరులో మొదటికమీషనరుగా నుండిన గార్డనుదొర రంగాచార్యునిఁ దనకు రివిన్యూ సెక్రటరీగాఁ దీసికొనెను. అదిమొదలు వారిరువురు గలసి సంస్థానమునందు జాల మార్పులం జేసి యనేక నూతనపద్ధతులం జొనిపి సంస్థాన వ్యయములు తగ్గించిరి. అదివఱకు కమీషనర్లగానున్న ముగ్గురు తెల్లవారినిఁ దొలఁగించి వారిబదు లిద్దఱు స్వదేశస్థుల నియమించిరి. అంతకు మున్ను వేయిరూపాయలు మొదలు పదునాలుగువందలవఱకుఁ గల డిప్యూటీకమీషనరు పదవి నిప్పు డేడువందలు మొదలు వేయి

రూపాయల వఱకుఁగల యుద్యోగముగఁ జేసిరి. ఇరువదియే డసిస్టాంటుకమీషనరు పనులలో నెనిమి దనావశ్యకమని తగ్గించి యామిగిలిన పందొమ్మిదిపదవులనైన మునుపటివలెఁ దెల్లవారికీయక సమర్థులయిన స్వదేశస్థులకుఁ దక్కువ జీతములమీఁదఁ నిచ్చిరి. ప్రాఁతజీతములమీఁద నలుగురు డిప్యూటీకమీషనరుల మాత్రము నిలిపి తక్కిన యందఱిని దక్కువ జీతములమీఁద నల్లవారినే వేసిరి. అడవి, చదువులు, రివిన్యూమొదలగు నెల్ల డిపార్టుమెంటులలోనుఁ దెలివితేటలలోఁ సామర్థ్యములోఁ దెల్లవారికి నవ్వంతయుఁ దీసిపోని స్వదేశస్థులు తక్కువ జీతములమీఁద దొరకుచుండగా నెక్కువజీతముల మీఁద దెల్లవారి నేల నియోగింపవలయునను నియమముమీఁద దక్కువజీతముల మీఁద నెక్కువ సామర్థ్యముగల దేశస్థులనె నియోగించుచువచ్చెను ఈ మార్పులచేత నీ మితవ్యయముచేత నా సంవత్సరము రెండులక్షల యేఁబదివేల రూపాయలు మొత్తము ఖర్చులో తగ్గెను.

ఈమహాకార్యములకు వానిని మెచ్చి 1880 వ సం॥న దొరతనమువారు వానికి సి. ఐ. ఇ. బిరుదము నొసంగిరి. మైసూరునకు విదేశీయుఁడయి యుండియు నాసంస్థానమున మహోన్నత పదవుల నందుటచే నాదేశస్థులకు రంగాచార్యునిమీఁద నసూయ పొడమెను. అందుచేత వారు వానిమీఁద గొన్ని చెడువాడుకలం బుట్టించిరి. అందు ప్రధానమైన దిచ్చట నుదహరించుచున్నాను. వెనుక రంగాచార్యుఁడు రాచనగరు నందలి యాభరణముల లెక్క వ్రాయ నియమింపఁ బడెను గదా! ఆపని ముగిసిన యెనిమిదేండ్ల తరువాత నమూల్యాభరణములు కొన్ని రాచనగరులోఁ గానఁబడుట లేదనియు, నందుకు వెనుక పనిజేసిన రంగాచార్యుఁడే జవాబు చెప్పవలయు ననియు వార్తాపత్రిక లాక్రోశింపఁజొచ్చెను. వాని విరోధు లావ్రాత లాధారము చేసికొని వానిని నిందింప సాగిరి. ఈవిషయమున మైసూరు దేశమంతయు నట్టుడికి నట్లుడికెను. ఇది వాని విరోధులు చేసిన కల్పన

మేకాని సత్యము కాదు. అతఁడపుడు మేజరు యిలియట్ అను దొరచేతిక్రిందఁ బనిచేసెనేకాని స్వతంత్రముగా బనిచేయఁలేదు. ఆ దొరయు, గార్డను మొదలగు తక్కినదొరలు వాని యౌదార్యమును వేనోళ్ళ గొనియాడిరి. ఈనగలు కానఁబడక పోవుట యబద్ధమనియు, గుమాస్తాల వ్రాత పొరపాటువలన జాబితాలోఁ గనబడలేదు. గాని నిజముగా నగలుండెననియు, నట్టిపొరపాటున కా గుమాస్తాలేకాని రంగాచార్యుఁ డుత్తరవాది కాఁడనియు, నతని ప్రవర్తనము నిర్దుష్ట మనియు మైసూరు సంస్థానములో నప్పుడుండిన విల్సన్ మొదలగు గొప్పదొరలు సాక్ష్యముగ వ్రాసిరి.

1881 వ సంవత్సరం మార్చి 25 వ తేదీని రంగాచార్యులుడు మైసూరునకు మంత్రి యయ్యెను. అమాత్యుఁడై రంగాచార్యుఁడు చేసిన కార్యముల గొప్పతనమును మనము తెలిసికొన వలయునన్న నతఁడాయుద్యోగమునం బ్రవేశించు నప్పటికి సంస్థానస్థితి యెట్లుండెనో యించుక తెలియవలయు. సరిహద్దులనున్న యింగ్లీషురాజ్య మునను న్నట్లె యన్ని డిపార్టుమెంటులలోని యుద్యోగస్థుల జీతములు మితిమీఱి యుండుట చేతను, 1877 వ సంవత్సరమందు (అనగా ధాతసంవత్సరమందు) గొప్పకాటకము చేతను దేశము, సంస్థాన మందలి ధనాగారము గూడ వట్టిపోయెను. ఆదేశమునందున్న యేఁబదిలక్షల జనములోఁ బదిలక్షలను క్షామదేవత తనపొట్టఁ బెట్టు కొనియె. ఆచచ్చిన వాండ్రందఱు చేతిపనులు మొదలగు కాయకష్ట ముల వలన జీవించువారగుటచే నట్టిపనులుఁ గూడ నశింప దేశము మఱింత పేదయయ్యెను. అతి భయంకరమైన యాక్షామమునఁ బను లకుఁ బంటలకు గలిగిన నష్టము రమారమి పదునైదుకోట్ల రూపాయ లని యంచనా వెయ్యఁబడెను. అంతకుమున్ను చేసిన మార్పులవలన మిగిలిన స్వల్పధనము కుమార మహారాజుగారి పట్టాభిషేక మహో త్సవమునకు, నంతఃపుర వ్యయములకు విధిగాఁ జేసికొన వలసి వచ్చిన

కొన్నిమార్పులకు వెచ్చింపఁబడెను. కాటకమునకు ముందు మైసూరు గవర్నమెంటున కేఁటేఁటవచ్చు శిస్తుకకోటిపదిలక్షలరూపాయలు. అది వృద్ధిచేయుటకుఁ గాలస్థితి యనుకూలముగ లేకపోయెను. క్షామము వలన వర్తకము, చేతిపనులు మొదలగునవి క్షీణించెను. ఆంగ్లేయ గవర్నమెంటువారికి మైసూరు దొరతనమువా రివ్వవలసిన యెనుబదిలక్షల రూపాయలకు నేఁటేఁట నాలుగు లక్షలరూపాయలు వడ్డి రూపకముగాఁ బోవుచుండెను. సంస్థాన మివ్విధమున దుస్థితిలో నున్నపుడు రంగాచార్యుఁడు మంత్రిగావలసి వచ్చెను. ఆస్థితిపాటుఁ జూచి నెంతధైర్యవంతుని మనస్సైన చెదిరిపోవునుగదా! కీడులో మేలగునట్లు రంగాచార్యుని కీయవస్థలో నొక్క సంతోషము మాత్రము గలుగుచు వచ్చెను. క్రొత్తగా గద్దెయెక్కిన కుమార మహారాజునకు స్వయముగా నాలోచనముఁ జెప్పి రాజ్యతంత్రము నడపుటకు శక్తి లేకపోయినను మంత్రిచెప్పిన యాలోచనము గ్రహించి యతఁడు చేసిన మంచిని మెచ్చుటకైన సామర్థ్యముగల వాఁడగుటచే రంగాచార్యుని ప్రయత్నములన్నియు నిర్విఘ్నములుగ నాగెను.

రంగాచార్యుడుమంత్రియైన తోడనే వెనుక గార్డనుదొర మొదలుపెట్టిన మార్పులను గొనసాగింప బూనుకొనెను. హస్సాను, చిత్రదుర్గ మండలములు సివిలుక్రిమినలు వ్యవహారముల నిమిత్తము వేఱువేఱు జిల్లాలుగ బరిగణింపబడెను. 9 తాలూకాలు డిప్టీతహసీలు దారుల యధికారముక్రింద నుంచబడెను. మూడు మునసబుకోర్టులు 4 సబుకోర్టులు తీసివేయఁబడెను. 8 జిల్లాల చెఱసాలలలో నైదు తీసివేయఁబడెను. కాటసారులు బసలుదిగు బంగాళాలమీఁద నదివఱ కేర్పడిన జీతగాండ్రు చాలమంది తగ్గింపఁబడిరి. ఈతగ్గింపుల వలన సంస్థానమునకు సంవత్సరమునకు రమారమి రెండు లక్షల రూపాయలు మిగిలెను. ఆమార్పులు ముగిసిన పిదప రంగాచార్యులు సంస్థా

నములోని యడవి డిపార్టుమెంటువైపు తనదృష్టిని మరల్చెను. ఆ సంస్థానములో నడవులు చాలాభూమి నాక్రమించియుండెను. కలప విశేషముగ జనులకుఁ గావలసియుండెను. అందునియోగింపబడిన యుద్యోగస్థులదుర్నీతివలన, సరకువచ్చుటకు సులభమైన మార్గములు దేశమున లేకపోవుటవల్ల, మహారాజున కాడిపార్టుమెంటులో రావలసినంత సుంకమువచ్చుటలేదు. ఆరాజ్యములో దొరకెడు మంచిగంధపుఁ గట్టెల జనులెవ్వరమ్మఁగూడదు. కొనఁగూడదు. దొరకిన మంచిగంధపు దారువులన్నియు రాచనగరులలోనే యేదోవిధముగ నుపయోగింపఁబడుచువచ్చెను. రంగాచార్యుఁ డాపద్ధతిమాన్పి చందనమందఱకు సులభసాధ్యము చేసెను. ఈపనులవలన నడవులనుండి సంస్థానమునకు హెచ్చుసుంకమురాజొచ్చెను. ఈవిధమునఁ గొంతద్రవ్యముమిగిల్చి యామంత్రిపదునొకండు లక్షల రూపాయలు పెట్టుబడిపెట్టి మైసూరు ప్రభుత్వమువారు చిరకాలము క్రిందట తలపెట్టి నెఱవేర్పలేకపోయిన యినుపదారిని కొనసాగించెను. పొగబండ్లు నడచు నినుపదారి వలవలె దేశమంతటనలముకొనునట్లు వేయించవలయునని యతని సంకల్పము ఏలయన నవిజనులకుఁ బ్రయాణసౌకర్యము గలిగించుననియు వాణిజ్యమునభివృద్ధి జేయుననియునింగ్లీషువారి రాజ్యముతో మైసూరురాజ్యము కలసి విశేషలాభప్రదమగుననియు నాతఁడునమ్మెను. మైసూరురాజ్యమునందు నీటిసాగుబడికిఁ జాలవీలున్నను భూమివిశేషభాగము సాగుబడికి రాక. వచ్చిన జక్కగాసాగుబడి చేయఁబడకయుండెను. దానికిఁ గారణము వ్యవసాయము చేయువారికిఁ దగిన సహాయము లేకపోవుటయేయని రంగాచార్యులు నిశ్చయించి యినుపదారులుదేశమునబ్రబలిన నీలోపము నివారింపఁ బడునని తలచి తత్ప్రయత్నముల జేసెను. సంస్థానము లేమిలోనున్నను రంగాచార్యులు దానికి భారములేకుండ నినుపదారి విశేషముగ దేశమునవేయించెను.

మైసూరు ప్రభువు లింగ్లీషుకొరతనమువారి కీయవసిన మెను బదిలక్షల రూపాయల ఋణమును దీర్చుటనుగూర్చి యతఁడు పిమ్మట ప్రయత్నించెను. సంస్థానముయొక్క ధనస్థితినిఁబట్టి చూడగా నీయప్పు తరతరములవఱకు దీఱునట్లు కనఁబడలేదు. ఆఋణము మీఁద నేఁటేఁటఁ బెరుఁగువడ్డియే పెద్దమొత్తమై యసలుమాట యటుండగా నీవడ్డియైన దీఱినంజాలుననిపించుచున్నట్లుండెను. అప్పటి స్థితులంబట్టి చూడగా నిండియా గవర్నమెంటువారు వారికిదోఁచి నప్పుడుఋణము దెమ్మని మహారాజును నిలువదీసి యడుగవచ్చును. అట్టి చిక్కు సంభవించెనా, ఋణవిమోచనమునకై సంస్థానమునకు భంగకరములైన పనుల జేయవలసివచ్చునని దూరదృష్టిగల రంగాచార్యుడు గ్రహించి, యాయప్పును గురించి యేదో స్థిరమైన యేర్పాటులు చేయఁదలచి.స యిండియా గవర్నమెంటుతో లేఖాప్రసంగ మారంభించెను. ఈజాబులలో నతఁడు మైసూరు దరిద్రదశలో నున్నదని వ్రాయుటయేగాక వెనుకటి మహారాజుల దౌర్బల్యము కతమున సంస్థాన మాంగ్లేయుల యేలుబడిలో నున్నపుడు జరిగిన దుష్పరిపాలనమువలన జెడిపోయి యాదశకువచ్చెనని నిర్భయముగా వ్రాసెను. అందలి విషయము లప్పటి గవర్నరుజనరలగు లిట్టను ప్రభువుకూడ నొప్పుకొనియె. ఈయుత్తర ప్రత్యుత్తరముల వలన నింగ్లీషు గవర్నమెంటువారు మైసూరువారి ఋణముమీద కొంత వడ్డీ తగ్గించిరి. అనగా మునుపు సంవత్సరమునకు నూటికి ైదు రూపాయలు న్నవడ్డీ నాలుగురూపాయలజేసి ఋణము నలువదియొక్క సంవత్సరము లలో దీర్చుకొనుట కంగీకరించిరి. రంగాచార్యుఁడు తెచ్చిన కొత్త పద్ధతు లన్నిఁటిలో నుత్కృష్టమైనది జనప్రతినిధిసభ. స్వదేశ సంస్థానములలో నిట్టిసభ యపూర్వము. ఈసభాస్థాపనకీర్తి మనదేశమున రంగాచార్యునకే దక్కెను. అతఁడీ సభకు రాజ్యపరిపాలనాధికార మిచ్చుటకుఁ గాక సర్కారువారి యుద్దేశములఁ బ్రజల కెఱిఁగించుట

కున్న సర్కారుచేయఁబోవు చట్టముల వారికి ముందుగాఁ దెలుపుటకు రాజునకుఁ బ్రజకు నెడ తెగని సంబంధము గలిగించుటకు రాజుక్షేమమే ప్రజాక్షేమము। ప్రజాక్షేమమే రాజుక్షేమము నను మాటలు వారి మనంబున నాటించుటకు నీసభ సృష్టించెను. ఈ సభ క్రొత్తగా బెట్టినప్పుడు దాని ననేకులు గ్రహించి రంగాచార్యులదివఱకు దేశస్థులనేకులకు విరోధియైనందున నెట్టిన వారి యనురాగము బడయుట కీపనిజేసెనేకాని యది నిలుచునది కాదని జనులు నోలుపెట్టిరి. కాని యిప్పటికి నీసభ సాగుచునేయున్నది. అతఁ డింకను చాల మార్పులు దెచ్చి దేశమునకు మేలు చేయదలఁచెను. కాని 1882 వ సంవత్సరాంతమున జబ్బుపడి చెన్నపురికిఁబోయి యచ్చట మృతినొందెను. అతని నెఱిఁగిన తెల్లవారు నల్లవారు వాని మరణము మైసూరునకే గాక దేశమున కంతకు నష్టకారియని వగచిరి. బ్రతికియుండగా నతని మీఁద నెన్నో యపనిందలుమోపి వేధించిన మైసూరుజనులు తరువాత వాని సుగుణసంపద తెలిసినవారై బిట్టు వగచిరి.

సేలము రామస్వామి మొదలియారి

రామస్వామి మొదలియారి 1852 వ సం॥రము 6 వ శెప్టెంబరు తారీఖున సేలములో జన్మించెను. అతఁడు సేలములో మిక్కిలి గౌరవముగల కుటుంబములోఁ జేరినవాఁడు. ఈతని ముత్తాతయగు వెంకటాచలము మొదలియారి మన దేశమును పూర్వము పాలించిన యీస్టిండియా కంపెనీవద్ద దుబాసిగా నుండెను. ఈయన తండ్రి గోపాలస్వామి మొదలియారి. గొప్ప యీనాందారై యుండుటయేగాక చాలకాలము తహసిలుదారుగ నుండి 1867 వ సంవత్సరమందు పించను పుచ్చుకొనెను.

సేలము రామస్వామి మొదలియారి

రామస్వామి మొదలియారి యారవ యేఁటనే విద్యాభ్యాసము నిమిత్తము చెన్నపట్టణమున కంపబడెను. ఈతఁడు మొట్టమొదట చెన్నపట్టణపు హైస్కూలులోఁ జేరి చదువ నారంభించి యా పాఠశాలలోఁ గ్రిందితరగతులు తీసివేసినందున పచ్చయ్యప్ప పాఠశాలలోఁ జేరి చదివెను. అక్కడ కొంతకాలము చదివి రామస్వామి ప్రసిడెన్సీ కాలేజీలోఁ జేరి విద్య ముగియువఱకు నక్కడనే చదివెను. ఆకాలమున నతఁడు మిక్కిలి చుఱుకుతనముఁ గలవాఁడై యుపాధ్యాయుల దయకుం బాత్రుఁడై బుద్ధికుశలతవల్ల ననేక బహుమానముల నందెను. ప్రవేశపరీక్షలోఁ గృతార్థులైన మొదటి పదునైదుగురిలో నొకఁడై యుండుటంజేసి యతనికి దొరతనమువారు విద్యార్థివేతనము నిచ్చిరి. ప్రథమశాస్త్రపరీక్షయం దతఁడా సంవత్సరము మొదటివాఁడుగఁ గృతార్థుఁడయ్యెను. అనంతరము పట్టపరీక్షయందుఁ గూడ నతఁడు మొదటితరగతిలో మొదటివాఁడుగఁ దేఱెను. రామస్వామి యొక్క పూనికకు బుద్ధికుశలతకు సత్ప్రవర్తనమునకుఁ బ్రధానోపాధ్యాయుఁ డగు థామ్సనుదొర మిక్కిలి సంతసించి పట్టపరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడైన వెంటనే యాతనికిఁ దన కళాశాలలో నింగ్లీషు పండితోద్యోగ మిచ్చెను. కాని తనకంటె తక్కువగా (అనగా రెండవవాడుగ బట్టపరీక్షయందు గృతార్థుడైన యొక మిత్రుడు చాలపేదతన మనుభవించుచు నుద్యోగమునకు బ్రయత్నించుట యెఱింగి రామస్వామి దయాళువగుటచే దన కాయుద్యోగ మక్కఱ లేదని చెప్పి యామిత్రునకిప్పించెను.

ఇట్లు 1871 వ సం॥న నతడు పట్టపరీక్షయందు గృతార్థుడై విద్యాసక్తి యప్పటికిని బోనందున నాకళాశాలలోనేయుండి, యం. యె. (అనగా సర్వకళాధికారి) పరీక్షకు జదివి యందు 1873 వ సంవత్సరమున గృతార్థుడయ్యెను. అనంతరము బి. యల్. పరీక్షకుం జదివి 1875 వ సంవత్సరమున దానియందును మొదటివాడుగ దేఱె

ను. 1876 వ సం॥ ము హైకోర్టు వకీలుగా జేయబడి రామస్వామి మొదలియారి స్వగ్రామమగు సేలములోనే న్యాయవాదిగ నుండ దలిచి యక్కడ పనిచేయ నారంభించెను. నిగర్వియై పనిజేయుటలో మిక్కిలి పూనిక గలిగియుండినందున రామస్వామి జిల్లాజడ్జి కిష్టుడగు టయేగాక సేలములోనున్న స్వదేశస్థుల కందఱకు మిక్కిలి యిష్టు డయ్యెను. అత డక్కడ కొన్నిమాసములు మాత్రమే పనిజేసి దొరతనమువారి కొలువులో జేర నిచ్ఛగలవాడై డిస్ట్రిక్టు మునసబు పనికి బ్రయత్నము జేయ నిశ్చయించుకొని జిల్లాజడ్జిద్వారా దరఖాస్తు పంపగా నా దరఖాస్తుమీద జడ్జి యాతని నిరుపమాన బుద్ధికుశలతనే గాక సత్ప్రవర్తనముంగూడ శ్లాఘించి యన్నివిధములచేత నతడా యుద్యోగమునకు దగినవాడని వ్రాసెను. అనంతర మాతడు 1876 వ సం॥నే తిరుచునాపల్లిలో డిస్ట్రిక్టు మునసబుగా జేయబడెను. ఈ యన నిష్పక్షపాత బుద్ధికి సత్య సంధతకు బేరుపడెను. వ్యవహారము లలో స్వతంత్రముగాను మనసునకు దోచిన విధముగాను పక్షపాత రహితముగాను వర్తింపవలయుననియే యాతని సంకల్పము కాని యితరులు సిఫారసులుచేసి తనవ్యవహారములలోను జోక్యము గలుగ జేసికొనుట యాతని కెంతమాత్రము నిష్టము లేదు. ఈయన నిష్పక్ష పాతబుద్ధిం దెలుపుట కొకచిన్న కథగలదు. ఒకనాడీయన కోర్టులో నొక వ్యవహారమునం దగులుకొనియున్న యొక మనుష్యుడు రామ స్వామి మొదలారి కెవనియెడ మిక్కిలి గౌరవముగలదో యట్టిగొప్ప గృహస్థునివద్దనుండి యొక సిఫారసు జాబుదెచ్చి వ్యాజ్యము తన పక్షము జేయుమనికోరెను. మొదలియారి యామనుష్యుని సగౌరవ ముగ నాదరించి తనయింటనే బసయిచ్చి తన బండిమీదనే కూర్చుం డబెట్టుకొని కోర్టునకు దీసికొని పోయెను. ఆగౌరవము నా యాదరణ ముంజూచి జాబుదెచ్చిన మనుష్యుడు వ్యవహారము తనపక్షముగానే తీర్పు చేయబడునని యది చెప్పను వేందునాయని యాటలూరు

చుండెను. అంతలో మునసబు బెంచియెక్కి యామనుష్యున కాశా భంగము గలుగునట్లు వ్యతిరేకముగా దీర్పుజెప్పెను. అదివిని యా మనుష్యుడు సిగ్గుపడి రామస్వామి మొదలియారి మొగమైనంజూడక పారిపోయెను. ఇట్లుచేయుటయేగాక మొదలియారి యొకటి రెండు సారులు బెంచి మీాదనుండి వ్యవహారములం జిక్కువడినవారు పెద్ద మనుష్యులవద్దనుండి సిఫారసులందెచ్చి న్యాయాధిపతుల మనస్సుల ధర్మమార్గములనుండి త్రిప్ప ప్రయత్నించుట ఘోరమనియు దూష్య మనియు నొక్కి పలికెను. ఈవిధముగా నతడు మంచిగంధములో నొకయడుగు, నగ్నిహోత్రములో నొకయడుగు బెట్టునను సామెత నిజముగా నెడమప్రక్క కొరుగక కుడిప్రక్క కొరుగక న్యాయమార్గ మున ముక్కుకు సూటిగ బోయెను.

ఒకసారి తనకచ్చేరిలో సర్కారుసొమ్ముకొంతపోగా గుమాస్తా లలో నెవరికే యిబ్బందిరాకుండ దనచేతి సొమ్మిచ్చి యాసొమ్ముభూ ర్తిచేసెను. అటులాఱుసంవత్సరములు మునసబుగానుండి దొరతనము వారి కొలువులో దన తెలివితేటలు విశేషముగా బ్రకాశించుట కవ కాశము లేదని గ్రహించి యాకొలువు మానుకొనెను. అతని కాశా భంగము కలిగినను దొరతనమువారి కొలువుసేయుటవలననతని సామ ర్థ్యము న్యాయదృష్టి మొదలగునవి పైయధికారులకు లోకులకు తెలియుటవలన కీర్తిలాభము కలిగెను. ఆతడుద్యోగము రెండుసారులు మానుకొనదలచినను దమకట్టి యుద్యోగస్థుడు దొరకడని పైయధి కారు లాతని విడువరైరి. ఎట్టకేల కతడు దృఢనిశ్చయుడై మూడవ సారి యుద్యోగమును విడిచి 1882 వ సంవత్సరమునం జెన్నపట్టణ మున హైకోర్టులో వకీలుగాం బనిచేయుటకు బోయెను. ఆయన హైకోర్టులో సాధారణముగ నప్పీళ్ళు పుచ్చుకొని వాదము చేయు చుండెను. ఆయనకుం దెలిసినట్లు ధర్మశాస్త్రము (లా) మరియొకరికిం దెలియదని యాకాలమున ననేకు లభిప్రాయ పడిరి. ఆయన తన

పొట్టపోసికొనుటకు మాత్రమే ధర్మశాస్త్రముల నభ్యసింపక యాశాస్త్రమర్మములను సమూలముగాను సమగ్రముగాను దెలిసికొన నభిలాషగలవాఁడై చదివి లాపత్రిక నొకదానిని స్థాపించి దానికితానే ప్రధాన ప్రవర్తకుఁడుగా నుండి 1891 వ సంవత్సరము వఱకు నడపెను. చెన్నపట్టణము యూనివరసిటీవారు రామస్వామి మొదలియారి యొక్క ధర్మశాస్త్ర పాండిత్యమును ద్రవిడభాషా పాండిత్యమును దెలిసికొని యాయనను బి. యల్. పరిక్షకు, యం. యల్. పరిక్షకు ద్రవిడభాషలో బి. యే. పరిక్షకుఁ బరీక్షకుఁడుగా నియమించిరి.

1887 వ సంవత్సరమున యూనివరిసిటీలో నతఁడు ఫెల్లోగా నియమింపఁబడెను. న్యాయవాదిగ నుండి ధనమార్జించుటతోఁ దనివి నొందక మొదలియారి దక్షిణహిందూస్థాన రాజకీయ వ్యవహారముల లో బ్రవేశించి దేశాభివృద్ధికి జాల కృషి జేసెను. ఈవ్యవహారములలోఁ నతఁడెంత ధైర్యశాలియో యీక్రింది పనివల్లఁ దెలిసికొన వచ్చును. 1883 వ సంవత్సరమునఁ జెన్నపురి గవర్నరుగారి యాలోచన సభలోని సభికుఁడొకఁడు పించనుపుచ్చుకొని యింగ్లాండునకుఁ బోవ నుద్యుక్తుఁడై యుండఁ జెన్నపురవాసు లాయనను గౌరవించి యుత్సవములఁ జేయఁ దలంచిరి. అట్టియుత్సవములఁ జేయుట కూడదని రామస్వామి మొదలియారి నిరాఘాటముగాఁ బలికెను.

చెన్నపట్టణములో స్థాపింపఁబడిన మహాజనసభ, తెల్లవారు నల్లవారిని మునుపటియట్లనాదరము సేయక గౌరవముతోఁ జూచునట్లు చేయుటకు దక్షిణ హిందూస్థానమున స్వదేశస్థుల మొఱలు ధైర్యముతో దొరతనమువారికి విన్నవించుటకు ముఖ్యాధారమయ్యెను. ఆమహాజనసభలో రామస్వామి మొదలియారి ప్రధానపురుషుఁ డన్నమాట యెల్లవారికి విదితమే.

హిందూదేశ పరిపాలనమునుగూర్చి నిజమయిన స్థితిగతుల నెఱుఁగక యింగ్లాండులోనుండు నాంగ్లేయులకు, యథార్థస్థితిఁ దెలియ

జేయుటకు మన దేశస్థులలోఁ గొందఱింగ్లాండునకుఁ బోవుట యుచితమని మన దేశాభిమానులనేకులు తలంచి చెన్నపట్టణమునుండి రామస్వామి మొదలియారిగారిని మన రాజధానికిఁ బ్రతినిధిగాఁ బంప నిశ్చయించుకొనిరి. ఈపనినిమిత్తమే బంగాళమునుండి బాబు సురేంద్రనాథ బెనర్జిగారును బొంబాయినుండి మఱియొకరును బంపఁబడిరి. రామస్వామియు సహ ప్రతినిధులుఁ గలసి యింగ్లాండులోఁ జాల సభలుచేసి హిందూదేశ వ్యవహారములను వారికి సుబోధకములుగఁ జెప్పిరి. ఇతఁ డక్కడనున్న దినములలో నా దేశస్థులలోఁ గొందఱితని సహాయమున హిందూదేశ రాజకార్యములను గూర్చి చర్చలు సలుపుట కొకసభ స్థాపించిరి. ఈతఁడును దక్కిన ప్రతినిధులుఁజేసిన యుపన్యాసములనుబట్టి యాకాలమున హిందూదేశ పాలనమును గూర్చి యెక్కువపని జేయవలయునని యాంగ్లేయులకుఁ దోఁచెను. తక్కినవారి యుపన్యాసము లటుండఁగా రామస్వామి మొదలియారి యుపన్యాసములు విశేషప్రీతి నింగ్లాండుజనుల కొసగెను. యేలయన నాయన మొగము కాటుక కన్నులు గలిగి మంచి తేజస్సు గలిగి యెంతో సుదంలరమై చూచినంత మాత్రమున నే యెల్లవారలకు నాతనిమీఁద నాదరము గలుగఁ జేయునట్లుండెను. అతని సంభాషణ మాకారమునకు దగినట్లు గంభీరమై యుండెను. ఇంగ్లాండులోఁ గొంతకాల ముండుటచేత రామస్వామి మొదలియారి యాంగ్లేయ భాషాప్రవీణతయు వాగ్ధోరణియు మిక్కిలి యధికము లయ్యెను. హిందువులయెడల నమ్మికయుంచి యాదరముతో రాజ్యపరిపాలనము జేయుడని యాతఁడు కృపారస ముట్టిపడునట్లు జేసిన యుపన్యాసములు వారి హృదయములమీఁద ముద్రితము లైనట్లుండెను.

రామస్వామి మొదలియారి సముద్రయానముఁ జేసి విదేశముల గొంతకాలము గడిపినను హిందూధర్మములకు విరుద్ధములుగ నెన్నడు నాచరింపక మన దేశపు సేవకునొక్కని వెంటబెట్టుకొనిపోయి వానిచేతి

యన్న మేతిని కాలక్షేపము జేసెను. ఇంగ్లాండు దేశస్థుల నేకు లతనిని విందునకు బిలువగా నతఁడట్టి విందులకు దఱుచుగా బోవక పోకతప్ప నప్పుడు పోయి వారిచేతి మాంసాదులు భక్షింపక కాయగూరలు పండ్లు మొదలగువానిని భక్షించుచు వచ్చెను. ఆతని కులస్థులుగూడ నాతని నియమము లిట్టివని యెఱింగి సణుగుకొనక గొణుగుకొన యనుచితములై యర్థములేని ప్రాయశ్చిత్తముల విధింపక రాగానే యతనిం గులములోఁ జేర్చుకొనిరి. రామస్వామి మొదలియారి తిరిగి స్వదేశమునకు వచ్చినప్పుడు చెన్నపురవాసు లాయనయెడ జూపిన సన్మాన మిట్టిదియని వర్ణింపరాదు. సేలములో జరిగిన సన్మానము చెన్నపురిలో జరిగినదానికంటె విశేషముగానుండెను. ఇంగ్లాండు నుండి స్వదేశమునకు వచ్చిన కొఁడనే యాతనిపై మఱియొక కార్య భారముబడెను.

1886 వ సంవత్సరమున గవర్నమెంటువారు పబ్లికు సర్వీసు కమీషన్ అనుపేర నొకసభ నేర్పరచిరి. ఆసభలోఁ గొందఱు తెల్ల వారు మేటికెక్కిన స్వదేశస్థులు కొందఱు సభ్యులుగా నియమింపఁ బడిరి. సర్ రోమిశ్చంద్రమిత్తరు బంగాళమునుండియు సర్కారను నతఁడు బొంబాయినుండియుఁ జెన్నపురమునుండి రామస్వామి మొద లారియు మరియొక చోటనుండి భీంగారాజు సభికులుగా నియుక్తులైరి. ఈసభ చేయవలసిన పనియేమనఁగా దొరతనమువారి కొలువులో నదివఱకు స్వదేశీయు లెందఱున్నారో విశేషముగా వారిని కొలు వులోఁ జేర్చుకొనవలయునా లేదా యెట్లు చేర్చుకొనవలయు ననువిష యములుగూర్చి విచారణచేసి దొరతనమువారికి రిపోర్టు పంపుట రామస్వామి మొదలియారి యప్పటికి ముప్పదియారేండ్ల వయసుగల వాడైనను మిక్కిలి లోకానుభవము గల పెద్దలతో సమానముగ గార్యనిర్వాహము జేసెను. ఎంతోగొప్పబుద్ధిశాలియైనను గాని దొర

తనమువారంత చిన్నవానినంత గొప్పకమీాపనులోఁ గూర్చుండ బెట్టరు. పెట్టినందు కతడు తీసిపోకతగినట్లు బనిచేసెను.

ఈయన దేశీయ మహాసభమీాదగూడ చాల నభిమానము కలిగి పనిజేసెను. ఒకసంవత్సర మీాయనను దేశీయమహాసభ కధ్యక్షుడుగా నుండవలయునని తత్సభా నిర్వాహకులు కోరగా నీతడా గౌరవమునకుండగినవారు తనకంటె పెద్దలు నున్నారని నిరాకరించెను అంత దేశాభిమానము నంతవిద్య నంతయోగ్యత యంతధైర్యముగల యీాసత్పురుషుని నలువదియేండ్లు నిండినతోడనే మృత్యుదేవత 1592 వ సంవత్సరమున దనపొట్టం బెట్టుకొనియె. ఇందుచేత దక్షిణ హిందూదేశము దురదృష్టవంతమని చెప్పనొప్పు.

సర్. కె. శేషాద్రి అయ్యరు

ఈయనబొమ్మ దొరకలేదు. శేషాద్రయ్యరు చెన్నపురి రాజధానిలో మలబారు జిల్లాలోనున్న పాలఘాటునకు సమీాపమం దున్న కుమరాపురము గ్రామమున 1845 వ సంవత్సరము జూనునెల యొక టవ తేదీని జన్మించెను. ఆయన కళ్ళికోటలోనున్న దొరతనమువారి పాఠశాలలో మొట్టమొదట విద్యాభ్యాసముఁ జేసెను. ఆపాఠశాల గోడలమీాఁద నిప్పటికి నీయన పేరు బంగారువర్ణములతో వ్రాయఁబడి మెఱయుచున్నది. అక్కడ చదువు ముగిసినపిదప నతఁడు చెన్నపురికిఁ బోయి ప్రసిడెన్సి కాలేజీలోఁ జేరి 1866 వ సంవత్సరమునఁ బట్టపరీక్ష యందుఁ గృతకృత్యుఁ డయ్యెను. తరువాతఁ గొన్నియేండ్ల కాయన బి. యల్. పరిక్షలోఁగూడ కృతార్థుఁడయ్యెను. విద్య ముగిసినపిదప శేషాద్రియయ్యరు మలబారు జిల్లాకలక్టరగు బేలర్డు దొరచేత నతని కచ్చేరిలో భాషాంతరీకరణముఁ (తర్జుమా) జేయు నుద్యోగస్థుఁడుగా

నియమింపఁబడెను. కాని శేషాద్రి చిరకాల మాయుద్యోగములో నుండలేదు,

శేషాద్రి చదువుకొనుచున్న కాలమునందే రంగాచార్యులతో స్నేహముచేసెను. అందుచేత రంగాచార్యులు మైసూరు సంస్థానమున నుద్యోగము సంపాదించినప్పుడు శేషాద్రినిఁ బిలిపించి యష్టగ్రామ మండల మండలాధికారివద్ద శిరస్తాదారుగ నేర్పరచెను. శేషాద్రి మైసూరుసంస్థానమున గొప్పపేరు సంపాదించుటకు మిక్కిలి యవకాశ ముండెను. సహజముగ బుద్ధిసూక్ష్మతయు మంచి పూనికయుఁ గలవాఁ డగుటచే నయ్యరు తన పాలఁబడిన కృత్యములెల్ల నతిశ్రద్ధతో నెఱ వేర్చుచువచ్చెను. ఆయన ప్రవేశించు నప్పటికి మైసూరుప్రభువు బాలుఁడై నందున నాంగ్లేయదొరతనమువారి పాలనలో నుండెను. ఈయన చేరిన పదమూఁడేండ్లకు యుక్తవయసు ప్రాపించి నందున సంస్థానము మహారాజున కప్పగింపఁ బడెను. ఈపదమూఁడేండ్లలో శేషాద్రయ్యరు చాల డిపార్టుమెంటులలోఁ బనిచేసి పరిపాలన విధాన మంతయు నేర్చికొనెను. 1873 వ సంవత్సరమునందు మైసూరులో జ్యూడిషల్ కమీషనరుగానుండిన సర్. జేమ్సు గార్డనుదొర శేషా ద్రిని తన కోర్టులోఁ బెద్ద శిరస్తదారుగ నియమించెను. అనంతర మతఁడాసంస్థానమున నశిస్టాంటు కమీషనరుగా నేర్పరుపఁబడెను. ఆ యుద్యోగమున మూఁడేండ్లున్న పిదప నాయన మహారాజుగారి మందిరమునకు కంట్రోలరుగా నేర్పరుపఁబడెను. ఈ యుద్యోగములో నుండి యతఁడు తుముకూరుజిల్లా డిప్యూటికమీషనరుగాను జిల్లా మేజస్ట్రేటుగాను మార్పఁబడెను. ఈయుద్యోగమునందు శేషాద్ర య్యరు దేశపరిపాలనమునందు తనకుఁగల సామర్థ్యమును జూపుటకు విశేషముగా నవకాశము గలిగెను. ఆ సామర్థ్యమునుజూచి పైయధి కారులు శేషాద్రి జిల్లాకలక్టరు పదవియందే గాక దానికంటె నెక్కువ పదవులయందు నిలుపఁబడఁదగినవాఁడని గ్రహించిరి.

సంస్థానము మహారాజుగారికి కప్పగింపఁబడిన తరువాత రంగాచార్యులు మంత్రి యయ్యెను. మంత్రియైనతోడనే యాయన చట్టములు శిక్షాస్మృతులు నిబంధనలు మొదలగునవి వ్రాయుటకు బుద్ధిశాలియగు శేషాద్రయ్యరు నేర్పరచెను. రంగాచార్యులు సుఖించుటకు మంత్రి కాలేదు. అతఁడు చేయవలసిన కార్యములు విశేషముగా నుండెను. రంగాచార్యుఁడు మిక్కిలి సమర్థుఁడు. విశేషించి సత్పరిపాలనముఁ జేసి సత్కీర్తి సంపాదింప వలయునను కోరిక కలవాఁడు. కావున నెంతో జేయవలయునని కొండంత యాశతోఁ బరిపాలన మారంభించెను. దేశముయొక్క ధనస్థితి బాగుచేయుట కాయన యెన్నో క్రొత్త యేర్పాటులఁ జేసెను. మంత్రిగా నున్న రెండేండ్లలోనే తాను బ్రతికియున్న పక్షమున జనులకుఁ గలుగు సౌఖ్యము లెట్లుండునో కొంతవఱకు రుచిచూపెను. కాని మైసూరు సంస్థాన వ్యవహారములను నడపుటకు మిక్కిలి గడితేరిన దిట్టరి కావలసిన సమయమందే దేశస్థుల దురదృష్టమున రంగాచార్యుఁడు కాలధర్మము నొందెను. రంగాచార్యుఁడు బ్రతికి యున్నప్పుడే శేషాద్రయ్యరు ముందు మిక్కిలి కాగలవాఁడని యాతనిమీఁద నెంతో యాసపెట్టుకొనియుండెను. రంగాచార్యుఁడు పోయిన పిదప శేషాద్రి యాస్థానమున గూర్చుండుట కర్హుఁడగునా కాఁడా యని గొప్ప సందేహము కలిగెను. కాని కాలమే యెల్ల సందేహములనుబాపి శేషాద్రయ్యరు మొదట జను లనుకొన్న దానికంటె నెక్కువ సమర్థుఁడని నిరూపించెను. 1883 వ సంవత్సరము ఫిబ్రేవరు 12 వ తారీఖున శేషాద్రయ్యరు మైసూరు సంస్థానమునకు మంత్రిగా నియమింపఁబడెను.

మంత్రియగు నప్పటి కతఁడు పదుచువాఁ డగుటచేతను వెనుకటి మంత్రి చేయవలసిన మార్పులకెల్ల దారిఁజూపించుటచేత నీతనికిఁ బరిపాలనము సులభమయ్యెను. అప్పటికాయన ముప్పదియెనిమిది

యేండ్లవాఁడు. కావున తాను చేసిన మార్పుల ఫలములు కన్నులారఁ జూచుటకు ననుభవించుటకు జిరకాలము జీవించెను. ఆకస్మికముగా గొప్పరాజ్యమను నావయొక్క చుక్కానును ద్రిప్పవలసిన వాఁడగుటచే నతఁడు క్రొత్తదారులం బోవక రంగాచార్యుఁడు చూపిన మార్గములనే నడచి యతఁడు వేసినపద్ధతులనే యవలంబించి పరిపాలింపఁ దొడగెను. సంస్థానము మహారాజున కప్పగింపఁబడకపూర్వము 1877 వ సంవత్సరమున దేశమున గొప్ప క్షామము సంభవించెను. ఆకఱవుబాధల నివారించుటకు సంస్థానమునకు ముప్పదిలక్షలరూపాయలప్పయ్యెను. ఈయప్పు నింగ్లీషు దొరతనమువారే యిచ్చిరి. అందుచేత నేఁ డేఁట దాని వడ్డి నిచ్చుకొను భారమే కాక మఱియొకనారి క్షామము సంభవించు నప్పుడు జనక్షయము కాకుండుట కేర్పాటులు చేసికొనవలసిన భారముగూడ సంస్థానముపైఁ బడెను. క్షామముల నివారించుటకు రంగాచార్యులు దేశమున నినుపదారి ప్రబలముగా వేయింప నారంభించెను. శేషాద్రయ్యరు గూడ నాతని మార్గమే యవలంబించి యినుపదారులను వేయింపసాగెను. ఆయన మంత్రియైన రెండు సంవత్సరములలోపున దేశమున రమారమి నూటనలువదిమైళ్ళ పొడవుగల యినుపదారి వేయఁబడెను. దాని నిమిత్తమైన కర్చులలో నిరువదిలక్షలు మాత్రమే ఋణమయ్యెను. తక్కిన ధనము సంస్థానపు టాదాయమునుండియే వ్యయము చేయఁబడెను. ఈ యినుపదారి వలనఁ బోగుపడిన ధనము నతఁడు మఱికొన్ని మండలములలో నినుపదారులు వేయించుటకుగా వినియోగించెను. నాలుగేండ్ల తరువాత బెంగుళూరు హిందుపూరినుపదారి సమాప్తమయ్యెను. అదివఱకు క్షామములకు మిక్కిలి జడిసిన మండలములన్నియు నినుపదారులచేత జుట్టఁబడి యెన్నికఱవులు వచ్చినను భయములేని స్థితిలో నుండెను. ఆయన యధికారమును బూనునప్పటికి దేశమున రమారమి యేఁబదియెనిమిదిమైళ్ళ యినుపదారి యుండెను.

1901 వ సంవత్సర మందాయన యుద్యోగము మాను నప్పటికి నాలుగువందల మైళ్ళ యినుపదారి వేయఁబడియుండెను.

ఈయన చేసినపని యొక్క యినుప దారయే కాదు. పొలము లకు జక్కని నీటిపాఱుదలఁ గలిగించుట కీయన విశేషశ్రమపడెను. ఆయన పరిపాలన మారంభించిన మొదటి పన్నెండు సంవత్సరముల లోను రమారమి కోటిరూపాయలను ఖర్చుపెట్టించి మూడువందల యేఁబదియైదు చదరపుమైళ్ళ భూమిని దంపసాగుబడి క్రిందికిఁ దెచ్చెను. ఇట్లు తెచ్చుటవల్ల సంస్థానమునకు సంవత్సరమున కెనిమిది లక్షల రూపాయల శిస్తులధికముగాఁ జెల్లుచువచ్చెను. ఖర్చులు తగ్గించుట, క్రొత్తమార్పులు చేయుట, యేకకాలముననే జరుగుచు వచ్చెను. అందుచేత సంస్థానము ధనవిషయమున దినదినము మహాద్భుతముగా వృద్ధిపొందెను. ఆయన యధికారమును బూనునప్పటికి సంస్థానమున కున్న ముప్పదిలక్షల ఋణము 1888 వ సంవత్సరమున ననఁగా నైదేండ్లనాఁటికి సంపూర్ణముగఁ దీర్చివేయఁబడెను. తరువాత నేఁడేండ్ల కనఁగా 1895 వ సంవత్సరమున శేషాద్రియయ్యరు జనప్రతినిధి సభను బిలిపించి యాసభికులతో సంస్థానముయొక్క స్థితిగతులఁ జెప్పునవసరమున నప్పటికి సంస్థానపు ఖజానాలో నొకకోటి డెబ్బది యాఱులక్షల రూపాయలు నిలువయున్నవని చెప్పెను. 1883 వ సంవత్సరమున ననఁగా నీతఁడు క్రొత్తగా మంత్రియైన సంవత్సరము సంస్థానమునకు వచ్చిన శిస్తుకకోటి మూడులక్షలు. శేషాద్రయ్యరు మంత్రిపదవి మానుకొనినప్పుడు సంస్థానముయొక్క శిస్తుకకోటి యెనుబది లక్షలు. ఇట్లతిశయమైన శిస్తుపన్ను లెక్కువకట్టుటవలన గాని ప్రజలంబీడించుట వలనంగాని రాలేదు. శేషాద్రయ్యరు నిరంతర మభివృద్ధిమీఁదనే దృష్టినిలిపి, పన్నుల యొత్తుడు ప్రజలకు గలుగ నీయక సంస్థానమునకు ధనలాభము కలుగు నుపాయములు వెదుకుచు నట్టిపనులందు జొరవతో బ్రవేశించుచు వచ్చెను. ఇంజనీరింగు

డిపార్టుమెంటువారిని జాలప్రోత్సాహముజేసి క్రొత్త జలాధారములు దేశమునకు గల్పించెను. ఎక్కువ జాగ్రత్తయు దక్కువ ధైర్యము గల మంత్రులు సాధారణముగా బ్రవేశింప నొల్లని దుర్లభకార్యములలో నీతడవలీలగా బ్రవేశించెడువాడు. ఈయన చొరవజేసి ప్రవేశించుటచేతనే బెంగుళూరు జనులు హాయిగా ద్రాగుటకు మంచినీరు లభించెను. ఈయన చొరవ చేయనిచో హగారినదిమీద నానకట్టు కట్టబడక యుండును. ఈ యానకట్టు వలన ముప్పదియైదుమైళ్ళ చతురముగల చెరువేర్పడెను. ఈచెఱువువలన నెన్నోయకరముల నేల సాగుబడి యగుచున్నది. ఇవిగాక యీయన యుద్యోగము చాలించుకొనక మునుపు మఱియొక పెద్దయెత్తునెత్తెను. కావేరీనది కొండలనుండి క్రిందికి దిగుచోటనుండి యంత్రాది సాధనములవలన నదీజలమును మైసూరు సంస్థానమునకు జక్కగా బ్రవహింప జేయవలయునని యీయన సంకల్పించెను. దీనివలన మైసూరు సంస్థానమిప్పటికంటె రెట్టింపు భాగ్యవంతమగును. ఈయన మంత్రిగా నుండిన పదునెనిమిది సంవత్సరములలోను నీటిపాఱుదలం గూర్చి యీయన ఖర్చుచేసిన సొమ్ము రమారమి నాలుగుకోట్ల రూపాయలు. కాలమున కనుగుణముగా నుండునట్లు శేషాద్రయ్యరు గూడ నెన్నియో క్రొత్తడిపార్టుమెంటులు గల్పించి వాటిలో బని చేయుటకు దనదేశమున సమర్థులు లేనపుడు విదేశములనుండి ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞానము లోకానుభవముంగల సత్పురుషులం బిలిపించుచు వచ్చెను. మునుపున్న డిపార్టుమెంటులంగూడ పైనుండి క్రిందివఱకు సంపూర్ణముగా మార్చివేసెను. మైసూరు సంస్థానమున్న కోలారు జిల్లాలో బంగారపు గనులు కలవు. ఈగనులను యూరోపియనులు కౌలుకు బుచ్చుకొని పూర్వము సంవత్సరమున కేబదివేల రూపాయల చొప్పున మహారాజావారి కిచ్చుచుండువారు. శేషాద్రయ్య రాగనులను ద్రవ్వుటలో మఱింత ప్రోత్సాహము గలిగించి

యిపుడు సంవత్సరమునకుబదునైదులక్షలరూపాయలురాబడివచ్చునట్లు చేసెను. ఎంతబుద్ధిశాలియైన నెంతబలవంతుడైనమనుష్యుడు మితజ్ఞు కానిసర్వజ్ఞుడుడేకాడుగదా! అందుచే శేషాద్రయ్యరురాజ్యపరిపాలనము లో బెక్కులోపములు చేసియుండవచ్చు. రైతుల కుపయోగకరముగా నుండుటకీయన కృషినిధులను స్థాపించెను. కృషినిధులనగా రైతులకు మిక్కిలి తక్కువ వడ్డిని యప్పులిచ్చెడు బ్యాంకులు. పంటకాపులు సాధారణముగా నూటికి రూపాయియెనిమిదణాలు, రెండురూపాయలు వడ్డికి సొమ్ముపుచ్చుకొని యాఋణము దీర్చలేక నానాటికి దుస్థితి లోనికి వచ్చుటజూచి వారిస్థితి బాగుచేయుట కీయన యీనిధుల గల్పించెను. కాని యవి యనుకొన్నంత కార్యకారులు కాలేదు. ఇంత నతడు చేసిన ప్రయత్నములలో నెరవేరనివి కొన్ని యున్నవి. కాని నెఱవేఱిన కార్యము లనంతములుగా నుండుటచే జెడిపోయిన వానిని మనమెత్తుకొనన నక్కఱలేదు. మైసూరు నిప్పుడున్న స్థితికి దెచ్చిన మహానీయు డీయనయేయని నిశ్చయముగా జెప్పవచ్చును. శేషాద్రయ్యరుయొక్క సత్పరిపానము మైసూరు ప్రభువువద్దనుంచి ప్రజలవద్దనుంచి మెప్పులు దెచ్చుటయేగాక యాంగ్లేయ ప్రభుత్వము వారివద్దనుంచికూడ యాయనకు మెప్పులు తెచ్చెను.

1887 వ సంవత్సరము ఫిబ్రేవరు నెలలో గవర్నరు జనరలు గారగు ధఫ్రిను ప్రభువుగారు మైసూరు సంస్థానమునకు బోయి మంత్రికి సి. యస్. ఐ. యను బిరుదమిచ్చిరి. అనంతరము 1893 వ సంవత్సరమున గవర్నరు జనరలుగారగు సెలిజిను ప్రభువుగా రాయ నకు కె. సి. యస్. ఐ. యను బిరుద మిచ్చిరి. వెనుకటి మైసూరు మహారాజుగారు శేషాద్రయ్యరుకు రాజ్యధురంధరుడనుబిరుదమిచ్చిరి. ఆమహారాజుగారు 1894 వ సంవత్సరమున మృతినొందగాఁ గుమా రుఁడు బాలుఁడయి నందున నిండియాగవర్నమెంటువారు దేశపరి పాలనము జరుపుటకు కవున్సిలు ఆఫ్ రీజన్సీయను నొకసభ నేర్పరచి

యాసభకు శేషాద్రయ్యరు సభ్యత్వునిగ నేర్పఱచిరి. చెన్నపురి యూనివరుసిటీవారు 1887 వ సంవత్సరమున నాయన నొక ఫెల్లోగా జేసిరి. నిరంతరమగు కార్యభారముచేత నాయన శరీరారోగ్యము క్రమక్రమంబునం జెడుటంజేసి యాయన 1900 సంవత్సర ప్రారంభమున నుద్యోగము మానుకొనెను. మొత్తముమీఁద నీతఁడు మైసూరు సంస్థానములో ముప్పదిరెండేండ్లు పనిఁజేసెను. అందుఁ బదునేడేండ్లు మంత్రిపదవియందే యుండెను. చిరకాలమునుండి యాయన శరీరమునకు గావలసిన విశ్రాంతి యప్పుడు లభించుటచేత శేషాద్రయ్యరు చాలకాలము జీవించుననియు నాయన జీవితములో భుక్తశేషముఁ గూడ లోకోపకారార్థమే వినియోగపడుననియు నెల్లవారలు దలంచిరి కాని దైవమది యోర్వఁడయ్యె. సరిగా రెండు సంవత్సరములైనను విశ్రాంతి సౌఖ్యము లనుభవింపక ముందె 1901 సెప్టెంబరు పదమూడవ తారీఖున మిత్రమండలమునకును బంధుకోటికి నపారదుఃఖము కలుగునట్లు శేషాద్రయ్యరు స్వర్గస్థుఁడయ్యెను.

శేషాద్రయ్యరు మిక్కిలి ప్రసిద్ధుఁడు. ఆయన చరిత్ర మంతకన్న ప్రసిద్ధము. దక్షిణదేశము మంత్రులకుం బుట్టిన యిల్లని భరతఖండమున వాడుక కలదు. ఏలయన నీదక్షిణ దేశముననేగదా. దివాను రంగారావు, రాజా మాధవరావు, వెంబాకం రామయ్యంగారు దివాను రంగాచార్యులు, మహామంత్రి శేషాద్రయ్యరు, మొదలగువారు పుట్టి పెరిగి మహాధికారముఁ జేసినది. పైనుదహరింపఁబడిన వారందఱు మంత్రులుగా నుండినను వారి యందరికంటె శేషాద్రయ్యరునకు రెండులాభము లెక్కువ కలిగెను. అందు మొదటిదేదన శేషాద్రయ్యరు మైసూరు సంస్థానమున జిరకాలము పనిజేయుట కవకాశము కలిగెను. తక్కినవారి కీయవకాశము కలుగలేదు. రంగాచార్యులు రెండుసంవత్సరములు మాత్రమే మంత్రిపనిజేసెను. మాధవరావు తిరువాన్కూరునందుఁ గొంతకాలము బరోడాలోఁ గొంతకా

లము మంత్రియై యుండెను కాని నిరంతరాయముగ నొక్కచో నింతకాలము పనిఁ జేయలేదు. శేషాద్రయ్యరు పదునేడుసంవత్సరములు వేరువేరు పదవులలో నుద్యోగిగాను మైసూరునందేయుండుటచేత సంస్థానముయొక్క గుట్టుమట్టులు దేశస్థుల యాచారవ్యవహారములు దెలిసికొనుటకు, తెలిసికొన వలయునెడల దేశకాలపాత్రముల ననుసరించి మార్పులఁ జేయుటకు నవకాశము కలిగెను. రెండవలాభమిది. హిందూదేశమునందు మంత్రులైన మహనీయులు విద్యావిషయమున ముత్తగలుగ నున్నారు. అది యెట్లన నాంగ్లేయవిద్య జక్కగా నేరక మంత్రులై యనంతర మాభాష నేర్చికొని మొత్తముమీఁద స్వభాషతోనే వ్యవహారము నడపినవారు కొందఱు. ఇందులో గ్వాలియరు మంత్రియైన దినకరరావు హైదరాబాదునకు మంత్రియైన సలారుజంగును జేరుదురు. బి. యే. బి. యల్. మొదలగు పరీక్షలయందుఁ గృతార్థులు కాకపోయిన దమ కాలమునాటికన్న యాంగ్లేయవిద్య నభ్యసించి వ్యవహార మింగ్లీషుతోనే కట్టుదిట్టముగ నడిపినవారు కొందఱు. మాధవరావు రంగాచార్యులు రామయ్యంగారు మున్నగువారీ తెగలోనివారు. బి. యే. బి. యల్ మొదలగు పరిక్షలయందు కృతకృత్యులై మంత్రులై నవీన పద్ధతుల ననుసరించి వ్యవహారముల నడపినవారు కొందఱు. శేషాద్రయ్య రీ తెగలో జేరును. ప్రకృతిశాస్త్రాదుల నేర్చికొన్నఫలము శేషాద్రయ్యరు తన పరిపాలమునం గనబఱచెను.

ఎవరిమంత్రిత్వమేవిధముగనున్నదో పోల్చి చెప్పుట చాలకష్టము కాని శేషాద్రయ్యరుకు దక్కినమంత్రులకు నెందైన భేదమున్నపక్షమున నదిముఖ్యముగనొకదానియందగపడుచున్నదిదినకరరావుమాధవరావు మొదలగు ప్రాచీన మంత్రులు తమయధికారముక్రిందికివచ్చిన దేశములలో క్రమస్థితిలేనిచోట్ల క్రమస్థితి నిలకొలుపుచు జెడియున్న తావులను జక్కజేయుచు వచ్చిరి. శేషాద్రయ్యరన్ననో యతడువచ్చునప్పటికి

దేశము క్రమస్థితిలోనె యున్నందునఁ జేతిపనులు వాణిజ్యము మొదలగునవి వృద్ధిచేసి సంస్థానముయొక్క ధనస్థితి బాగుపఱచి రాజ్యమును ధనవంతముగఁ జేసెను.

శేషాద్రయ్యరు స్థిరమనస్సు గలవాఁడు. ఎవ్వరైన నెదిరించిన కొలఁది నాతనిపట్టుదల యధికమయ్యెడిదఁట. పరేంగితజ్ఞాన మాయనకున్నట్లు మఱెవ్వరికి లేదని చెప్పుదురు. అందుచేతనే లక్షణములం గనిపెట్టి తగినవారినే తనక్రింది యధికారులుగ నేర్పఱచుకొనెను. ఒకరిమీఁద క్రోధము మఱి యొకరిమీఁద దయ యను పక్షపాతము లాయనకడ లేవు. అన్నియుఁ దెలిసినవాఁడయ్యు నీతఁ డొకచిన్న పొరపాటుఁ జేసెను. గొప్పయుద్యోగములలో మైసూరులోఁ బుట్టిన జనులను బ్రవేశపెట్టక యాతఁడు తఱచుగా జెన్నపురి రాజధానిలోని వారినే తెచ్చి ప్రవేశపెట్టెను. ఆదేశస్థులనే బ్రవేశపెట్టినచో వారి జాతిమత పక్షపాతములుగలిగి వర్తింతురనియు విద్యలోవిశేషముగ నారితేఱినవారు గాకపోవుటచే నసమర్థులనియుఁ దలంచి యాయన విదేశస్థులఁ దెచ్చినచో వారు పక్షపాతము లేక ప్రజ్ఞాఢ్యులై యుందురని తలంచి యట్లుచేసెననియు నది పొరబాటు కాదనియు నాయన పక్షమువారు తలంతురు. కారణ మే మయినను శేషాద్రయ్యరు మైసూరుజనుల కిష్టుఁడుగాకపోయెను. ఇందతఁడు సంస్థానముయొక్క క్షేమమునే గోరెను. స్వలాభము జూచుకొని పనిచేయలేదని శత్రువులైన నొప్పుకొందురు.

ఆయన యెల్లప్పుడు నీతిపరుఁడై వ్యవహరించెను. రాజకార్యములతో స్వకార్యముల నెన్నఁడు నాయనకలిపి యెఱుఁగఁడు. తన సొంతసొమ్మయినఁ జెన్నపురములో నున్న బ్యాంకులో వేసికొనెనే కాని మైసూరు సంస్థానపు బ్యాంకులో నెన్నఁడు వేసికొనలేదు. చిరకాలము వేలకొలఁది రూపాయల జీతములు గల యుద్యోగములు చేసినను శేషాద్రయ్యరు పనిమానుకొను నప్పటికి దనపదవి వహిం

చిన వారియందతికంటె పేదవాఁడుగ నుండెను. అందుచేత మైసూరు మహారాజుగారాయనకు నాలుగు లక్షల రూపాయలు రొక్కమును నెలకు రెండువేల రూపాయ లుపకార వేతనమును దయచేసిరి. మాధవరావు మొదలగువారు తాము మంత్రులై యున్న దేశములలో జీవితకాల శేషమును గడపక స్వదేశములకుఁ బోవుచు వచ్చిరి. శేషాద్రయ్య రెల్లుచేయక యేదేశపుసొమ్ము తాను తినెనో యాదేశమునందే తన ధనమంతయు ఖర్చుపడవలయునని యుద్యోగమును మానిన వెనకఁగూడ స్వదేశమునకుఁబోవక మైసూరులోనే గాఁపురముండెను. ఈయన గొప్పపరీక్షలయందుఁ దేఱినను మతవిషయమునఁ బ్రాచీనులలోఁ జేరినవాఁడు. ఇంటివద్ద పరమనిష్ఠుఁడై వ్యాఘ్రచర్మముఁ గప్పుకొని విభూతిపిండికల్లు బెట్టుకొని మహేశ్వరధ్యానము సేయుచుండును. మృతినొందునప్పుడు సయితమీయన తన శరీరము బులితోలుతోఁగప్పి దహనము జేయుమని బంధువులను బ్రార్థించెనఁట. మతవిషయము నందింత పట్టుదల కలదని యీతఁడు వ్యవహారవిషయములలో నెన్నఁడు జాతిమత భేదములను బాటించినవాఁడు కాఁడు. వ్యవహారములలోఁ దురక, క్రైస్తవుఁడు, మాలవాఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు గూడ నాయన దృష్టికి సమానులే.

వెంబాకం రామయ్యంగారు

ఈయన 1826 వ సంవత్సరమందు చెన్నపట్టణమున జన్మించెను. సర్. తామస్ మన్రోగారు గవర్నరుగానున్న కడపటి దినములలో నీయనతండ్రి రివిన్యూబోర్డులో రికార్డు కీపరుగా నుండెను. ముగ్గు రన్నదమ్ములలో రామయ్యంగారు కనిష్ఠుడు. తక్కిన సోదరు లిద్దఱు మేనమామయైన వెంబాకం కృష్ణయ్యంగారివద్దఁ బెరుఁగుచు

వచ్చిరి. ఈ కృష్ణయ్యంగారు మన దేశము కంపెనీవారు పరిపాలించెడు దినములలోఁ దూర్పుసముద్రపు రేవులలో ధాన్యాదులవర్తకముఁ జేయుచుండెను. చిన్నప్పుడు రామయ్యంగారు మంచియారోగ్యము లేక తరచుగ జబ్బుపడుచు వచ్చినందునఁ దలిదండ్రు లాయనను కొన్నిసారులు పాలారునదీ తీరమందు సీవరము గ్రామమందున్న మేనమామవద్దకును కొన్నిసారులు చెంగల్పట్టువద్దనున్న స్వగ్రామమగు వెంబాకమునకును నీటిమార్పు గాలిమార్పుల నిమిత్తము పంపుచువచ్చిరి. చిన్నజీతములు పెద్దకుటుంబములుఁగల గృహస్థుల కేదినములలో నైనను బిడ్డలకు గొప్పవిద్య జెప్పించుట కష్టముగదా. కాని ముందు వెనుకలు చక్కగాఁ దెలిసినదియు మితవ్యయముయొక్క యుపయోగ మెఱిఁగినదియుఁ బరమశాంతము యోగ్యురాలు నగు రామయ్యంగారి తల్లి సొమ్ము క్లిష్టముగా వ్యయముఁజేసి కుటుంబముఁ గడపి కుమారున కాదినములలో నున్న మంచివిద్యఁ జెప్పించెను. 1841 వ సం॥న నెల్ఫినిష్టన్ ప్రభువు గవర్నరుగా నున్నప్పుడు చెన్నపట్టణమందు గవర్నమెంటువా రొక హైస్కూలు స్థాపించిరి. అది బయలుదేఱఁగా నందులో నాలుగురు విద్యార్థులు చేరిరి. అందులో రామయ్యంగా రొక్కరు. ఆయన సహాధ్యాయులైన తక్కిన యైదుగు రెవరనఁగా 1. మహామంత్రియైన రాజా సర్. టి. మాధవరావుగారు, 2. చెన్నపట్టణపు హైకోర్టులో మొదటిప్లీడరు గవర్నరుగారి శాసన నిర్మాణ సభలో మొదటి స్వదేశసభికుఁడు నగు శ్రీశఠగోపాచార్యులు, 3. దక్షిణ హిందూస్థానమున విద్యాధికుఁడని పేరు వహించిన తాండిపూరగారు, 4. తిరువాన్కూరు సంస్థానమందలి హైకోర్టులో జడ్జిగాఁ జాలకాలముండిన సదాశివపిళ్ళగారు, 5. గొప్ప విద్వాంసుఁడని పేరుపొంది బ్రతికినన్నాళ్ళు రోగములతో దీసికొనుచు స్వల్పకాలమే జీవించిన దీనదయాళునాయుఁడు.

ఈ యాఱుగురు విద్యార్థులు పరీక్షలో ఘనముగాఁ గృతార్థులైరి. ఆ హైస్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు పవెలుదొర తన విద్యార్థుల బుద్ధివిశేషముఁ గనిపెట్టి వారికిఁ బాఠశాలలోఁ జెప్పెడు చదువుఁగాక యింటివద్దఁగూడ ప్రకృతిశాస్త్రము మొదలయినవి చాలవఱకు చెప్పెను. ఆదినములలోనె రామయ్యంగారు ప్రకృతిశాస్త్రమును జ్యోతిశ్శాస్త్రమును నేర్చి వాటియందు మిక్కిలి యభిరుచి గలవాఁడయ్యెను. రామయ్యంగారు పెద్దపుస్తకముల కట్ట చేఁబట్టుకొని ముత్యాలుపేట నుండి ప్రతిదినము మిక్కిలి దూరమున నున్న తన పాఠశాలకు బోవుచు వచ్చెను. ఈకాలమందీయనకుఁ బరమమిత్రుఁడీయన జ్ఞాతి యగు శఠగోపాచార్యుఁడు. ఈ కాలములో రామయ్యంగారి కొకకష్టము సంభవించెను. ఈయన యన్నయు సర్వజనులకు నిష్టుఁడు గొంత కుటుంబభారము వహించినవాఁడు నగు పార్థసారథియయ్యంగారు కాలధర్మము నొందిరి. ఆయన మరణముచేత దుఃఖులైన తల్లిదండ్రులకు తన విద్యాభ్యాసవ్యయము భారముగా నుండకుండ రామయ్యంగారు తన స్కూలుజీతము తానే తెచ్చుకొనవలసి వచ్చెను. ఆకాలములో శ్రీ పచ్చయ్యప్ప మొదలియారిగారి పాఠశాల పరిపాలనముఁ జేయు సభవారు, ఆంగ్లేయశాస్త్రవిద్యలను జదువుకొను విద్యార్థులలో మొదటివానికిఁ గొంత నెలవేతనమీయఁదలచిరి. రామయ్యంగారు కష్టపడి చదివి తన ప్రజ్ఞచేతనే యీవిద్యార్థివేతనము సంపాదించెను. తలిదండ్రులకు నిర్బాధకముగా దాను జదువుకొనుట కాధారమై యీవిద్యార్థివేతనము దనకుమహోపకారముచేసెనని యీయన యిటీవల పలుమాఱులు చెప్పుచువచ్చెను. అట్లు తానుపుచ్చుకొన్న విద్యార్థివేతనపుసొమ్మును రామయ్యంగారు ఋణముగా నెంచుకొని దానిని దీర్పఁదలచి కొంత మూలధనమును తన్నిమిత్తమిచ్చి దానివడ్డివల్ల పట్టపరీక్షకుఁ బ్రకృతిశాస్త్రము జదువ దలఁచు విద్యార్థికి సహాయము జేయవలసినదని యేర్పాటుచేసి విద్య

ముగిసినతోడనే యాకాలమున రివిన్యూబోర్డువానికి సెక్రటెరిగా నుండిన పైక్రాఫ్టుదొర రామయ్యంగారిని తనకచేరిలో మహారాష్ట్ర భాషకుఁ దర్జుమాదారుగ నేర్పరచెను. రివిన్యూబోర్డులో నిట్లుకొంత కాలము పనిజేయుటచేత రివిన్యూపద్ధతుల దెలిసికొనుట కాయన కెన్నో యవకాశములు కలిగెను. క్రమక్రమముగా రామయ్యంగారు పూనికతో బనిఁజేయుటవలన జాలమంది కలక్టర్ల కనుగ్రహపాత్రుఁడయ్యెను. 1850 వ సంవత్సరమందు నెల్లూరుకలక్టరు తన కచ్చేరిలో నున్న హెడ్డుమున్షీపని రామయ్యంగారి కిచ్చెను. ఈయుద్యోగములో నీతడు నాలుగు సంవత్సరములుండెను. 1854 వ సంవత్సరమందు గవర్నమెంటువారు ఇంజనీరింగు డిపార్టుమెంటు క్రొత్తగానిర్మించి యా శెక్రటెరిగారివద్ద రామయ్యంగారినిఁ బనిచేయఁబంపిరి. అందులో గొంతకాల మున్నపిదప 1855 వ సంవత్సరమున నాయన యధికారులు రెండుద్యోగములు కనబఱచి యాయన యిష్టమువచ్చిన దానిలోనికి వెళ్ళుమనిరి. మొదటిది నెల్లూరుజిల్లాలో నాయబు సిరస్తదారుపని. రెండవది కృష్ణాజిల్లాలో నప్పుడే క్రొత్తగా నేర్పడిన సబుకలెక్టరు వద్ద సిరస్తదారుపని. రామయ్యంగారు తానదివఱకు కొంతకాలము పనిజేసిన నెల్లూరికే వెళ్ళి యక్కడికలక్టరు నమ్మకమునకుఁ బాత్రుడై శ్రద్ధగా పనిజేసెను. ఈయుద్యోగమున రెండేండ్లున్న పిదప నతఁడు తంజావూరుజిల్లా కలక్టరుకచేరిలో హెడ్డుశిరస్తదారుగ నియమింపఁబడెను. నెల్లూరు విడిచిపోవునప్పు డాజిల్లాకలక్టరు రామయ్యంగారి సామర్థ్యాదులం గొనియాడుచు నొకజాబు వ్రాసెను. ఆజాబులో నితర విషయములు విడిచి నాలుగుమాటలు మాత్రమిందుదహరించుచున్నాను. "నీవంటి మనుష్యులే దేశమునకు నిజమైన మిత్రులు వారే యీదేశమును దక్కిన యెల్లదేశములలో జేరుకల దానినిగాను యెల్లసజ్జనుల స్తోత్రమునకు బాత్రమైన దానిగాను జేయఁగలవారు. ఈయుద్యోగమునం దొక సంవత్సర మున్న పిదప నాయన యాజిల్లా

లోనే డిప్యూటీ కలెక్టరయి హెడ్డుకలక్టరునకు నమ్మదగిన సహకారి యైయుండెను. 1859 వ సంవత్సరమందు తంజావూరు జిల్లాలోనున్న యీనాము భూములు పరిష్కరింపఁదలఁచి గవర్నమెంటువారు యీ నాముకమీషనరయిన టెయిలరుదొరతోఁ గలసి మాటాడుటకై రామయ్యంగారిని జున్నపురము బిలిపించి టెయిలరువద్ద నుద్యోగ మిచ్చిరి. ఆయన చెన్నపట్టణముందుండగానే సర్. ఛార్లెసు ట్రెమిలి యన్ దొరగారాయనం బిలిచి కావేరీనది పారెడి భూములలోఁగొంత భూములపరిష్కారము గావలసియుండెను. కనుక యచ్చోటికి వెళ్ళ వలసియుండునని యాయనతో జెప్పెను. తంజావూరుజిల్లాలో కావేరీ నది పారెడి భూములలో రహితులవద్ద శిస్తువసూలుచేయుట కొలుంగు పద్ధతియని యొక పద్ధతియుండెను. ఈపద్ధతింబట్టి దేశమున పండిన పంట హెచ్చుతగ్గుల ననుసరించి రహితులవద్ద శిస్తు హెచ్చుగాను తగ్గుగాను వసూలు చేయఁబడుచు వచ్చెను. స్థిరమైన పద్ధతిలేక యే యేటి కాయేడు మారుచువచ్చిన యీపద్ధతిని ,మార్చి శాశ్వతమైన శిస్తు కట్టవలసినదని రామయ్యంగారిని నియమించిరి. అయ్యంగారు వెంటనే యీపనిలోఁ బ్రవేశించి కలెక్టరుగారి యుత్తరువులంబట్టి యెనిమిది మాసములలో నీపనిబూర్తిఁజేసెను. ఈపని కొంత జరుగు చుండగానే ట్రెమిలియన్ దొరగారు దక్షిణపు జిల్లాలనుజూడ బయ లుదేరి తంజావూరు జిల్లాలో రామయ్యగారు చేయుచున్న పని బరీ క్షింపగోరి చాల పట్టుదలతో శోధించి యాతడుచేసిన పని మిక్కిలి బాగున్నదని మెచ్చుకొని పోయెను.

1860 వ సంవత్సరమున ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీ సంవత్సరోత్సవ సమ యమున ప్రసంగించుచు ట్రెమిలియన్ దొరగారు రామయ్యంగారినీక్రిం దివిధమున బ్రశంసించిరి. "పై జెప్పిన తరగతిలో జేరిన మఱియొక స్వదేశీయుడగు నుద్యోగస్థుడు తంజావూరు జిల్లాలో మిక్కిలి కష్టమైన పనిని నేర్పుతో నెఱవేర్చెను. ఈకార్యసాధనమం దితడుజూపిన సామ

ర్థ్యము, నీతియు నతనికేగాక హిందూజాతి కెల్లగౌరవముఁ దెచ్చుచున్నది.'' 1870 వ సం॥ర మందు స్వదేశస్థులకుఁ గొప్పయుద్యోగములియ్యవచ్చునని పార్లమెంటుసభలో నొకచట్టము పుట్టినపుడు యీ దొరగారే రామయ్యంగారికి క్రింది విధమున వ్రాసిరి. ''హిందువులకిప్పుడు గొప్పయుద్యోగము లీయవచ్చునను మంచిస్థితికి వచ్చితిమి. ఇపుడు పార్లమెంటులోనున్న బిల్లు హిందువులుగూడ నింగ్లీషువారితో సమానముగఁ జూడబడవలయునను న్యాయపద్ధతిమీఁద నిలిచియున్నది. ఇదివఱకు గవర్నమెంటు కొలువులో నుండుటచేతఁ గాని లేక గౌరవమైన స్వతంత్రవృత్తిలో నుండుటచేతఁగాని గొప్పయుద్యోగములకుఁ దగియున్న స్వదేశస్థులందఱ నట్టియుద్యోగములలో గవర్నమెంటువారు ప్రవేశపెట్టుదురు. ఈసమయమున గవర్నమెంటువారు నిన్నట్టి గొప్ప యుద్యోగములోఁ బ్రవేశపెట్టకపోయిన పక్షమున నాకు విషాదముగ నుండును. నీవు నూరుసంవత్సరములు దొరతనమువారి కొలువుచేసినను తంజావూరులోని కొలుంగు వ్యవహారములవంటి కష్టమయిన వ్యవహారము మగల చేయవలసి యుండదు. నీవు చెన్నపురి రాజధానిలో నున్న స్వదేశస్థులకంటె తెల్లవారికంటె నాపనికిఁ దగినవాఁడవని నీవిషయమై సిఫారసు చేసిరి. తంజావూరు మండలములో సగము భాగములోనున్న జనుల యదృష్టములు నీచేతిలోనున్నను నీపూర్వప్రవర్తనముమీఁద నెక్కడ నొక మచ్చలేకుండ ననుమానపునీడయైన నీమీఁద సోకకుండ నీవా వ్యవహారము న్యాయైకదృష్టితో నెల్లరకుఁ దృప్తికరముగఁ బరిష్కరించితివి. తంజావూరులో వ్యవహారము ముగియగానే యీనాము కమీషనులోఁ జేరవలసినదని యదివఱకు రామయ్యంగారి కుత్తరువులు వచ్చెనుగాని తంజావూరు కలక్టరాయనను విడువక తనకు సహాయుఁడుగ నేర్పఱచుకొనెను. ఇక్కడ నుండగానే గవర్నమెంటువారాయనను మఱియొక వ్యవహారముఁ బరిష్కరింపుమని పంపిరి.

1858, 59 వ సం॥ రములలో కావేరీనది వలన దేశమునకు గొప్పనష్టము కలిగెను. అప్పుడు చెడిపోయిన ప్రదేశములకు మరమ్మతులు చేయుటకై గవర్నమెంటువారు మిరాశిదారులకు గుత్తదారులకు వేలకొలఁది రూపాయలిచ్చిరి. ఆమరమ్మతులు సరిగా జరిగినవో లేదో తెలిసికొని గవర్నమెంటువారికి గుత్తదారులకుఁ గల వ్యవహారముఁ బరిష్కరించుటకు రామయ్యంగా రేర్పడెను. ఈకృత్యము నతఁడు శ్రద్ధతో నెఱవేర్చి గుత్తదారులవల్ల దొరతనమువారికి రావలసినసొమ్ము విశేషముగా రాఁబట్టెను. తరువాత నతఁడు తంజావూరు జిల్లాలోనే యున్న నల్లతాడిగ్రామ వ్యవహారముఁ బరిష్కరించుటకై నియమింపఁబడెను. ఈగ్రామము చెన్నపట్టణపు నివాసులైన యొక కుటుంబమువారికి మొఖాసాగా నుండెను. గవర్నమెంటుకు గ్రామము మీఁద జెల్లవలసిన శిస్తు మితిమీరి యుండుటచే మొఖాసాదారులు దానిమొగముఁజూడక పాడుపెట్టిరి. రామయ్యంగారు శిస్తు తగ్గించి క్రొత్తపద్ధతిగా శిస్తు నేర్పఱచి కలెక్టరు యొక్కయు దొరతనమువారి యొక్కయు సంసీకారమునంది గ్రామము బాగుచేసెను.

1861 వ సంవత్సరమున సేలము జిల్లాకు సేలము పట్టణమే ముఖ్యపట్టణముగా నేర్పడెను. అదివఱకు హోసూరులోనున్న పెద్దకలెక్టరు కచ్చేరీ సేలము వచ్చెను. ఆజిల్లాలోని నామక్కలు పట్టణమందు సబుకలెక్టరొకరుండు నట్లేర్పాటు చేయఁబడెను. గవర్నమెంటువారు రామయ్యంగారిని మొదటితరగతి డిప్యూటీకలెక్ట రుద్యోగమున ఖాయపఱచి నామక్కలులో సబుకలెక్టరుగా నుండవలెనని పంపిరి. అక్కడ సబుకలెక్టరుగా నాయన 1864 వ సంవత్సరమువఱకునుండిరి.

ఈసమయమున నిండియా గవర్నమెంటువారు కాగితములనాణెమును క్రొత్తగా నిర్మింపఁదలంచిరి. కాగితముల నాణెములనఁగా బ్యాంకునోట్లు. ఇవియు రూపాయలు కాసులువలెనే యిప్పటికి దేశమున నాణెములుగఁ జెల్లుచున్నవి. రామయ్యంగారు నమ్మఁదగిన మనుష్యుఁడగుట

చే నిండియూ గవర్నమెంటు వారాయన నీడిపార్టుమెంటులోఁ బెట్టఁద లఁచి తిరుచునాపల్లిలో నెల కొఱువందలు మొదట జీతముఁ గలిగి క్ర మాభివృద్ధిగా నెనిమిదివందలవఱకు జీతముగల నశిస్టాంటు కమీషన గారు నియమించిరి. ఈ యుద్యోగములో నతఁడు 1865 వ సంవత్సర ప్రారంభమందుఁ బ్రవేశించెను. ఒక సంవత్సరములోఁ బనిచేయు నప్పటికి తనకుఁ దగినంత పనిలేదని తెలిసికొని జీతము పుచ్చుకొనుచు సుఖముగాఁ గూర్చుండుట కిష్టములేక యీసంగతి నతఁడు గవర్న మెంటువారికిఁ దెలియఁజేసెను. గవర్నమెంటువారు వెంటనే యీయ నను బ్రధానపు సెక్రటరిగారి యాఫీసునకుమార్చి యతఁ డదివరకు చేయుచున్న యుద్యోగమవసరమే లేదని తీసివేసిరి. 1866 వ సంవ త్సర మంతయు నితఁడా యుద్యోగమునం గడపెను. 1867 వ సంవ త్సరమందు స్టాంపుల సూపరెంటెండెంటుగు పెంపిలుదొర కాలధర్మము నొందగా దొరతనమువారు నెలకు వేయిరూపాయల జీతముమీఁద రామయ్యంగారి నాయుద్యోగమునం బ్రవేశపెట్టిరి.

మఱుసటి సంవత్సరము గవర్నరుగారి శాసన నిర్మాణసభలో నొక సభికుఁడుగ నతఁడు నియమింపఁబడెను. ఈసభలో నతఁడు పండ్రెండు సంవత్సరములు సభికుఁడుగనుండి క్రొత్త చట్టములు నిర్మించు నపుడు గవర్నమెంటువారి కెంతో సహాయముఁ జేయుచు వచ్చెను. అతఁడు ముఖ్యముగ శ్రమపడి పనిఁజేసినవి రెండు విషయములు గలవు. అది యేమనఁగా మునిసిపలు లోకలుఫండు సంబంధమయిన పన్నులు కట్టుటకు గవర్నమెంటువారు నిర్మించిన చట్టములో నితఁడు మిక్కిలి సహాయముఁ జేసెను. ఆచట్టము నిర్మించిన అలెగ్జాండరు ఆర్బత్నాటుదొరగారు వ్రాసిన యీక్రింది జాబుఁ జదివినయెడల రామ య్యంగారెంత సాయముచేసెనో తెలియును. "ఇవి యిప్పుడు చట్టము లైనవి గనుక నిదివఱకు నేనన్న నోటిమాటలే యిప్పుడు కాగితము మీఁద బెట్టుచున్నాను. ఈశాసన నిర్మాణములో నీవుచేసిన యపార

సహాయమునకుఁ జెప్పిన యాలోచనకు నేను మిక్కిలికృతజ్ఞుఁడనై యున్నాను. జాగ్రత్తతో అమలుజరుపఁబడిన పక్షమున నీరెండు చట్టములు జనులకు మిక్కిలి లాభకరములుగ నుండునట్లు నిర్మింపఁబడినవని నాయభిప్రాయము. మన మనుకొన్నట్లు నిజముగా జరిగిన పక్షమున మొదట శాసనము నిర్మాణముఁ జేయునపుడు రెండవసారి దానిం దిరగ వేయునపుడు నీవుచేసిన సహాయమే దానికి గారణము'' రామయ్యంగారు చదువుకొన్న పాఠశాలయొక్క సంవత్సరోత్సవము రాఁగా నర్బుతునాటుదొరగారా సమయమున మాటలాడుచు రామయ్యంగారినిఁ గూర్చి యిట్లు ప్రశంసించిరి. ఆకాలమున నీపాఠశాలలో నొక స్వదేశస్థుఁడనగా నిప్పుడు గవర్నరుగారి శాసన నిర్మాణసభలో సభికుఁడుగానున్న యొక పెద్దమనుష్యుఁడు విద్యఁ గఱచుచుండెను. ఆబడి యిట్టివానిఁ బ్రభవింపఁ జేయగలదని యెన్నఁడనుకోలేదు. ఆయన సత్ప్రవర్తనముం బట్టియు బుద్ధికుశలతం బట్టియు నీతినిం బట్టియు కార్యాచరణము నందుజూపెడు స్వతంత్రభావముం బట్టియుఁ జూడఁగా మన హిందూరాష్ట్రమం దున్న శాసననిర్మాణ సభలలో నెక్కడ నింతవాఁడు లేఁడని ధైర్యముతోఁ జెప్పఁగలను. రామయ్యంగారు చెన్నపట్టణము మ్యునిసిపల్ సభలో నెనిమిది సంవత్సరములు సభికుఁడుగ నుండెను. ఆకాలములో నతఁడు పట్టణాభివృద్ధికి మిక్కిలి పాటుపడెను. ఒకసారి యప్పటి గవర్నరు రామయ్యంగారికి మునిసిపల్ ప్రసిడెంటు పని నియ్యఁదలంచెనుగాని రామయ్యంగారే దాని నంగీకరింపడయ్యె. 1871 వ సంవత్సరమందు విక్టోరియా రాణిగారాయనకు సి. యస్. ఐ. యను బిరుదమిచ్చిరి. ఆసమయమందు గవర్నరుగారగు నేపియం ప్రభువు రామయ్యంగారికి క్రింది యర్థము వచ్చునట్లింగ్లీషుతో నొకజాబు వ్రాసిరి. ''నీకు సి. యస్. ఐ. బిరుదువచ్చినది. అది కొద్ది దినములలోనే యథాగౌరవముగా గవర్నమెంటు సెక్రెటరిచేత నీకీయఁబడును. సత్ప్రవర్తనచేతను యోగ్యతచేతను గవర్నమెంటువారి

చిరకాలసేవచేతను మిక్కిలి తగినవాఁడవగు నీకు విక్టోరియా రాణీ గారు దీనిని దయచేసినందుకు నేను నిన్ను బహూకరించుచున్నాను.'' 1873 వ సంవత్సరమందు హిందూదేశపు ధనస్థితినిఁ గూర్చి పార్లమెంటు సభవారేర్పరచిన కమిటీయెదుట సాక్ష్యమిచ్చుటకై యింగ్లాండు వెళ్ళవలసినదని దొరతనమువారు రామయ్యంగారి నడిగిరి. కాని రాజా మాధవరావుగారివలెనే రామయ్యంగారు కూడ వర్ణధర్మము చెడిపోవునను భయమున సీమకు వెళ్ళననిరి. 1875 వ సంవత్సరమందు రిజిష్ట్రేషను జనరలుపని ఖాళీరాఁగా దొరతనమువారు రామయ్యంగారికా పనినిచ్చిరి. 1877 వ సంవత్సరము జనవరి యొకటవ తేదీని డిల్లీనగరమున జరిగిన గొప్పదర్బారునకుఁ జెన్నపురి గవర్నరుగారు రామయ్యంగారి నాహ్వానము జేసిరి. ఆ దర్బారునకు బోయి యాయన గవర్నరు జనరలుగారివలన బంగారు పతకమును బహుమానము నడసిరి. రామయ్యంగారు కాలానుసారముగ నెన్నో కమిటీలలో సభికుఁడై మిక్కిలి యుపయోగములగు పనులఁజేసెను. ఆకమిటీలలో గొన్ని యిక్కడ పేర్కొనఁబడును. 1. ఇంజనీరింగు డిపార్టుమెంటు స్థాపించుటకై యేర్పడిన కమిటీ, 2. చెన్నపట్టణము మునిసిపలు చట్టము మార్పుచేయుట కేర్పడినకమిటీ, 3. చెన్నపట్టణము మునిసిపాలిటీలో టీకాయల స్థితినిగూర్చి రిపోర్టు చేయుట కేర్పడిన కమిటీ. 4. చెన్నపురి రాజధానిలోనున్న బాలురచేత నుపయోగింపబడు పుస్తకములను నిర్ణయించుట కేర్పడినకమిటీ, 5. హిందూమత స్థానములు, అనగా దేవాలయములు, మఠములు మొదలగు వాటి పరిపాలనము సరిగా నుండునట్లుచేయుట కేర్పడిన కమిటీ, 6. గ్రామమునసబు నిబంధనలను వ్రాయుటకై యేర్పడిన కమిటీ.

రామయ్యంగారు ప్రభువుల యుద్యోగమునుండి విరమించి తరువాత నతఁడు చెన్నపట్టణములో స్థిరముగ నుండఁదలచి తెలిసిన పిదప నార్టను దొర

గారాయనను పచ్చయ్యప్ప మొదలియారుగారి యాస్తికి ధర్మకర్తగా జేసెను. అట్లు ధర్మకర్తగానుండి యాయన యింతింతనరాని పని జేసెను. పచ్చయ్యప్పగారి పాఠశాలను ధర్మములను మొదలంట నాశనము చేయునట్టి యొకవ్యాజ్యము తేపడెను. ఆవ్యాజ్యములో రామయ్యంగారుపడిన పాటువలననే పచ్చయ్యప్పగారి పాఠశాల నిలిచెను. విద్యాశాలలయందు రామయ్యంగారికి మిక్కిలి యభిమాన ముండుటచే పచ్చయ్యప్ప పాఠశాల స్వదేశస్థులయొక్కయు నాంగ్లేయులయొక్కయు నుపాధ్యాయులయొక్కయు విశ్వాసమునకు గౌరవమునకు బాత్రమైన దానిగా జేసెను. రామయ్యంగారు ధర్మకర్తగా నున్న కాలమందె పచ్చయ్యప్ప పాఠశాల సముచితుఁడగు ప్రధానోపాధ్యాయుఁడు కలిగి మంచి హైస్కూలులలో నొకటై క్రమక్రమముగ రెండవ తరగతి కాలేజి యయ్యెను. ఈయన సభికుడుగా నున్న కాలమందె చెంగలరాయ నాయకుడను నతఁడు ధర్మకార్యముల నిమిత్తము వినియోగింపవలసినదని మరణశాసనము వ్రాసి యిచ్చిన యాస్తి ధర్మకర్త యధీనమయ్యెను. ఈమరణశాసన మనేక సంశయములతో గూడియుండెను. తక్కిన ధర్మకర్తలు రామయ్యంగారి యాలోచనము మన్నించి విని యేసత్కారముల నిమిత్తమా యాస్తి యుద్దేశింపబడినదో యాసత్కారముల నిమిత్తము వినియోగించిరి. 1880 వ సంవత్సరమందు రామయ్యంగారు దొరతనమువారి కొలువు విడిచిపెట్టి తిరువాన్కూరు మహారాజుగారి యాహ్వానముమీద యాదేశమునకు మంత్రియయ్యెను. ఈయన మంత్రికాలమునుపే యామహారాజు రాత్రప్రత్యుత్తరముల మూలమున రామయ్యంగారి విద్యాసంపత్తి వివేకము గౌరవము పరిపాలన సామర్థ్యము దెలిసికొనుచు వచ్చెను. మహారాజు రామయ్యంగారినిఁ గూర్చి పడిన యభిప్రాయ మంతయు నాయన మంత్రియైన పిదప సరియయని స్పష్టమయ్యెను. ఆయన తిరువా

న్కూరులో నేడు సంవత్సరములు మంత్రియై యుండి యాకాలమందు సంస్థానమందలి ప్రతి డిపార్టుమెంటులోను చాల మార్పులు చేసెను. ఆయన వెళ్ళునప్పటికి సంస్థానమందలి క్రిమినలు కోర్టులేచట్ట మాధారము లేక యేపద్ధతి ననుసరింపక నియమితమయిన మార్గము లేక వ్యవహారములు జరుపుచుండెను. అది గ్రహించి యాయన యింగ్లీషు ప్రభుత్వములోనున్న శిక్షాస్మృతి (పినలు కోడ్) చర్యాస్మృతి (క్రిమినలు ప్రొసిడ్యూరు కోడు) తెప్పించి సంస్థానమందలి కోర్టులలో వాడుక చేయించెను. అదివఱకు సంస్థానమందలిపోలీసుబలగము తక్కువజీతములు గలిగి తగిన శిక్షలేక నేరస్థులను సరిగా బట్టుకొనలేక మిక్కిలి దుస్థితిలో నుండెను. రామయ్యంగారీలోపము నివారించుటకు చెన్నపట్టణపు పోలీసుచట్టము దెప్పించి సంస్థానమందు వాడుకచేయించెను. అనంతరము రామయ్యంగారు న్యాయస్థానములను జక్కఁజేయఁ బూనెను. ఆ దేశములో స్టాంపుడ్యూటి యెక్కువ పెట్టవలసి వచ్చినను జనులు విశేషముగా వ్యాజ్యములు వేయుచు వచ్చిరేకాని తగ్గలేదు. అందుచేత పని తెమలక కోర్టులో వ్యాజ్యములతో నిండియుండెను. అందుచేత మునసబులకు స్మాలుకాజుల యధికారమిచ్చి వారిజీతములు వృద్ధిచేసి జిల్లాజడ్జిల సంఖ్య తగ్గించి మొత్తముమీఁద న్యాయాధికారుల కందఱకు జీతములు హెచ్చుచేసి మేజస్ట్రీటులకు పోలీసధికారము తీసివేసి యనవసరముగ నధికసంఖ్యగనున్న మేజస్ట్రీటులను తగ్గించి వారికి యెక్కువ యధికారము లిచ్చి తిరువాన్కూరులోనున్న హైకోర్టును దగిన స్థితిలోఁ బెట్టెను. అనంతరమతఁడు రివిన్యూవ్యవహారములఁ జక్కజేయ నారంభించెను. ఈడిపార్టుమెంటులో న్యాయస్థానములోనున్న పద్ధతులకంటె పురాతన పద్ధతులు చెడుపద్ధతులు ప్రబలియుండెను. ఈరివిన్యూ శాఖలోనున్న కొలువుగాండ్రకు జీతములు తక్కువ, పనిచేయుటకు సామర్థ్యము లేకపోవుటయను రెండుదోషములు పట్టియుండుటచే రామయ్యంగా

రుద్యోగస్థుల సంఖ్య తగ్గించి జీతములు వృద్ధిఁజేసి యూడిపార్టుమెంటు నంతను స్థిరమయిన పునాదిమీఁదఁ బెట్టెను. ఉప్పుకొఠారులమీఁదఁ దగినంత యదుపు గలుగునట్లు డిపార్టుమెంటునంతను మంచిస్థితిలోనికి దెచ్చెను. వీని యన్నిటికంటె శ్లాఘనీయమయిన కార్యమేమనఁగా రామయ్యంగారు తిరువాన్కూరు సంస్థానమంతయుఁ గొలిపించి భూములయొక్క శిస్తు స్థిరపరచెను. అనగా సర్వే సెటిలుమెంటును జేయించెను. ఈసర్వే లేకపోవుట సంస్థానమునకు మిక్కిలి నష్టకరముగా నుండెననియు నదిచేయించుటచే జాల లాభములు కలుఁగుననియు నయ్యంగారి తరువాత వచ్చిన మంత్రులు గూడ నొప్పుకొనిరి. వెనుకటి నేలకొలతలు రివిన్యూలెక్కలు సరిగా నుండనందున వ్యవహారము చక్కగా జరుపుట యసాధ్యమయ్యెను. అందుచేత రామయ్యంగారా కొఱఁత నివారించుటకు సమగ్రముగా నేల సర్వే చేయించుటయే యుత్తమ సాధనమని తగువిధమున నట్లుచేయించెను ఈసర్వే సెటిలుమెంటులు నేలయొక్క పరిమితిని సారమును నిరూపించెను, శిస్తు వృద్ధి జేసెను. ఖజానా ధనముతో నింపెను. భూమి విషయమయి వివాదములు వచ్చినప్పుడు వెనుక నెట్లున్నదో చూచుకొనవలయునన్న తగిన యాధారములుగ నేర్పడెను. తిరువాన్కూరు చెఱసాలలోనున్న ఖైదీలచేత నదివఱకు పురవీధులలోఁగూడ పనిచేయించుచు వచ్చిరి. రామయ్యంగా రట్టివాడుక మానిపించి ఖైదీలు చెరశాలలోనే పనిచేయునట్లు విధించెను. సంస్థానమందలి ప్రజ లదివఱకు చిల్లరపన్ను లనేకము లిచ్చుకొనుచు వచ్చిరి. ఇవి ప్రజలను వేధించునవి సర్కారునకు లాభములేనివి యగుటచే వానిని రూపుమాపెను. ఇవిగాక యాసంస్థానములో మఱియొక చిత్రమయిన వాడుక యుండెను. పన్ను లిచ్చుకొనలేని పేదజనులు కొన్నివస్తువులను సర్కారున కుచితముగాఁ గాని లేక మిక్కిలి స్వల్పధరకుఁగాని తెచ్చి యిచ్చుచుండవలెను. అట్టివాడుక యుండకూడదని దాని

నితఁడు నిర్మూలించెను. ఆదేశమునందలి చేతిపనులను విశేషముగ వృద్ధిచేసి నూతన వస్తు నిర్మాణయంత్రములను బెట్టించెను. ఇందు ముఖ్యమయినవి పంచదారచేయు యంత్రము, కాగితములుచేయు యంత్రము, దూదియంత్రము. మెండియు నతఁడు స్టాంపుచట్టము నొకటినిర్మించి కాఫీగింజలు పండెడు నెలలకుపన్నులు గొట్టివేసి చిల్లర సరకులమీఁద నెగుమతి పన్నులు తీసివేసి భూమిలోఁ పండిన వస్తువుల నేఁటేఁట ప్రదర్శనములు పెట్టించి జనులకుఁ జూపి కృషి నభివృద్ధిఁజేసి జనులు పెట్టుకొన్న చిన్నపాఠశాలలకు నేటేటఁ గొంత ధనసహాయమిచ్చి విద్యాభివృద్ధి జేయుచు నార్మలు పాఠశాలలు స్థాపించుచు నల్లమందుమీఁద దిగుమతిపన్నుఁ గొట్టివేసి తిరువాన్కూ-రులోనున్న జలాధారములను వృద్ధిబఱచి శాశ్వతమయిన యుపకార ముఁజేసెను. వేయేల? సంస్థానమందతఁడు బాగుచేయని డిపార్టుమెం టొకటియు లేదు. ఆతని ప్రజ్ఞ యేమోకాని యాతడు సంస్థానపు సొమ్ము ఖర్చుపెట్టి చేయించిన పనులలోఁ నొకటియు సొమ్మొదండుగ యగునట్లు నిష్ఫలము కాలేదు. అట్లు తానుచేసిన యనేక సంస్కా-రములచేత సంస్థానమంతయు రత్నగర్భమయి ధనముతోఁ దులదూఁగు చున్నందున దనకార్యముల ఫలితములం జూచుచు జిరకాలము సంస్థానమునందు బని చేయ వలయునని రామయ్యంగారు తలంచిరి. కాని యట్లు చేయుటకు వీలుపడదయ్యె.

ఇప్పటి మహారాజుగారివద్ద నొక సంవత్సరము| పనిచేసి తాను ప్రారంభించిన సర్వేసెటిలుమెంట్లు రెండు తాలూకాలలోఁ మాత్రమే సమాప్తమగునప్పటికి నతడు తిరువాన్కూ-రు వదిలిపెట్టవలసి వచ్చెను రామయ్యంగారు సంస్థానమును విడిచివెళ్ళుటకు కొన్నిదినముల పూర్వమందు ప్రస్తుత మహారాజుగారు మంత్రిపేర నొక జాబువ్రాసిరి ఆజాబులోఁ రామయ్యంగారు జనుల యభివృద్ధికై యూఱు సంవత్సర ములు పాటుపడినట్లు వ్రాసిరి, ఈవిధముగానే యింగ్లీషువారి రెసిడెం

టుకూడ వ్రాసెను. 1887 వ సం॥ మున రామయ్యంగారు తిరువానూ్కరు సంస్థానము విడిచి తనజీవితకాలశేషము మత వ్యాసంగములలో గడపఁదలంచి చెన్నపురముం జేరెను కాని యాసంవత్సరము చెన్నపట్టణములో గాసిన యెడల వేడిమి యాయన శరీరమునకుఁ బడక జ్వరబాధ గలిగించెను. ఎన్నిచికిత్సలు చేసినది నివారితముగాక యెట్టకేల కాయన ప్రాణముదీసి చెన్నపట్టణమునకు సత్పురుష వియోగము గావించెను.

రామయ్యంగారు పుస్తకములు చదువుటయందు మిక్కిలి తమకము గలవాఁడు. చెన్నపట్టణపు పుస్తకముల దుకాణములలో గ్రంథములు కొనని నెల, సీమనుండి పుస్తకములు తెప్పించని నెలలేదని చెప్పవచ్చును. ఆయన మరణానంతరము భార్య యాతని గ్రంథ భాండారము శ్రీ పచ్చయ్యప్పగారి కళాశాలకు బహుమానముగ నిచ్చెను అక్కడ నిప్పటికి రామయ్యంగారు శ్రద్ధతోఁ జదివిన యానవాళ్ళు గల పుస్తకములు మనమిప్పుడు చూడవచ్చును. తనవద్దకు వచ్చిన వారి కందఱకు నతఁడు మంచిపద్ధతుల నేర్పరుచు సంభాషణమునందు గాని వ్రాతయందుంగాని యతిశయోక్తి గర్హించుచుండెను. రామయ్యంగారు మితభాషి ఏ సంగతినిగాని జరిగిన యథార్థమంతయుఁ దెలిసికొనక ముందతఁడు నమ్మువాఁడుకాఁడు ఈసంగతి యాయన జాబులు చూచినవారికి దెలియును. ఆయనకు స్వభావముచేతనే కొన్ని విషయములం దిష్టము కొన్ని విషయములయం దనిష్టము గలుగుచు వచ్చెను. కాని తన తప్పులను తనకు సహేతుకముగ నెవరయిన నెతిగించిన నవియొప్పుకొని తన నడత దిద్దుకొనుచు వచ్చెను. అతఁడు తాబేదారుల వద్దనుండి కఠినముగ బనిపుచ్చుకొనునట్టి యజమానుఁడు తనపై యధికారులవద్ద తానుకూడ నట్లే పనిచేసెను. వ్యవహారములలో గననుండగుటచేత నతని యాప్తులైనవారే యనేకులు తమ్మతఁడు

గౌరవభంగము చేసెనని విచారించుచు వచ్చిరి అతఁడు ప్రాచీన పద్ధతుల యందభిమతము గలవాఁడైనను నూతన పద్ధతులమీఁద మార్పులను మెల్లఁగాఁ జేయ నిచ్ఛగలవాఁడు తన యిల్లు యూరోపియనుల గృహముల విధమున నమర్చుకొని తన యాఁడువాండ్రకు నింగ్లీషు సంగీతము చెప్పించి యింగ్లీషు వారిని తనయింటికి విందునకుఁ బిలిచి వారితో నెక్కువ మైత్రి నడపిన స్వదేశస్థులలో నితడే మొట్టమొదటి వాఁడు యూరోపియనులకు స్వదేశస్థులకు సాంఘిక సంబంధములను వృద్ధిజేయుట కప్పటి గవర్నరు గారగు నేపియరు ప్రభువు కాస్మాపాలిటను క్లబ్బనుపేర నొకసభ స్థాపింపుమని చెప్ప నట్టిసభ స్థాపించి నతఁడితడే దానికి మొదటి కార్యదర్శి యితఁడే. గవర్నరుగారి శాసన నిర్మాణసభలో స్వదేశ సభికుల నెక్కువమందిని చేర్పవలసినదనియు బడ్జటు విషయమయిన చర్చ జరిగించుటకు నవసరమయినప్పుడు గవర్నమెంటువారిని ప్రశ్నలడుగుటకు సభికుల కధికారమీయ వలసినదనియు దొరతనమువారిని మొట్టమొదట నడిగిన ధైర్యశాలి యితడే ఇవి యన్నియు గ్రమక్రమమున మన దేశస్థులకు లభించినవి కాని యాయన మరణానంతరమందు ననగా నీయన యడిగిన చాలకాలమునకు లభించినవి. తిరువాన్కూరులో నున్నప్పుడీయన పరలోకమే మన మనోరథము'' అను నర్థము వచ్చునట్టి యింగ్లీషు మాటలను బంగారపుటక్షరములలో నొక్కొక్కయక్షర మొక్కొక్క బొమ్మగా నుండు నట్లచ్చు వేయించి ప్రతిదినమది తన కగపడునట్లు గృహమునం గట్టుకొనియెను.

శ్రీ కొండపల్లి ముద్రాక్షరశాల, రాజమండ్రి. 1948.